

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORYALNYM

Szanowni Państwo!

30 lat temu, 8 marca 1990 roku Sejm RP uchwalił pakiet zmian legislacyjnych przywracających w Polsce samorządność terytorialną. W maju 1990 roku odbyły się pierwsze, po upadku ustroju komunistycznego w Polsce, wybory do rad gmin.

Zmiana, która się dokonała na początku lat dziewięćdziesiątych spowodowała, że decyzje dotyczące spraw lokalnych – wsi, miasteczka czy miasta – mogły być podejmowane na miejscu, w gminie, a nie w odległym Komitecie. Najważniejszą zasadą zrealizowanej reformy samorządowej była bowiem konstytucyjna zasada pomocniczości głosząca, że wszelkie instytucje powinny być tworzone i powinny działać jedynie wtedy, gdy są one konieczne. Zgodnie z jej duchem, gmina powinna zajmować się tymi wszystkimi sprawami, które przerastają możliwości pojedynczego człowieka, powiat powinien realizować działania wykraczające poza gminę, a władze regionalne rozwiązywać takie problemy, które nie mogą być rozwiązane w pojedynczym powiecie.

Przez trzy ostatnie dekady, dzięki działaniom samorządów lokalnych, Polska zmieniła się nie do poznania: dziesiątki tysięcy zrealizowanych inwestycji przyczyniły się do poprawy jakości życia mieszkańców miast i wsi. Sukces samorządowej Polski kilka lat temu zauważyły i doceniły instytucje europejskie: autorzy raportu przygotowanego w 2015 w Radzie Europy podkreślali, że „w czasie krótszym niż trzy dekady w Polsce udało się przeprowadzić trzy imponujące procesy: (a) transformację demokratyczną, (b) przekształcenie systemu ekonomicznego oraz (c) przejście od systemu hiper-centralistycznego do administracyjnej decentralizacji. (...) Reformy lokalne i regionalne [w Polsce] są powszechnie uznawane za sukces, jako fundamenty obywatelskiego i demokratycznego społeczeństwa”.

Niestety, w ostatnich latach autonomia i kompetencje władz lokalnych są podważane. Coraz więcej zadań jest przejmowanych przez instytucje centralne, coraz mniej możliwości działania (także ze względu na brak funduszy) mają wójtowie, burmistrzowie i prezydenci miast. W wielu gminach skutkiem jest ograniczenie tempa rozwoju, czy wręcz konieczność wprowadzania drastycznych oszczędności. Często oznacza to także istotne zmniejszenie możliwości zaspokajania ważnych potrzeb różnych grup społecznych.

Dlatego samorządności trzeba bronić. Jeśli nie chcemy, aby o sprawach lokalnych decydowali pracownicy ministerstw, czy różnych resortowych agend. Jeśli chcemy mieć wpływ na to, co się dzieje w naszym sąsiedztwie, to powinniśmy na wszelkie sposoby włączać się w budowanie silnych wspólnot lokalnych – świadomych swoich praw i możliwości działania. Warto przy tym pamiętać o jednej zasadniczej sprawie. Samorządność oznacza współodpowiedzialność obywateli za decyzje podejmowane na szczeblu lokalnym – nie tylko w sferze przywilejów, ale także w sferze rzeczywistych zdolności do uczestnictwa w życiu publicznym. Dlatego samorządu trzeba bronić na co dzień – poprzez działania aktywizujące mieszkańców oraz poprzez edukację wzmacniającą postawy i kompetencje obywatelskie. Mam nadzieję, że pakiet scenariuszy zajęć edukacyjnych, który Państwu przekazujemy, będzie przy tym pomocny.

Cezary Trutkowski

*prezes zarządu Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej
im. Jerzego Regulskiego*

Wydawca:

Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Regulskiego

ul. Żurawia 43, 00-680 Warszawa

www.frdl.org.pl

Autor:

Stanisław Zakroczymski

Redaktorki:

Magdalena Babiszewska, Anna Hejda, Aneta Sałajczyk

Projekt graficzny, ilustracje, skład:

Żaneta Strawiak-Pulkowska

Projekt grafiki na okładce:

Paweł Mildner

Warszawa 2020

CC BY-NC-SA 4.0

Spis treści

- 01** SCENARIUSZ
Decyzje blisko obywatela – idea samorządności
i zadania samorządu terytorialnego w Polsce
- 02** SCENARIUSZ
Finanse samorządów – skąd samorząd
ma pieniądze i na co je wydaje?
- 03** SCENARIUSZ
Wszyscy mamy wpływ.
Jak mogę współtworzyć swój samorząd?
- 04** SCENARIUSZ
Szkoła samorządowa.
Kto rządzi polską edukacją?
- 05** SCENARIUSZ
Cuchnący problem – ścieki, odpady, smog.
Jak samorząd może dbać o ochronę środowiska?
- 06** SCENARIUSZ
Ład czy chaos w naszej gminie?
Jak zagospodarować przestrzeń wokół nas?

WSTĘP

Samorządy lokalne tworzymy my wszyscy, jako obywatelki i obywatele naszych gmin, miast, powiatów i województw. Wybierając władze samorządowe powierzamy im istotną część odpowiedzialności za wykonywanie kluczowych zadań publicznych dla naszego dobra. Jednocześnie, w różny sposób, na co dzień możemy wpływać na kształt działania naszych władz lokalnych.

Świętowana w tym roku 30. rocznica odnowy samorządu w Polsce jest dobrą okazją, aby o samorządzie jeszcze więcej mówić, dyskutować i uczyć. Także w szkołach (w większości przecież samorządowych!), bibliotekach czy na zajęciach dodatkowych. Dlatego oddajemy w Wasze ręce zbiór sześciu scenariuszy zajęć dotyczących praktycznego wymiaru naszej lokalnej samorządności. Scenariusze dotyczą takich zagadnień jak podział kompetencji między samorząd a władzę centralną, finanse samorządowe, rola samorządu w systemie edukacji i ochronie środowiska czy planowaniu przestrzeni. Oddzielny scenariusz poświęciliśmy partycypacji lokalnej, czyli narzędziom współdecydowania obywateli i obywaterek w kluczowych sprawach dla ich „małych ojczyzn”.

Scenariusze są przeznaczone dla dwóch ostatnich klas szkoły podstawowej oraz dwóch pierwszych klas szkół ponadpodstawowych. Ich głównym celem jest pogłębione pokazanie, jak w praktyce władze lokalne i regionalne decydują o kluczowych z punktu widzenia „zwykłych obywateli” sprawach. Zadaniem scenariuszy jest zaprezentowanie mechanizmów polityki publicznej – od systemu prawnego i finansowego, po konkretną praktykę działania społeczności lokalnych i regionalnych w takich sprawach jak np. decyzje o planowaniu sieci szkół, budowie domów, czy dbaniu o czystość powietrza i segregację śmieci.

Scenariusze skonstruowane są w następujący sposób: Najpierw opisany jest przebieg zajęć, a następnie podana jest „baza wiedzy” zawierająca szereg materiałów źródłowych, danych oraz wskazówek merytorycznych. Każdy, kto chce poprowadzić zajęcia według proponowanych scenariuszy może zarówno ograniczać, jak i rozszerzać bazę źródłową. Warto odnosić materiały i dane do sytuacji w konkretnej gminie i mieście, w których zajęcia mają być prowadzone. To ostatnie wymaga od prowadzącego niekiedy kilku godzin poszukiwania odpowiednich danych i informacji.

Kończąc, chciałbym wyrazić podziękowanie zespołowi Fundacji, a w szczególności Anecie Sałajczyk i Magdalenie Babiszewskiej za olbrzymią pracę włożoną w opracowywanie koncepcji i redakcję scenariuszy, a także ekspertom i ekspertkom, za przekazanie licznych uwag merytorycznych do scenariuszy.

Życzę Wam dobrej przygody przy poznawaniu arkanów samorządności. Bo samorządność jest wielką przygodą, którą Polacy przeżywają z sukcesem już od trzech dekad.

Stanisław Zakroczyński

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

1

SCENARIUSZ

Decyzje blisko obywatela – idea samorządności i zadania samorządu terytorialnego w Polsce

Autor: Stanisław Zakroczyński

Redakcja: Magdalena Babiszewska, Anna Hejda, Aneta Sałajczyk

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- rozumieją ideę samorządności oraz dowiedzą się, z jakich aktów prawnych ona wynika: Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,
- poznają kluczowe pojęcie dotyczące samorządu terytorialnego, zasadę pomocniczości,
- poznają strukturę samorządów terytorialnych i ich zadania.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- zrozumieć ideę samorządności i dowiem się, z czego ona wynika, poznam wybrane fragmenty Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego i Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące samorządu terytorialnego,
- poznam ważne pojęcia dotyczące samorządu terytorialnego, zasadę pomocniczości,
- poznam rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce i ich władze oraz dowiem się, które zadania publiczne są realizowane przez gminy, powiaty i samorząd wojewódzki, a które przez rząd centralny.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: projekcja filmu, dyskusja, praca z tekstem, praca w grupach.

Materiały pomocnicze: wydruk źródeł zamieszczonych w bazie wiedzy.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z 9 części. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do drugiej (baza wiedzy)

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom.

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

05

1.1. Wprowadzenie	05
1.2. Pewnego razu, lokalna demokracja – film i dyskusja	05
1.3. Europejska Karta Samorządu Terytorialnego – omówienie przez nauczyciela	06
1.4. Zasada pomocniczości – dyskusja	06
1.5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej a samorząd – praca z tekstem i dyskusja	06
1.6. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – praca ze źródłem	07
1.7. Moja gmina – własny projekt	07
1.8. Podział zadań publicznych – praca w grupach i dyskusja	08
1.9. Podsumowanie	09

2. CZĘŚĆ DRUGA – BAZA WIEDZY

10

Źródło 1.A. Film: Pewnego razu, lokalna demokracja	11
Źródło 1.B. Film: Pewnego razu, lokalna demokracja – omówienie dla nauczyciela	12
Źródło 2.A. Europejska Karta Samorządu Lokalnego	13
Źródło 2.B. Europejska Karta Samorządu Lokalnego – omówienie dla nauczyciela	14
Źródło 3.A. Założenia zasady pomocniczości (subsydiarności)	15
Źródło 3.B. Założenia zasady pomocniczości (subsydiarności) – omówienie dla nauczyciela	16
Źródło 4.A. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	17
Źródło 4.B. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela	18
Źródło 5.A. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – rycina	19
Źródło 5.A. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – tabela	20
Źródło 5.B. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – omówienie dla nauczyciela	21
Źródło 6.A. Mapa Polski z podziałem na województwa, powiaty, gminy oraz miasta na prawach powiatu	23
Źródło 7.A. Zadania publiczne – ćwiczenie	25
Źródło 7.B. Zadania publiczne – omówienie dla nauczyciela	26

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1.1. WPROWADZENIE

Przedstaw uczniom i uczennicom temat, cele i przebieg zajęć.

1.2. PEWNEGO RAZU, LOKALNA DEMOKRACJA – film i dyskusja

1.2.1. Wyświetl uczniom i uczennicom krótki film animowany *Pewnego razu, lokalna demokracja* (ang. *Once upon a time, local democracy*) (**ŹRÓDŁO 1.A**). Przy omawianiu filmu możesz skorzystać z informacji dla nauczyciela zawartych w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 1.B**).

1.2.2. Rozpocznij dyskusję, zadając uczniom i uczennicom następujące pytania:

1. Z jakim problemem mierzy się wspólnota mieszkańców jaskini na początku filmu?
2. W jaki sposób lider wspólnoty chciał znaleźć rozwiązanie problemu?
3. Czy jego plan zakończył się sukcesem?
4. Co się stało w czasie, gdy lider wspólnoty szukał rozwiązania problemu?
5. Jakie zbiorowe potrzeby udało się zaspokoić mieszkańcom jaskini poprzez wykorzystanie „problemu” spadających kokosów?

DLA NAUCZYCIELA

Ad 1. Wspólnota mieszkańców mierzy się z problemem praktycznego wykorzystania kokosów, które zaczęły spadać z palmy.

Ad 2. Lider wspólnoty w pierwszym odruchu postanawia udać się do centralnego urzędu w celu rozwiązania problemu. Na miejscu okazuje się jednak, że nie spotyka się tam ze zrozumieniem.

Ad 3. Ostatecznie lider wraca do swojej wioski szczęśliwy, że otrzymał zgodę urzędu centralnego na wykorzystanie kokosa.

Ad 4. Okazuje się, że w międzyczasie mieszkańcy sami z siebie znaleźli wiele sposobów na to, by spadające kokosy przysłużyły się ich wspólnocie.

Ad 5. Potrzebami, które udało się zaspokoić, są: zaopatrzenie w żywność i napoje, budowa wodociągu, drogi, ochrona zdrowia, edukacja.

1.2.3. Na zakończenie omawiania filmu podkreśl, że **problemy dotyczące bezpośrednio małej społeczności można znacznie efektywniej rozwiązywać lokalnie** niż poprzez decyzje płynące z urzędów centralnych.

1.3. EUROPEJSKA KARTA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO – omówienie przez nauczyciela

- 1.3.1.** Zapoznaj uczniów i uczennice z fragmentami Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego – jednego z najważniejszych europejskich dokumentów, który określa, czym jest samorząd oraz jakie ma zadania. Wydrukuj i rozdaj uczniom lub wyświetl na ekranie **ŹRÓDŁO 2.A**. Poproś uczniów o znalezienie najważniejszych (kluczowych) ich zdaniem sformułowań w tekście Karty.
- 1.3.2.** Podaj najważniejsze informacje o Karcie (**ŹRÓDŁO 2.B**), podkreśl, że podmiotem samorządu jest lokalna wspólnota obywateli – to ona jest samorządem, a władze samorządowe sprawują funkcję w jej imieniu i pod jej kontrolą. Zauważ, że na szczeblu lokalnym najłatwiej o demokratyczne zarządzanie.

1.4. ZASADA POMOCNICZOŚCI – dyskusja

- 1.4.1.** Obejrzyj przez uczestników film bardzo dobrze ilustruje pojęcie, które jest kluczowe dla samorządności lokalnej: zasadę pomocniczości (subsydiarności). Zapytaj uczniów i uczennice, czy zetknęli się kiedyś z tym pojęciem. Co dokładnie znaczy „pomagać”? Komu najczęściej się pomaga? Co jest istotą pomagania?

WSKAZÓWKA

W dyskusji nawiąż do filmu z początku warsztatów (**ŹRÓDŁO 1.A.**). Skieruj rozważania uczniów i uczennic na zagadnienie pomocy i pomocniczości w kontekście struktur państwowych oraz na to, jak władza centralna może pomóc i czy powinna pomagać twojej gminie, twojemu miastu.

- 1.4.2.** Rozdaj lub przeczytaj na głos definicję zasady pomocniczości (**ŹRÓDŁO 3.A**). Następnie poproś chętną osobę, żeby zobrazowała te trzy zasady, rysując prosty schemat na tablicy (np. z wykorzystaniem dużych i małych figur geometrycznych, grafów lub innych). Skorzystaj z informacji zawartych w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 3.B**).

1.5. KONSTYTUCJA RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ A SAMORZĄD - praca z tekstem i dyskusja

- 1.5.1.** Rozdaj uczniom i uczennicom wydrukowany fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (**ŹRÓDŁO 4.A.**) i postarajcie się wspólnie odpowiedzieć na pytania umieszczone pod tekstem. Jeśli jest taka możliwość, podziel klasę na cztery grupy. Każda z grup odpowiada na wszystkie pytania, ale prezentuje odpowiedź tylko na jedno. Pozostali uzupełniają. Skorzystaj z dodatkowych informacji dla nauczyciela zawartych w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 4.B**).

WSKAZÓWKA

Praca z zapisami w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nie tylko oswoi uczniów i uczennice z tekstem oficjalnym/prawnym, lecz także uświadomi im, że ten dokument wcale nie jest tak trudno zrozumieć.

- 1.5.2. Podsumuj tę część lekcji stwierdzeniem, że prawdziwa samorządność jest możliwa tylko wtedy, kiedy państwo gwarantuje samorządowi samodzielność w zajmowaniu się ważnymi lokalnymi sprawami.

1.6. RODZAJE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W POLSCE – praca ze źródłem

- 1.6.1. Wprowadź uczniów w tematykę podziału jednostek samorządu terytorialnego. Podkreśl, że gmina jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego w Polsce. Oprócz gminy w Polsce wyróżniamy jeszcze inne jednostki samorządu terytorialnego, takie jak powiat i samorządowe województwo. W przypadku 66 miast mamy do czynienia z połączeniem dwóch jednostek samorządu terytorialnego – to znaczy, że pełnią one jednocześnie funkcję gminy i powiatu. Określa się je mianem miast na prawach powiatu. Powiat i samorządowe województwo są powołane do tego, aby wykonywać zadania o charakterze ponadlokalnym, czyli takie, które przekraczają terytorium i możliwości jednej gminy.

O ile samorząd istniał w jakiejś formie zarówno w I Rzeczypospolitej przed rozbiorami, jak i w II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym, o tyle w Polsce Ludowej, czyli w latach 1945–1990, samorządu nie było. O wszystkich sprawach dotyczących nawet najmniejszych miejscowości decydowało z Warszawy kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

- 1.6.2. Wyświetl na ekranie lub rozdaj uczniom i uczennicom wydrukowaną grafikę i tabelę dotyczącą podziału jednostek samorządu terytorialnego (**ŹRÓDŁO 5.A.**). Następnie poproś wybranych uczniów, żeby, na podstawie tabeli, omówili rycinę. Możesz również skorzystać z materiałów uzupełniających dla nauczyciela (**ŹRÓDŁO 5.B**) znajdujących się w bazie wiedzy.

WSKAZÓWKA

Zwróć uwagę na sformułowania prawne, takie jak organ wykonawczy, organ stanowiąco-kontrolny. Ważne, aby je sobie przyswoić i wiedzieć, co znaczą.

1.7 MOJA GMINA – własny projekt

- 1.7.1. Poproś uczniów, by np. w internecie znaleźli swoją gminę, powiat i województwo oraz podali nazwy tych jednostek samorządu terytorialnego. Wyświetl mapę (**ŹRÓDŁO 6.A.**), a uczniowie niech je wskażą. W ramach zadania domowego poleć, by sprawdzili dane demograficzne dotyczące swojej gminy, powiatu i województwa, np. liczbę mieszkańców, strukturę demograficzną populacji, powierzchnię gminy, powiatu, województwa itp. Zachęć uczniów i uczennice, żeby znaleźli również informacje dotyczące rady gminy i władz samorządowych, np. sprawdzili, ilu jest radnych gminnych, powiatowych i wojewódzkich, kto jest wójtem, burmistrzem lub prezydentem, ile kadencji już urzęduje, kto jest marszałkiem, a kto starostą, jakie obietnice wyborcze złożyli i czy gmina jest gminą wiejską, miejską, czy miejsko-wiejską.

WSKAZÓWKA

Możesz zaznaczyć, że o ile wszyscy marszałkowie województw i większość radnych wojewódzkich są członkami partii politycznych, o tyle zdecydowana większość liderów gmin i radnych gminnych wywodzi się z komitetów lokalnych i jest bezpartyjna. Wśród radnych powiatowych i członków zarządów powiatów te proporcje są wyrównane.

1.8. PODZIAŁ ZADAŃ PUBLICZNYCH – praca w grupach i dyskusja

- 1.8.1. Zadania publiczne to sprawy, które są ważne z punktu widzenia ogółu mieszkańców kraju, regionu czy miejscowości. Podczas tego ćwiczenia postaraj się określić, jakie dokładnie zadania przydzielone są do samorządu, a jakie do władzy centralnej.
- 1.8.2. Podziel uczniów i uczennice na grupy po cztery osoby i rozdaj każdej z nich wydrukowany formularz – **ŹRÓDŁO 7.A**. Poproś, żeby uczniowie i uczennice połączyli zadania publiczne wyszczególnione w kolumnie po lewej stronie z odpowiednimi jednostkami samorządu terytorialnego lub rządem centralnym w kolumnie po prawej stronie. **UWAGA** – jedno zadanie może być realizowane przez więcej niż jeden podmiot.
- 1.8.3. Gdy wszystkie grupy skończą przyporządkowywać zadania do poszczególnych samorządów lub rządu centralnego, rozpocznij dyskusję, prosząc chętne grupy o przedstawienie wyników pracy i uzasadnienie wyboru. Wskaż prawidłową odpowiedź i uzasadnij ją, wykorzystując informacje przedstawione w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 7.B**).

WSKAZÓWKA

To kluczowe zadanie dla całości warsztatu. Ma ono uświadomić uczestnikom, jak wiele zadań publicznych musi być wykonanych, by życie w państwie i lokalnej społeczności toczyło się sprawnie. Pokazuje ono również, jak wielkim wyzwaniem jest podział tych zadań między władzę centralną a władze lokalne, w tym na różne stopnie samorządu. Ważne jest, aby nie sugerować uczniom odpowiedzi. Poproś, żeby podczas ich prezentowania uczestnicy zajęć uzasadniali swój wybór. Pozwól dopisywać własne propozycje zadań. Nie krytykuj i zaznacz, że zadania publiczne mogą być realizowane na różne sposoby i podlegają ciągłym reformom.

- 1.8.4. Na zakończenie dyskusji zadaj uczniom i uczennicom pytanie: Czy waszym zdaniem samorząd w Polsce ma za dużo, czy za mało uprawnień, a może tyle, ile potrzeba?

UWAGA

Bardzo ważne jest, aby nie krytykować odpowiedzi uczestników, które rozmiągają się z faktycznym podziałem odpowiedzialności między samorzady różnych stopni i rząd. Zdecydowanie lepiej jest dopytywać, jakie motywacje stały za ich propozycjami, i zastanowić się, jakie szanse i jakie zagrożenia kryłyby się za zmianą podziału kompetencji w sposób sugerowany przez uczestników. Zachęć uczniów i uczennice, żeby poszukali informacji o gminie, w której mieszkają. Doskonałym źródłem takich informacji jest np. Biuletyn Informacji Publicznej na stronie internetowej gminy, gdzie można również śledzić obrady rady gminy.

1.9. PODSUMOWANIE

Na zakończenie zajęć podkreśl, że prawdziwa samorządność jest możliwa tylko wtedy, kiedy państwo gwarantuje samorządowi samodzielność w zajmowaniu się ważnymi lokalnymi sprawami. Zaznacz, że samorządność w Polsce jest stosunkowo młoda – w 2020. roku obchodzimy dopiero 30-lecie uchwalenia ustawy o samorządzie terytorialnym i pierwszych wolnych wyborów samorządowych.

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

ŹRÓDŁO 1.A. FILM

Pewnego razu, lokalna demokracja
(ang. *Once upon a time, local democracy*)

 Źródło: Film *Once upon a time, local democracy* opublikowany przez Radę Europy na stronie <https://www.coe.int/en/web/human-rights-channel/-/once-upon-a-time-local-democracy->

 Dostęp: <https://www.youtube.com/watch?v=5TBOGhA9hd>

ŹRÓDŁO 1.B. FILM

Pewnego razu, lokalna demokracja (ang. *Once upon a time, local democracy*) – omówienie dla nauczyciela

To film animowany, wyprodukowany w celach edukacyjnych przez Centrum Eksperckie Rady Europy na rzecz Reformy Samorządu Lokalnego w 2012 roku. Opisuje on istotę samorządności, którą jest decydowanie przez członków wspólnoty lokalnej o ważnych dla nich sprawach. Film ten pokazuje na bardzo prostym przykładzie (społeczność pierwotna próbuje „poradzić sobie” z problemem kokosa, który spadł z palmy) przewagę zarządzania lokalnego nad centralnym w sprawach bezpośrednio dotyczących danej społeczności.

ŹRÓDŁO 2.A. Europejska Karta Samorządu Lokalnego

Dokument został sporządzony 1 października 1985 roku w Strasburgu.

Wstęp

Państwa, członkowie Rady Europy, sygnatariusze niniejszej Karty (...)

Biorąc pod uwagę, iż wspólnoty lokalne stanowią jedną z zasadniczych podwalin każdego ustroju demokratycznego;

Biorąc pod uwagę, iż prawo obywateli do uczestniczenia w zarządzaniu sprawami publicznymi stanowi część demokratycznych zasad, wspólnych wszystkim państwom członkom Rady Europy;

Przekonane, że prawo to może być sprawowane najbardziej bezpośrednio na szczeblu lokalnym;

Przekonane, że życie wspólnot lokalnych wyposażonych w konkretne odpowiedzialności pozwala na zarządzanie skuteczne, a zarazem bliskie obywatela;

Świadome faktu, że obrona i umacnianie samorządu lokalnego w różnych krajach Europy stanowi istotny wkład w budowanie Europy wspartej na zasadach demokracji i decentralizacji władzy;

Potwierdzając, że zakłada to istnienie wspólnot lokalnych, posiadających organy decyzyjne, wybrane w sposób demokratyczny i mające prawo do szerokiej samorządności, jeśli chodzi

o kompetencje, warunki ich praktykowania oraz środki niezbędne do pełnienia ich misji,

Ustaliły, co następuje:

Art. 3.

2. To prawo jest pełnione przez rady lub zgromadzenia złożone z członków, wybranych w głosowaniu wolnym, tajnym, równym, bezpośrednim i powszechnym i mogące zarządzać organami wykonawczymi, które przed nimi odpowiadają.

To zarządzanie nie stawia przeszkód w odwoływaniu się do zgromadzeń obywatelskich, do referendum czy wszelkiej innej formy bezpośredniego uczestnictwa obywateli tam, gdzie zezwala na nie prawo.

 Źródło: Europejska Karta Samorządu Lokalnego

 Dostęp: Pełny tekst EKSL w Internetowym Systemie Aktów Prawnych (Dz. U. 1994. nr 124. poz. 607) dostępny jest <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19941240607/T/D19940607L.pdf>

Uwaga! Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z 2 sierpnia 2006 r. zmieniło nazwę z dokumentu Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego na obecnie funkcjonującą, tj. Europejska Kartę Samorządu Lokalnego.124. poz. 607)

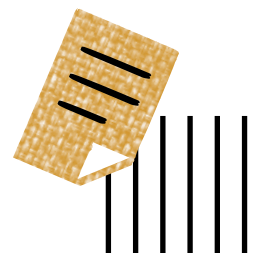
ŹRÓDŁO 2.B. Europejska Karta Samorządu Lokalnego – omówienie dla nauczyciela

Europejska Karta Samorządu Lokalnego to najważniejszy europejski dokument, który określa, czym jest samorząd oraz jakie ma zadania. Karta została sporządzona w Strasburgu w 1985 roku pod auspicjami Rady Europy. Weszła w życie w 1988 roku. Polska ratyfikowała kartę w 1994 roku i jest jednym z nielicznych krajów, które ratyfikowały kartę w całości – część państw ograniczyła się do ratyfikacji tylko niektórych paragrafów. Karta jest częścią polskiego porządku prawnego.

Karta reguluje najistotniejsze kwestie dotyczące samorządu terytorialnego jako kluczowego filaru europejskich demokracji. Podkreśla prawo samorządów lokalnych do samodzielności i konieczność ograniczania wpływu władz centralnych na ich działalność, ponieważ wspólnoty lokalne najlepiej potrafią definiować swój interes i potrzeby. Karta jest zobowiązaniem państw, które je podpisały, do takiego kształtowania swojego ustroju, aby samorzady lokalne pełniły w nim istotnie funkcję gospodarza i zarządcy swojej małej ojczyzny.

 Źródło: Europejska Karta Samorządu Lokalnego

 Dostęp: Pełny tekst EKSL w Internetowym Systemie Aktów Prawnych (Dz. U. 1994. nr 124. poz. 607) dostępny jest <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19941240607/T/D19940607L.pdf>

ŹRÓDŁO 3.A. Założenia zasady pomocniczości (subsydiarności)

- Grupy większe, o szerszych celach, nie powinny przejmować zadań grup mniejszych, o celach bardziej szczegółowych.
- Grupy większe powinny spełniać tylko takie zadania, z którymi grupy mniejsze nie mogą sobie poradzić samodzielnie.
- Grupy większe powinny pomagać mniejszym w osiągnięciu ich celów.

Źródło: Encyklopedia Zarządzania

Dostęp: <https://mfiles.pl/pl/index.php/Subsydiarno%C5%9B%C4%87>

ŹRÓDŁO 3.B. Założenia zasady pomocniczości (subsydiarności) – omówienie dla nauczyciela

Pojęcie subsydiarności (pomocniczości) jest kluczowym pojęciem do zrozumienia idei samorządności lokalnej i regionalnej. Podsumuj rozważania o zasadzie pomocniczości i sprowadź je do zasady: największej decyzji powinno być podejmowanych jak najbliżej Ciebie. Podkreśl, że zasada pomocniczości (subsydiarności) jest nie tylko jedną z podstaw polskiej Konstytucji, ale ma również szerokie zastosowanie w prawie Unii Europejskiej.

Dowiedz się więcej:

 Źródło: R. Panizza, *Zasada subsydiarności* [w:] *Noty tematyczne o Unii Europejskiej*

 Dostęp: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/7/zasada-pomocniczosci>

ŹRÓDŁO 4.A. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Art. 15. [Decentralizacja władzy publicznej]

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16. [Samorząd terytorialny]

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
 2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.
- (...)

Art. 164.[Gmina]

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
 2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.
 3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.
- (...)

Art. 167. [Dochody jednostek samorządu terytorialnego]

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań. (...)
 4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.
- (...)

Art. 171.[Nadzór nad działalnością samorządu terytorialnego]

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.
2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.
3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

Pytania do źródła:

1. Czym jest decentralizacja? Co to są „zadania publiczne”?
2. Jak nazywa się podstawowa i najważniejsza jednostka samorządu terytorialnego, która wykonuje najwięcej zadań publicznych?
3. Skąd samorzady pozyskują pieniądze? Czy można zmienić zadania publiczne realizowane przez samorządy bez zmiany ilości przekazywanych im środków pieniężnych?
4. Kto sprawuje nadzór nad samorządami?

Źródło: Konstytucja RP – pełny tekst Konstytucji RP w przystępnej formie (z podziałem na rozdziały) dostępny jest na stronach sejmowych

Dostęp: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

ŹRÓDŁO 4.B. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela

Ad. 1 (art. 1.i 16)

Zgodnie z Konstytucją władza w Polsce jest zdecentralizowana – to znaczy, że istotną część zadań publicznych wykonują społeczności lokalne i ich władze. Samorząd lokalny to wspólnota mieszkańców danej jednostki terytorialnej. „Zadania publiczne” to sprawy, które są ważne z punktu widzenia ogółu mieszkańców kraju, regionu czy miejscowości. Nawiąż do filmu z początku warsztatów i zadań publicznych, które tam zostały wymienione. Można zadać pytanie o to, jakich zadań publicznych władze lokalne nie mogą wykonywać, gdyż z natury rzeczy wymagają one perspektywy ogólnopolskiej (dobrym przykładem jest np. polityka obronna, polityka zagraniczna, ustanawianie prawa karnego).

Zadania publiczne samorządów podzielono na:

– zadania własne (te, których wykonywanie służy zaspokajaniu potrzeb zbiorowych wspólnoty – np. prowadzenie szkół, szpitali, zaopatrywanie w wodę, budowa dróg). Zadania własne są wykonywane w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność oraz finansowane z dochodów własnych samorządów i subwencji rządowych.

– zadania zlecone są realizowane z dotacji celowych z budżetu państwa (np. wydawanie dowodów osobistych, wypłata 500+). Przy realizacji zadań zleconych samorzady stają się wykonawcami woli władzy centralnej.

Ad. 2 (art. 164)

Zgodnie z Konstytucją to gmina jest podstawową i najważniejszą jednostką samorządu lokalnego i powinna wykonywać większość kluczowych zadań publicznych. W Konstytucji nie wymieniono innych rodzajów samorządu – powiatu i województwa, a więc zakorzenienie gminy w naszym ustroju jest najsilniejsze.

Uwaga! Szczegółowe informacje o finansach gminy znajdziesz w scenariuszu nr 2 *Finanse samorządów – skąd samorząd ma pieniądze i na co je wydaje?*

Ad. 3 (art. 167)

Samorzady otrzymują część dochodu na sfinansowanie powierzonych im zadań publicznych z budżetu państwa w postaci dotacji celowych i subwencji ogólnej. Zgodnie z Konstytucją państwo powinno samorządom zagwarantować taką ilość pieniędzy, aby mogły skutecznie wykonywać przydzielone im zadania publiczne.

Ad. 4 (art. 171)

Nad samorządami nadzór sprawuje władza centralna, czyli premier. Jest on jednak ograniczony wyłącznie do oceny tego, czy samorzady działają zgodnie z prawem i Konstytucją. Osobą sprawującą nadzór nad samorządami w imieniu rządu jest wojewoda. Nadzór w zakresie spraw finansowych sprawują Regionalne Izby Obrachunkowe.

Samorzady mogą się zrzeszać w organizacje (np.: Związek Miast Polskich, Związek Powiatów Polskich, Unię Metropolii Polskich oraz wiele innych organizacji o charakterze zarówno ogólnokrajowym, jak i regionalnym), a także podejmować współpracę z samorządami w innych państwach.

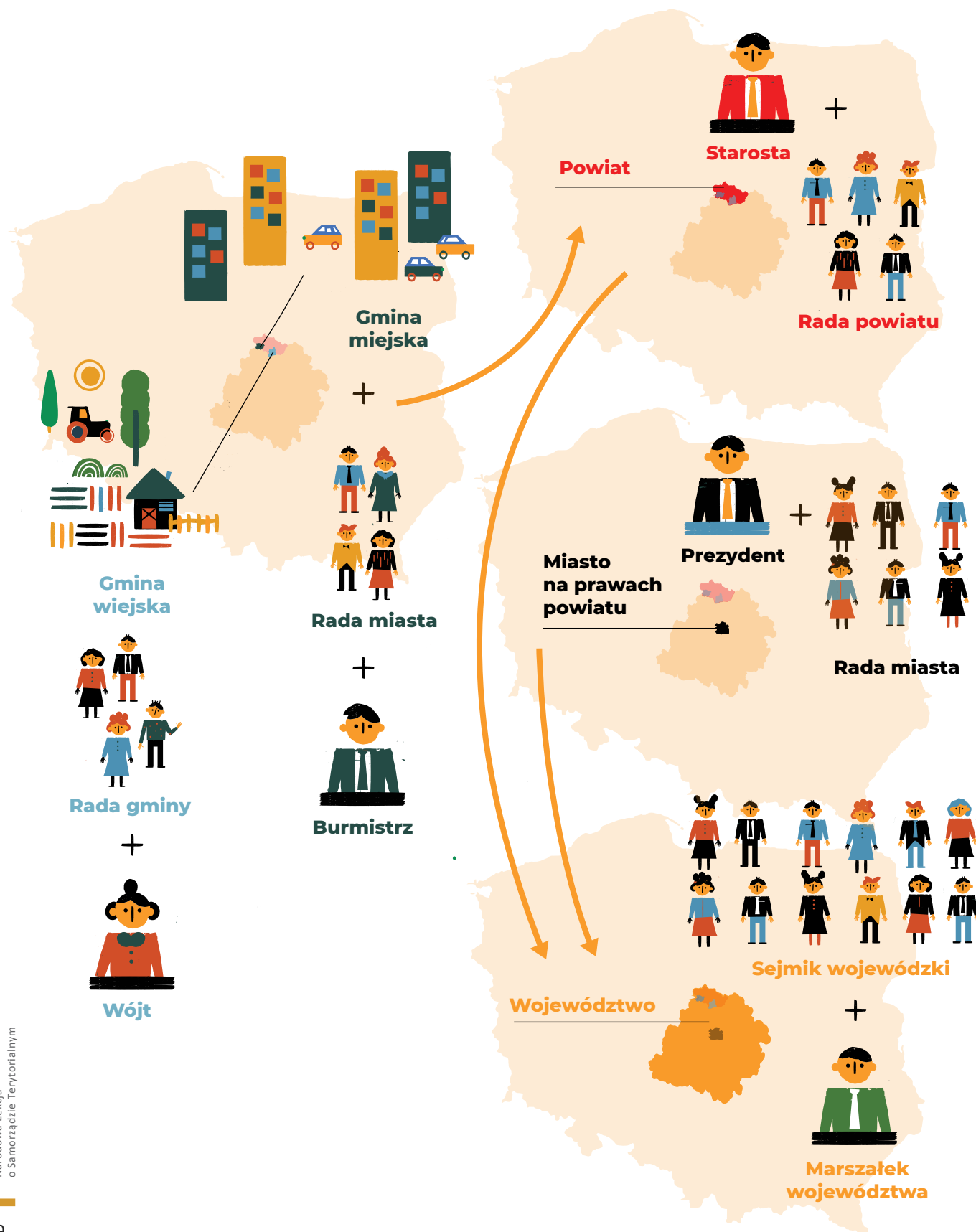
Źródło: Konstytucja RP – pełny tekst Konstytucji RP w przystępnej formie (z podziałem na rozdziały) dostępny jest na stronach sejmowych

Dostęp: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

ŹRÓDŁO 5.A. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – rycina

ŹRÓDŁO 5.A. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – tabela

Rodzaj jednostki samorządu terytorialnego (JST)	Liczba	Organ wykonawczy (czyli kto zarządza jednostkami samorządu terytorialnego na co dzień i reprezentuje je na zewnątrz).	Organ stanowiąco-kontrolny (czyli kto stanowi prawo oraz kontroluje działanie organu wykonawczego).
Gmina miejska, wiejska lub miejsko-wiejska	2477 gmin w tym 66 MNPP	Wójt/burmistrz/prezydent wybierany jest przez mieszkańców w wyborach samorządowych (wyborach bezpośrednich).	Rada gminy (w gminach wiejskich) lub rada miejska (w gminach miejskich i miejsko-wiejskich). Rada liczy (w zależności od liczby mieszkańców) od 15 do 45 osób i jest wybierana przez mieszkańców w wyborach samorządowych.
Powiat	314 powiatów + 66 MNPP	Zarząd powiatu liczy od 3 do 5 członków. Na czele zarządu powiatu stoi starosta. Zarząd i starosta wybierani są przez radę powiatu.	Rada powiatu liczy (w zależności od liczby mieszkańców) od 15 do 29 osób i jest wybierana przez mieszkańców w wyborach samorządowych.
Miasto na prawach powiatu (MNPP) (posiada kompetencje gminy i powiatu łączone)	66	Prezydent miasta wybierany jest przez mieszkańców w wyborach samorządowych. Łączy uprawnienia wójta gminy i zarządu powiatu.	Rada miasta liczy (w zależności od liczby mieszkańców) od 15 do 45. osób i jest wybierana przez mieszkańców w wyborach samorządowych. Łączy uprawnienia rady gminy i powiatu. Sposób obliczania liczby radnych jest taki sam jak w gminach.
Samorządowe województwo	16	Zarząd województwa (z marszałkiem na czele) jest wybierany przez sejmik województwa.	Sejmik województwa liczy od 30 do 51 osób i jest wybierany przez mieszkańców w wyborach samorządowych

ŹRÓDŁO 5.B. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – rycina i tabela – omówienie dla nauczyciela

Zgodnie z Konstytucją RP w jednostce samorządu terytorialnego każdego szczebla wyodrębnia się organ wykonawczy i organ stanowiąco-kontrolny.

ORGAN WYKONAWCZY (czyli wójt, burmistrz, prezydent, zarząd powiatu ze starostą na czele, zarząd województwa samorządowego z marszałkiem na czele) zajmuje się:

- prowadzeniem bieżących spraw samorządu,
- gospodarowaniem jego mieniem, np. mieszkaniami komunalnymi,
- zarządzaniem urzędem i podległymi mu jednostkami,
- wydawaniem decyzji administracyjnych w indywidualnych sprawach mieszkańców (np. wójt wydaje decyzję o warunkach zabudowy, starosta wydaje pozwolenie na budowę),
- wydawaniem dokumentów (wójt wydaje dowód osobisty, starosta wydaje prawo jazdy).

W gminach i miastach na prawach powiatu organ wykonawczy jest jednoosobowy (wójt/burmistrz/prezydent), a jego wyboru dokonują bezpośrednio mieszkańcy. W takich warunkach staje się on realnym i silnym „liderem” wspólnoty lokalnej. Inaczej się ma sytuacja w powiatach i samorządowych województwach. W powiatach wybór kilkusobowego zarządu oraz starosty i marszałka dokonywany jest przez radę powiatu lub sejmik. W efekcie marszałek lub starosta nie są organami jednoosobowymi, a jedynie przewodniczącymi zarządów, którzy odpowiadają przed radą lub sejmikiem, a nie bezpośrednio przed mieszkańcami.

ORGAN STANOWIĄCO-KONTROLNY (czyli rada gminy, miasta, powiatu, sejmik wojewódzki) zajmuje się:

- tworzeniem prawa – aktów prawnych (uchwał) dla konkretnej jednostki samorządu terytorialnego,

- uchwalaniem budżetu,
- tworzeniem dokumentów strategicznych lub planistycznych,
- kontrolowaniem organu wykonawczego.

Liczba radnych jest uzależniana od liczby mieszkańców:

1. w gminach do 2. tys. mieszkańców, czyli w większości polskich gmin, wybory radnych odbywają się na podstawie ordynacji większościowej w okręgach jednomandatowych. Oznacza to, że wyborcy głosują bezpośrednio „na kandydata” i ten kandydat, który otrzymał największą liczbę głosów w danym okręgu wyborczym, zostaje radnym.

2. w gminach powyżej 2. tys. mieszkańców, a także w miastach na prawach powiatu, powiatach i województwach, wybory do rad i sejmików odbywają się na zasadzie proporcjonalności. Komitety wyborcze (partii politycznych lub lokalne) wystawiają listy kandydatów, a mandaty radnych obsadzane są proporcjonalnie do liczby głosów oddanych na dany komitet.

GMINA – w Polsce istnieje 2477 gmin, 66 z nich to miasta na prawach powiatu (MNPP). W gminach mieszka z reguły od kilku do kilkunastu tysięcy osób.

Gminy dzielimy na trzy zasadnicze rodzaje*:

- **Gminy miejskie** – ich granice pokrywają się z granicami miasta, które tworzy gminę (np. gmina Piła, gmina Wejherowo). [Jest ich w Polsce 302](#), 66 największych spośród nich pełni również funkcję miast na prawach powiatu.
- **Gminy miejsko-wiejskie** – w ich skład wchodzi niewielkie miasta oraz tereny wiejskie. [Jest ich w Polsce 638](#).

ŹRÓDŁO 5.B. Rodzaje jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – rycina i tabela – omówienie dla nauczyciela

- **Gminy wiejskie** – w ich skład wchodzi wyłącznie tereny wiejskie. [Jest ich w Polsce 1537.](#)

Organem wykonawczym w gminie wiejskiej, to znaczy jej jednoosobowym zarządem, jest wójt, zaś w gminie miejsko-wiejskiej lub miejskiej – burmistrz. W 107 gminach miejskich (w tym we wszystkich 66 miastach na prawach powiatu) organem wykonawczym jest prezydent miasta. Prezydent miasta na prawach powiatu jest jakby „burmistrzem i starostą w jednej osobie”. **Organem stanowiącym** w gminie wiejskiej jest rada gminy, w gminie miejskiej lub miejsko-wiejskiej zaś rada miejska.

Co ciekawe, polskie gminy mają stosunkowo dużą powierzchnię w porównaniu z gminami w innych krajach, np. w Czechach, na Słowacji i Węgrzech – mimo że państwa te są o wiele mniejsze niż Polska, jest tam więcej gmin. Dzięki swojej wielkości polskie gminy są zasobniejsze i mogą podejmować skuteczniejsze działania na rzecz swoich mieszkańców. Co ciekawe, najmniejsze miasto w Polsce, Opatowiec, liczy ledwie 329 mieszkańców, podczas gdy niejedna wieś jest od niego znacznie większa.

POWIAT – przywrócono w Polsce dopiero w 1999 roku. Równocześnie wyodrębniono 66 miast na prawach powiatu (MNPP). Powiatów jest obecnie 380 (licząc 66 miast na prawach powiatu). Większość powiatów obejmuje ok. 7–10 gmin i liczy ok. 60–90 tys. mieszkańców. Organem stanowiącym jest rada powiatu, a organem wykonawczym – starosta i zarząd powiatu.

Co ciekawe, najludniejszym powiatem jest powiat poznański rozciągający się dokoła miasta Poznania, będącego miastem na prawach powiatu. Zamieszkuje go ponad 300 tys. mieszkańców, a w jego skład wchodzi aż 17 gmin. Najmniej ludny jest powiat sejneński na granicy z Litwą, który liczy niewiele ponad 20 tys. mieszkańców. W jego skład wchodzi 6 gmin. Największym miastem na prawach powiatu

jest oczywiście Warszawa, która liczy 1,77 mln mieszkańców, najmniejszym zaś Sopot zamieszkiwany przez 36 tys. osób. W bardzo zurbanizowanym województwie śląskim jest aż 19 miast na prawach powiatu (więcej niż 25% wszystkich dużych miast w Polsce!), w sąsiednich województwach świętokrzyskim i opolskim – tylko po jednym takim mieście (odpowiednio Kielce i Opole).

WOJEWÓDZTWO – od momentu reformy administracyjnej z 1999 roku terytorium Polski dzieli się na 16 województw (przed reformą województw było 49, nie było natomiast powiatów). Władzą ustawodawczą jest tu sejmik wojewódzki, a władzą wykonawczą – zarząd województwa na czele z marszałkiem, który jest równocześnie kierownikiem urzędu marszałkowskiego. Istnieje również stanowisko WOJEWODY, którego nie należy mylić z marszałkiem województwa. [WOJEWODA, powoływany przez premiera, to przedstawiciel rządu centralnego w terenie.](#) Zadaniem wojewody jest m.in. nadzorowanie działań samorządów terytorialnych z punktu widzenia ich zgodności z prawem.

Co ciekawe, najludniejszym województwem jest województwo mazowieckie, które zamieszkuje 5,4 mln. osób (prawie co szósty Polak), a najmniejszym – opolskie, które zamieszkuje jedynie 985 tys. osób (co pięćdziesiąty Polak).

📄 **Źródło:** Kryteria na podstawie podziału terytorialnego kraju przy użyciu identyfikatorów Krajowego Rejestru Urzędowego Podziału Terytorialnego Kraju

📄 **Dostęp:** <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/podzial-administracyjny-polski/rodzaje-gmin-oraz-obszary-miejskie-i-wiejskie/>

📄 Opracowanie własne autora scenariusza na podstawie źródeł

📄 **Źródło:** Raport GUS *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2019 roku* oraz na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

📄 **Dostęp:** <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2019-roku,7,16.html>

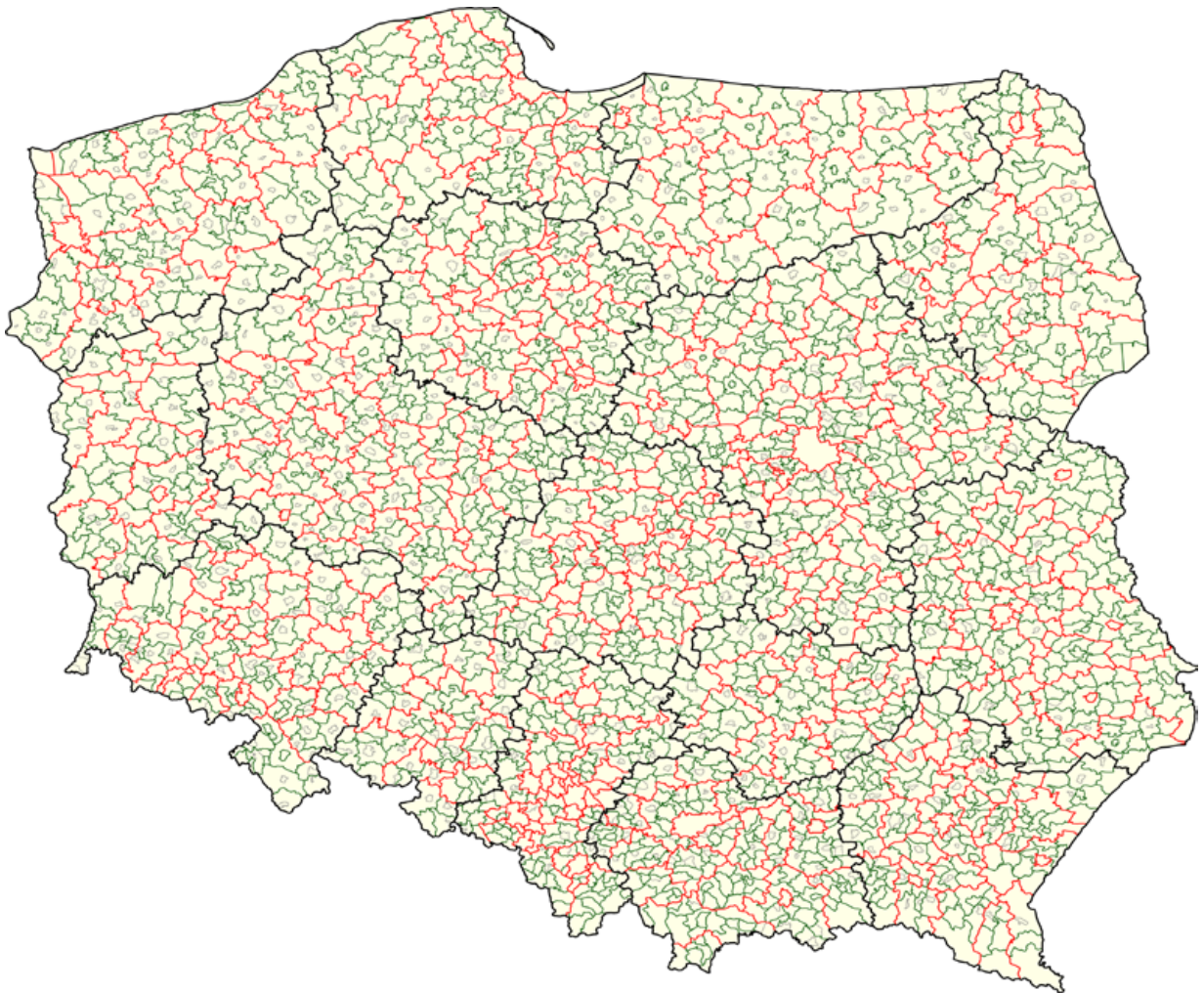
ŹRÓDŁO 6.A. Mapa Polski z podziałem na województwa, powiaty, gminy oraz miasta na prawach powiatu

Znajdź na mapie swoją gminę, powiat i województwo:

Linia zielona – granica gmin

Linia czerwona – granica powiatów

Linia czarna – granica województw

ŹRÓDŁO 7.A. Zadania publiczne – ćwiczenie

Połącz zadania publiczne wyszczególnione w kolumnie po lewej stronie z odpowiednimi jednostkami samorządu terytorialnego lub rządem centralnym w kolumnie po prawej stronie. **UWAGA** – jedno zadanie może być realizowane przez więcej niż jeden podmiot.

ZDROWIE

• decyzja o tym, które zabiegi medyczne są finansowane ze składek i podatków• decydowanie o wprowadzeniu programów profilaktycznych (np. fluoryzacja dla dzieci w przedszkolu)• decyzja o tym, jakie oddziały powinny się mieścić w szpitalu	• rząd• województwo samorządowe• powiat• gmina

EDUKACJA

• ustalanie programu nauczania• zatrudnianie dyrektora szkoły• ustalanie lokalizacji szkoły	• rząd• województwo samorządowe• powiat• gmina

PRZESTRZEŃ

• wydawanie pozwoleń na budowę domów mieszkalnych• odpowiedzialność za rozkład jazdy i siatkę linii autobusów i kolei• wpis obiektów na listę zabytków	• rząd• województwo samorządowe• powiat• gmina

BEZPIECZEŃSTWO

• ustalanie, jaki czyn jest przestępstwem• zatrudnianie policjantów• wprowadzanie ograniczeń prędkości	• sejm RP (ustawy), rząd (prokuratura – ściganie)• województwo samorządowe• powiat• gmina

ŹRÓDŁO 7.B. Zadania publiczne – omówienie dla nauczyciela

ZDROWIE	
<ul style="list-style-type: none">• decyzja o tym, które zabiegi medyczne są finansowane ze składek i podatków	<ul style="list-style-type: none">• RZĄD – o refundacji świadczeń i leków decyduje minister zdrowia w formie rozporządzenia. Co ciekawe, w wielu krajach (np. w Niemczech, Włoszech, Skandynawii) system ochrony zdrowia jest zróżnicowany w różnych regionach i samorządy mogą również decydować o refundacji poszczególnych zabiegów, a nawet o wysokości składki zdrowotnej.
<ul style="list-style-type: none">• decyzja o wprowadzeniu programów profilaktycznych (np. fluoryzacja dla dzieci w przedszkolu)	<ul style="list-style-type: none">• WSZYSTKIE JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO – programy profilaktyczne mogą być uchwalane przez wszystkie stopnie jednostek samorządu terytorialnego w ramach zadań własnych.
<ul style="list-style-type: none">• decyzja o tym, jakie oddziały powinny się mieścić w szpitalu	<ul style="list-style-type: none">• ZARZĄDZAJĄCY SZPITALEM, czyli odpowiednia jednostka samorządu terytorialnego – szpital wojewódzki podlega pod samorząd wojewódzki, a szpital powiatowy pod powiatowy.

EDUKACJA	
<ul style="list-style-type: none">• ustalanie programu nauczania	<ul style="list-style-type: none">• RZĄD – podstawę programową określa Rozporządzenie Minister Edukacji Narodowej (ten temat został szczegółowo omówiony w scenariuszu nr 4 <i>Szkoła samorządowa. Kto rządzi polską edukacją?</i>).
<ul style="list-style-type: none">• zatrudnianie dyrektora szkoły	<ul style="list-style-type: none">• GMINY I POWIATY – szkoły podstawowe prowadzą gminy, a szkoły ponadpodstawowe powiaty. W związku z tym ich dyrektorów powołują, po przeprowadzeniu odpowiednich konkursów, wójt lub zarząd powiatu ze starostą na czele.
<ul style="list-style-type: none">• ustalanie lokalizacji szkoły	<ul style="list-style-type: none">• GMINA I POWIAT – sieć szkół podstawowych na swoim terenie ustala gmina, a szkół ponadpodstawowych – powiat. Ich zadaniem jest również zapewnić dzieciom dojazd do szkół. Uwaga! W przypadku likwidacji szkoły konieczna jest zgoda kuratora powołanego przez rząd.

ŹRÓDŁO 7.B. Zadania publiczne – omówienie dla nauczyciela

PRZESTRZEŃ	
<ul style="list-style-type: none">wydawanie pozwoleń na budowę domów mieszkalnych	<ul style="list-style-type: none">POWIAT – pozwolenia na budowę budynków mieszkalnych wydaje starosta, ale na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uchwalanych przez radę gminy (mowa o tym szczegółowo w scenariuszu nr 6 <i>ład czy chaos w naszej gminie? Jak zagospodarować przestrzeń wokół nas?</i>).
<ul style="list-style-type: none">odpowiedzialność za rozkład jazdy i siatkę linii autobusów i kolei	<ul style="list-style-type: none">WSZYSTKIE JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO – za transport publiczny na swoim terenie odpowiada każdy ze stopni samorządu, czego przejawem jest np. funkcjonowanie kolei regionalnych czy komunikacji miejskiej.
<ul style="list-style-type: none">wpis obiektów na listę zabytków	<ul style="list-style-type: none">RZĄD – wpisu na listę zabytków dokonuje konserwator zabytków powołany przez wojewodę, który jest więc urzędnikiem rządowym. W niektórych przypadkach wpisu może dokonać sam minister kultury.

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

2

SCENARIUSZ

Finanse samorządów – skąd samorząd ma pieniądze i na co je wydaje?

Autor: Stanisław Zakroczyński

Redakcja: Magdalena Babiszewska, Anna Hejda, Aneta Sałajczyk

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- poznają główne źródła finansowania i system podziału środków publicznych między samorzady różnych rodzajów (gminy, powiaty i województwa) i rząd centralny oraz nauczą się wykorzystywać tę wiedzę w praktyce,
- przeanalizują wspólnie stan finansów swojej gminy i zastanowią się nad tym, czy jest ona w dobrej kondycji oraz czy pieniądze są zbierane i wydatkowane we właściwy sposób,
- zrozumieją, że są obywatelami swojej gminy i mają prawo zbierać informacje na temat stanu jej finansów.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- poznam system podziału pieniędzy pomiędzy gminy, powiaty, województwa i rząd centralny oraz będę umiał/umiała wykorzystać tę wiedzę w praktyce,
- zrozumie, jaki jest stan finansów w mojej gminie, upewnię się, że jako obywatel swojej gminy mam prawo zbierać informacje na temat jej sytuacji finansowej.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: praca w grupach, praca z tekstem, dyskusja, diagram, rozsypanka.

Materiały pomocnicze: wydruk źródeł zamieszczonych w bazie wiedzy.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z: 10 części. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do części drugiej (baza wiedzy)

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom.

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ	05
1.1. Wprowadzenie	05
1.2. Pieniądze publiczne – praca w parach, dyskusja	05
1.3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej a finanse samorządów – praca z tekstem	06
1.4. Dochody samorządów – uzupełnienie diagramu przez uczniów	06
1.5. Wysokość podatków i opłat w gminach – omówienie przez nauczyciela	07
1.6. Środki pieniężne jednostek samorządu terytorialnego – omówienie przez nauczyciela i dyskusja	07
1.7. Ile samorzady dostają z podatku PIT i VIT? – omówienie przez nauczyciela i ćwiczenie	07
1.8. Finanse gminy na wybranych przykładach – rozsypanka	08
1.9. Analiza dochodów i wydatków naszej gminy – dyskusja	08
1.10. Podsumowanie	09
2. CZĘŚĆ DRUGA – BAZA WIEDZY	10
Źródło 1.A. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	11
Źródło 1.B. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela	12
Źródło 2.A. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – diagram	13
Źródło 2.A. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – słowniczek	14
Źródło 2.B. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – omówienie dla nauczyciela	15
Źródło 3.A. Wysokość stawek podatkowych w różnych gminach	16
Źródło 3.B. Wysokość stawek podatkowych w różnych gminach – odpowiedzi dla nauczyciela	17
Źródło 4.A. Dochody samorządów z podziałem na ich rodzaje	18
Źródło 4.B. Dochody samorządów z podziałem na ich rodzaje – omówienie dla nauczyciela	19
Źródło 5.A. Podział dochodów z podatku PIT i CIT	20
Źródło 5.B. Podział dochodów z podatku PIT i CIT – omówienie dla nauczyciela	21
Źródło 6.A. Wydatki miasta Wrocław – rozsypanka	22
Źródło 6.A. Wydatki miasta Supraśl – rozsypanka	23
Źródło 6.B. Wydatki miasta Wrocław – omówienie dla nauczyciela	24
Źródło 6.B. Wydatki miasta Supraśl – omówienie dla nauczyciela	25
Źródło 7. Jak pozyskać dane dotyczące finansów gminy, w której mieszkam – instrukcja	26

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1.1. WPROWADZENIE

Zapowiedz uczniom i uczennicom temat, cele i tryb pracy w czasie zajęcia.

1.2. PIENIĄDZE PUBLICZNE – praca w parach, dyskusja

Rozpoznaj dotychczasowy stan wiedzy uczniów i uczennic na temat finansów publicznych.

1.2.1. Na tablicy lub flipcharcie zapisz wyrazy „pieniądze publiczne”, następnie narysuj linie odchodzące promieniście od zapisanych słów i na ich końcach napisz hasła: „Od kogo?”, „W jaki sposób?”, „Kto wydaje?”, „Na co?”, „Interes publiczny” (każde hasło reprezentuje pytanie podane poniżej).

1.2.2. Zachęć uczniów, żeby w parach wypisali na karteczkach samoprzylepnych swoje skojarzenia związane z hasłem „pieniądze publiczne”. Aby pomóc uczniom w znalezieniu skojarzeń, zadaj im poniższe pytania pomocnicze:

1. Od kogo państwo bierze pieniądze, czyli „środki publiczne”? („Od kogo?”)
2. W jaki sposób państwo zbiera „środki publiczne”? („W jaki sposób?”)
3. Kto jest odpowiedzialny za wydawanie „środków publicznych”? („Kto wydaje?”)
4. Na co są wydawane „środki publiczne”? („Na co?”)
5. Co to jest interes publiczny i interes prywatny oraz w jaki sposób są one związane ze „środkami publicznymi”? („Interes publiczny?”)

1.2.3. Poproś uczestników, żeby przykleili swoje karteczki na tablicy/flipcharcie, i rozpocznij dyskusję.

DLA NAUCZYCIELA

Ad. 1 Państwo bierze pieniądze od podatnika. Zgodnie z polskim prawem podatnikiem jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, podlegająca na mocy ustaw podatkowych obowiązkowi podatkowemu. Ponadto do budżetu Państwa trafiają również przychody, które są generowane przez spółki skarbu państwa.

 Źródło: Struktura dochodów opracowana przez Ministerstwo Finansów

 Dostęp: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/ryzyko-podatkowe-a-realizacja-celow-polityki-fiskalnej-panstwa/attachment/wykres-dochody-budzetu-panstwa/>.

Ad. 2 Państwo zbiera pieniądze od swoich obywateli lub osób prowadzących działalność gospodarczą na jego terytorium poprzez pobieranie podatków, opłat i składek (szczegółowe wyjaśnienia w dalszej części scenariusza).

Ad. 3 Pieniędźmi zebranymi za pomocą podatków, opłat i składek rozporządzają odpowiednie organy państwowe, w tym pewną ich częścią zarządzają również samorządy, czyli gminy, powiaty i województwa.

Ad. 4 Środki publiczne zawsze są związane z zadaniami publicznym, które realizują władze publiczne (w tym wypadku samorząd). Środki publiczne są więc niejako „paliwem”, dzięki któremu władze publiczne (w tym samorządowe) mogą realizować swoje zadania.

Ad. 5 Interes publiczny to interes wspólnoty narodowej, regionalnej lub lokalnej. Interes wspólnoty definiują na bieżąco jej liderzy wybrani demokratycznie, powinni oni jednak konsultować się w tej kwestii nieustannie z członkami tej wspólnoty – obywatelami państwa czy mieszkańcami gminy, powiatu lub województwa.

WSKAZÓWKA

Istotne jest, aby w konkluzji dyskusji zawrzeć informację, że **państwo/rząd centralny i samorządy nie mają „swoich pieniędzy” – one wszystkie są „środkami publicznymi”, które muszą być wydawane zgodnie z interesami obywateli i na ich potrzeby oraz pod ich kontrolą.**

Ważne również, aby w konkluzji podkreślić, że gospodarowanie „środkami publicznymi” jest jawne. Każdy obywatel ma prawo wiedzieć, jak i na co rząd/samorząd je wydaje.

Każdy mieszkaniec poprzez swojego radnego, sołtysa ma prawo zgłosić wniosek do budżetu gminy.

1.3. KONSTYTUCJA RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ A FINANSE SAMORZĄDÓW – praca z tekstem

1.3. Rozdaj uczniom i uczennicom wydrukowany na kartkach krótki fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (**ŹRÓDŁO 1.A.**) i poproś, żeby na podstawie tekstu spróbowali odpowiedzieć na pytania zamieszczone pod tekstem. Razem z uczniami i uczennicami sformułujcie prawidłowe odpowiedzi na pytania. Skorzystaj ze znajdującego się w bazie wiedzy materiału pomocniczego dla nauczyciela (**ŹRÓDŁO 1.B.**).

1.4. DOCHODY SAMORZĄDÓW – uzupełnienie diagramu przez uczniów

1.4.1. Rozdaj uczniom wydrukowany diagram (**ŹRÓDŁO 2.A.**) i poproś, żeby uzupełnili go na podstawie zamieszczonego pod nim słowniczka.

1.4.2. Sprawdź, czy uczniowie prawidłowo wypełnili diagram na podstawie materiału dla nauczyciela zamieszczonego w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 2.B.**).

1.4.3. Omów z uczniami wpisane hasła i zaproponowane przykłady.

WSKAZÓWKA

W tym miejscu można również wprowadzić rozróżnienie między podatkami i opłatami a składkami. Za opłacenie składek na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne (emerytalne, rentowe, chorobowe, wypadkowe) możemy po spełnieniu konkretnego warunku otrzymać konkretne świadczenie zwrotne. Składki w Polsce są jednak zarządzane centralnie.

1.5. WYSOKOŚĆ PODATKÓW I OPŁAT W GMINACH – omówienie przez nauczyciela

- 1.5.1. Nawiąż do ostatniego punktu cytowanego fragmentu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (**ŹRÓDŁO 1.A.**) (art. 168).
- 1.5.2. Wyświetl na ekranie lub rozdaj wydrukowane **ŹRÓDŁO 3.A.** i omów zawarte w nim informacje na podstawie materiału opisowego zamieszczonego w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 3.B.**).

1.6. ŚRODKI PIENIĘŻNE JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO – omówienie przez nauczyciela i dyskusja

- 1.6.1. Wyświetl na ekranie lub wydrukuj i rozdaj uczniom wykres przedstawiający dochody samorządów w 2018 roku (w miliardach złotych) z podziałem na ich rodzaje (**ŹRÓDŁO 4.A.**).
- 1.6.2. Przyjrzyjcie się wspólnie, jak wygląda ilość środków, którymi dysponują poszczególne rodzaje samorządów. Co na podstawie tego wykresu można wywnioskować? Omów wykres na podstawie materiału dla nauczyciela zamieszczonego w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 4.B.**).

1.7. ILE SAMORZĄDY DOSTAJĄ Z PODATKU PIT I CIT? – omówienie przez nauczyciela i ćwiczenie

- 1.7.1. Uczniowie i uczennice wiedzą już, że na dochody samorządów składają się nie tylko dotacje celowe i subwencje, lecz także dochody własne z podatków i opłat lokalnych, w tym od nieruchomości i darowizn. Rozwiń ostatnią składową dochodów własnych samorządu, jakim jest udział w podatku PIT i CIT dla gminy na podstawie materiału dla nauczyciela zamieszczonego w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 5.B.**).
- 1.7.2. Rozdaj uczniom wydrukowane **ŹRÓDŁO 5.A.** lub poproś, żeby w zeszytach obliczyli, ile za każde 1000 złotych podatku dochodowego (PIT) i (CIT) otrzyma ich gmina, powiat, województwo i rząd centralny? ***Pamiętaj, aby podać dane procentowe podczas omawiania podatku PIT i CIT.**

1.8. FINANSE GMINY NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH – rozsypanka

- 1.8.1.** Podziel uczniów na dwuosobowe grupy. Każdej parze rozdaj wydrukowane **ŹRÓDŁO 6.A.** i poproś o uzupełnienie opisów wykresów kołowych, które dotyczą wydatków Wrocławia, Dolny Śląsk (miasto na prawach powiatu, 639 tys. mieszkańców) oraz Supraśla, Podlasie (gmina miejsko-wiejska, 15 tys. mieszkańców).
- 1.8.2.** Wyświetl prawidłowo opisany wykres kołowy (**ŹRÓDŁO 6.B**) i poproś, żeby uczniowie sprawdzili poprawność udzielonych przez siebie odpowiedzi.
- 1.8.3.** Poproś uczniów i uczennice, żeby wyjaśnili, na czym, ich zdaniem, polega różnica między budżetem Wrocławia a budżetem Supraśla, czyli między strukturą wydatków miasta na prawach powiatu a gminy wiejsko-miejskiej. Z czego to może wynikać?

DLA NAUCZYCIELA

Na tych przykładowych budżetach widać istotne różnice w:

- wielkości budżetu: w przypadku Wrocławia jest to ponad 4,7 mld zł, w Supraślu – niecałe 60 mln zł), czyli Wrocław dysponuje środkami budżetowymi o 4,64 mld zł większymi niż Supraśl;
- wysokości wydatków na poszczególne dziedziny działalności: np. Wrocław proporcjonalnie znacznie więcej wydaje na transport czy pomoc społeczną, a Supraśl na oświatę czy rolnictwo i łowiectwo.
- wysokości wydatków w przeliczeniu na 1 mieszkańca: we Wrocławiu wynoszą one ok. 7,4 tys. zł na mieszkańca, w Supraślu ok. 4 tys. zł na mieszkańca;

- 1.8.4.** Jako podsumowanie podaj uczniom informacje dotyczące tego, ile wynosi całkowity budżet Wrocławia i Supraśla oraz poproś, aby uczniowie i uczennice przeliczyli dochód „per capita”, czyli dochód „na głowę” mieszkańca*.

*Aby obliczyć dochód „per capita” należy wartość budżetu, jakim dysponuje miasto/gmina, podzielić przez liczbę mieszkańców.

1.9. ANALIZA DOCHODÓW I WYDATKÓW NASZEJ GMINY – dyskusja

- 1.9.1.** Przed zajęciami przygotuj informacje dotyczące finansów twojej gminy (instrukcja ich pozyskania – **ŹRÓDŁO 7.**)
- 1.9.2.** Zdefiniuj wiedzę uczniów o sytuacji finansowej gminy, w której mieszkają, oraz spróbuj określić, jakie zdaniem uczniów są potrzeby ich wspólnoty lokalnej. Zastanów się wspólnie z uczniami i uczennicami, zadając im pytania:
1. Czy waszym zdaniem nasza gmina należy do bogatszych, czy uboższych w regionie? Czemu?
 2. Na jakie cele waszym zdaniem gmina wydaje najwięcej pieniędzy, a na jakie najmniej?
 3. Na jakie cele gmina powinna waszym zdaniem wydawać więcej pieniędzy?
 4. Czy są jakieś potrzeby mieszkańców, które waszym zdaniem nie są zaspokojone?

WSKAZÓWKA

Dyskusja ma na celu osiągnięcie sytuacji, w której uczniowie przystąpią do późniejszej analizy budżetu gminy z konkretnymi wyobrażeniami/hipotezami/oczekiwaniem do zweryfikowania. Pozwól, aby dyskusja toczyła się luźnym torem w kierunku poszukiwania konkretnych postulatów. Rozpocznij ją od wypowiedzi osób, które same się zgłosiły. Następnie spróbuj zaktywizować osoby, które najmniej się udzielały podczas tych zajęć.

1.9.3. Na podstawie przygotowanych przez Ciebie* informacji spróbujcie odpowiedzieć na poniższe pytania związane z dochodami i wydatkami waszej gminy:

1. Jaka jest wysokość budżetu gminy? Jakie są wysokości budżetów gmin sąsiednich? Jaki udział w przychodach gminy mają dochody własne, jaka subwencja, a jakie dotacje celowe? Jak wygląda sytuacja twojej gminy w porównaniu ze średnią krajową? Czy gmina jest beneficjentem, czy też płatnikiem janosikowego? Czy wasza gmina jest bardziej, czy mniej samodzielna?
2. Jaka jest wysokość podatków i opłat lokalnych w gminie? Jak podatki i opłaty lokalne kształtują się w sąsiedniej gminie lub w stolicy powiatu, województwa? Czy są one wysokie, czy niskie?
3. Ile środków pieniężnych w gminie jest wydawanych na oświatę, pomoc społeczną, zdrowie, administrację, transport, kanalizację itd.? Ile gmina wydaje na poszczególne cele na jednego mieszkańca (np. ile złotych na kulturę, oświatę, transport)? Na jakie cele gmina wydaje najwięcej, a na jakie najmniej? Czy struktura wydatków twojej gminy różni się od struktury wydatków gmin sąsiednich?
4. Czy gmina notuje deficyt, równowagę czy nadwyżkę budżetową? Jaka jest przyczyna takiego stanu rzeczy?
5. Czy gmina otrzymuje środki z Unii Europejskiej? Co jest finansowane z tych środków?

* (Opcjonalnie możesz poprosić uczniów, żeby przygotowali w grupach odpowiedzi na powyższe pytania w ramach zadania domowego. Pamiętaj, żeby wyjaśnić uczniom i uczennicom, gdzie należy szukać informacji – **ŹRÓDŁO 7** – instrukcja).

1.9.4. Na zakończenie tej części zajęć uczniowie i uczennice starają się porównać rzeczywiste wydatki gminy, w której mieszkają, ze swoimi pierwotnymi przewidywaniami z początku zajęć.

1.10. PODSUMOWANIE

Spisz razem z uczniami najważniejsze wnioski płynące z zajęć dotyczących budżetu samorządu. Podkreśl, że:

1. Odpowiednia ilość środków pieniężnych, którymi dysponuje samorząd, jest kluczowa dla możliwości realizacji przez nią zadań publicznych. Nie jest bowiem możliwe, aby np. samorząd skutecznie mierzył się z problemami edukacji, transportu czy zdrowia, jeśli nie będzie dysponował w tym celu odpowiednimi środkami.
2. Zachęć uczniów i uczennice do pogłębiania wiedzy dotyczącej finansów w swojej gminie, powiatu i województwa poprzez korzystanie z Biuletynu Informacji Publicznej w internecie i Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Podkreśl, że obywatele mają możliwość wpływu na budżet swojej gminy poprzez zgłaszanie odpowiednich wniosków do urzędu gminy, ale także poprzez wnioski składane do budżetu obywatelskiego (partycypacyjnego)*.

* Szerzej o budżecie obywatelskim w scenariuszu nr 3 *Wszyscy mamy wpływ. Jak mogę współtworzyć swój samorząd?*

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

ŹRÓDŁO 1.A. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Art. 167. [Dochody jednostek samorządu terytorialnego]

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.
4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

Art. 168. [Podatki i opłaty lokalne]

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

PYTANIA DO TEKSTU

1. Jaka jest ogólna zasada dotycząca ilości środków/pieniędzy publicznych przyznawanych samorządom?
2. Jakie rodzaje dochodów samorządu wyznacza Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej?
3. Czy samorzady mają prawo do ustalania WYSOKOŚCI własnych źródeł dochodu, czyli decydowania o tym, jak dużo pieniędzy trafia do ich kasy np. z podatków lokalnych? Czy coś ogranicza samorzady w ustalaniu wysokości podatku?

Źródło: Konstytucja RP – pełny tekst Konstytucji RP w przystępnej formie (z podziałem na rozdziały) dostępny jest na stronach sejmowych

Dostęp: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

ŹRÓDŁO 1.B. Fragment Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela

Ad. 1 (odpowiedź: art. 167 ust. 1 i 4) Konstytucja silnie podkreśla związek zadań jednostek samorządu terytorialnego z przysługującymi im środkami. Zasada udziału w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających samorządom zadań, czyli **ZASADA PROPORCJONALNOŚCI ŚRODKÓW DO ZADAŃ**, oznacza, że rząd centralny nie może powierzać samorządom zadań bez zapewnienia odpowiedniej ilości pieniędzy na ich realizację. Jeśli zadania gminy zostaną zmienione, np. gmina zostanie zobowiązana do realizacji nowych zadań, to rząd centralny **MUSI** zwiększyć ilość pieniędzy przekazanych tej gminie. Zasada ta ma kluczowe znaczenie dla funkcjonowania gminy i zapewnienia samorządom możliwości realnego zarządzania sprawami lokalnymi.

Ad. 2 (odpowiedź: art. 167 ust. 2) Konstytucja dzieli dochody jednostek samorządu terytorialnego na **dochody własne** (przede wszystkim dochody z opłat i podatków lokalnych, udziału w podatkach dochodowych oraz z majątku), **subwencję ogólną** z funduszu budżetu państwa oraz **dotacje celowe** z budżetu państwa na realizację konkretnych zadań zleconych (**Te pojęcia zostaną omówione szczegółowo w kolejnym punkcie scenariusza – ŹRÓDŁO 2**).

Ad. 3 (odpowiedź: art. 168) Konstytucja uzależnia system dochodów samorządów od zapisów w ustawie, którą uchwała parlament, czyli sejm i senat, i zatwierdza prezydent. Jednakże **pozostawiono samorządom możliwość wpływania na wysokość podatków i opłat** lokalnych, ale tylko w ściśle określonych ramach. (*Zostanie to omówione szczegółowo w kolejnym punkcie scenariusza – ŹRÓDŁO 3*).

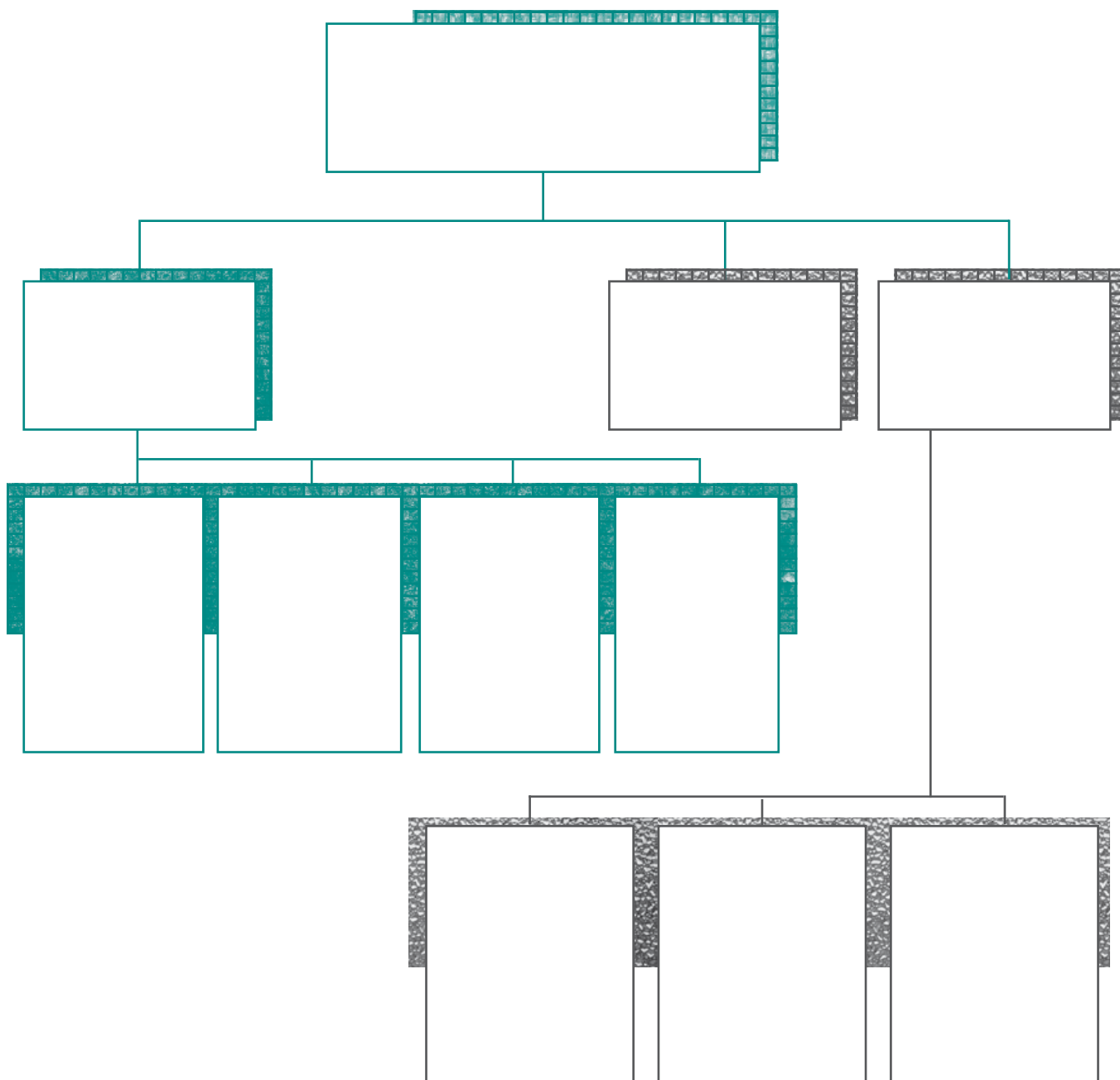
 Źródło: Konstytucja RP – pełny tekst Konstytucji RP w przystępnej formie (z podziałem na rozdziały) dostępny jest na stronach sejmowych

 Dostęp: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

ŹRÓDŁO 2.A. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – diagram

Uzupełnij poniższy wykres za pomocą następujących haseł: → subwencja ogólna, → dochody samorządów, → opłaty lokalne, → część oświatowa, → dochody własne, → dotacje celowe, → podatki lokalne, → część równoważąca, → udział w podatkach PIT i CIT, → część wyrównawcza, → dochód z majątku i darowizn. Do haseł dopisz również, tam gdzie to możliwe, przykłady. Podczas uzupełniania diagramu skorzystaj ze słowniczka zamieszczonego na kolejnej stronie.

ŹRÓDŁO 2.A. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – słowniczek

DOTACJE CELOWE – są to środki przekazywane z budżetu państwa samorządom na realizację konkretnych zadań zleconych, np. wypłatę programu 500+, wydawanie dowodów osobistych itp. Samorządy **MUSZĄ** wydać przekazaną kwotę pieniędzy w ramach dotacji celowych na wskazane zadanie. Inaczej sytuacja wygląda w odniesieniu do pozostałych źródeł dochodu: subwencji ogólnej i dochodów własnych.

SUBWENCJA OGÓLNA – są to środki przekazywane samorządom z budżetu państwa na sfinansowanie zadań własnych. Samorządy mogą w sposób dowolny wykorzystać te pieniądze. Wysokość subwencji jest wyliczana na podstawie skomplikowanego algorytmu i składa się z trzech części:

- **oświatowej** – przeznaczanej na utrzymanie szkół. Przy jej wyliczaniu bierze się pod uwagę takie czynniki jak liczbę szkół w gminie, ich typy i rodzaje, liczbę uczniów i nauczycieli w tych szkołach i inne. Samorządy nie mają obowiązku przeznaczania całości subwencji ogólnej na szkolnictwo, jednakże w praktyce okazuje się, że wysokość tej subwencji jest za mała i nie wystarcza na pokrycie całości wydatków oświatowych samorządów;
- **wyrównawczej i równoważącej**, otrzymywanej przez te samorządy, których dochody własne w przeliczeniu na 1 mieszkańca odbiegają wyraźnie od średniej krajowej, a więc są „najbiedniejsze”. Sposób ich wyliczania jest bardzo skomplikowany i znacząco wykracza poza zakres tego opracowania. Jednym ze źródeł finansowania tych części jest tzw. **janosikowe**, czyli „składka” wpłacana przez najbogatsze samorządy na rzecz najbiedniejszych. Co roku najbogatsze samorządy płacą po kilkaset milionów złotych janosikowego na rzecz uboższych samorządów.

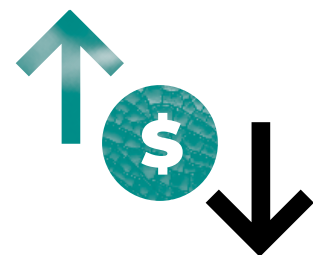
DOCHODY WŁASNE SAMORZĄDÓW – są to środki pozyskane bezpośrednio przez samorządy i przeznaczone głównie na wykonywanie zadań własnych. Przysługują im one na mocy wielu ustaw np. Ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych oraz Ustawy z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. Składają się na nie:

- **PODATKI LOKALNE** – są to podatki odprowadzane całkowicie na rzecz budżetu gminy lub miasta na prawach powiatu (powiaty i województwa nie mogą ich ustanawiać i pobierać). Do podatków lokalnych zalicza się podatek: od nieruchomości, od środków transportowych, rolny, leśny, od czynności cywilnoprawnych, od spadków i darowizn. Zdecydowanie najwyższe dochody samorządy otrzymują z podatków od nieruchomości i podatku rolnego. Stawki tych podatków są kształtowane przez rady gmin i miast, jednakże nie mogą przekroczyć maksymalnej kwoty określonej w ustawie. Ogólną prawidłowością są wyższe stawki podatków i opłat w zasobniejszych i większych ośrodkach, jednakże nie jest to sztywna reguła.
- **OPŁATY LOKALNE** – różnią się od podatków lokalnych tym, że są związane ze świadczeniami odpłatnymi. To znaczy, że dokonując konkretnej opłaty (np. za parkowanie, targowej) „kupujemy sobie” prawo do konkretnej czynności ze strony gminy (np. udostępniania miejsca parkingowego czy miejsca na gminnym targowisku). Opłat lokalnych jest bardzo wiele. Poza wymienionymi wyżej wyróżniamy też np. opłatę miejscową i uzdrowiskową (w gminach turystycznych i uzdrowiskowych), opłatę skarbową (za rozmaite czynności urzędowe, np. za złożenie wniosku o koncesję), opłatę adiacencką (od wzrostu wartości nieruchomości wynikającej np. z jej podziału).
- **DOCHODY Z MAJĄTKU I DAROWIZN**, tzn. np. z wynajmu nieruchomości należących do gminy.
- **UDZIAŁ W PODATKACH PIT I CIT** – samorządom przysługuje również udział w podatkach dochodowych od osób fizycznych (PIT) i osób prawnych (CIT).

ŹRÓDŁO 2.B. Dochody jednostek samorządu terytorialnego w Polsce – odpowiedzi dla nauczyciela

- 1. Dotacje celowe** (na zadania zlecone, np. 500+)
- 2. Subwencja ogólna:**
 - część oświatowa (przeznaczona na prowadzenie szkół)
 - część wyrównawcza
 - część równoważąca
- 3. Dochody własne:**
 - podatki lokalne (np. podatek od nieruchomości, podatek rolny)
 - opłaty lokalne (np. opłata targowa, reklamowa, opłata za postój w strefie płatnego parkowania)
 - dochód z majątku, darowizn
 - udział w podatkach PIT I CIT

ŹRÓDŁO 3.A. Wysokość stawek podatkowych w różnych gminach

Miasto na prawach powiatu/gmina	Rodzaj jednostki samorządu terytorialnego	Liczba mieszkańców	Stawka podatku od budynku mieszkalnego	Stawka podatku od gruntu związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej
Maksymalna kwota wynikająca z ustawy	-	-	79 gr/m ²	93 gr/m ²
Wrocław (woj. dolnośląskie)	Miasto wojewódzkie na prawach powiatu	640 tys. mieszkańców	79 gr/m ²	93 gr/m ²
Bielsko-Biała (woj. śląskie)	Miasto na prawach powiatu	170 tys. mieszkańców	69 gr/m ²	89 gr/m ²
Iława (woj. pomorskie)	Gmina miejska	33 tys. mieszkańców	73 gr/m ²	89 gr/m ²
Tykocin (woj. podlaskie)	Gmina miejsko-wiejska	6,5 tys. mieszkańców	45 gr/m ²	89 gr/m ²
Dalików (woj. łódzkie)	Gmina wiejska	3,5 tys. mieszkańców	45 gr/m ²	75 gr/m ²

ŹRÓDŁO 3.B. Wysokość stawek podatkowych w różnych gminach – omówienie dla nauczyciela

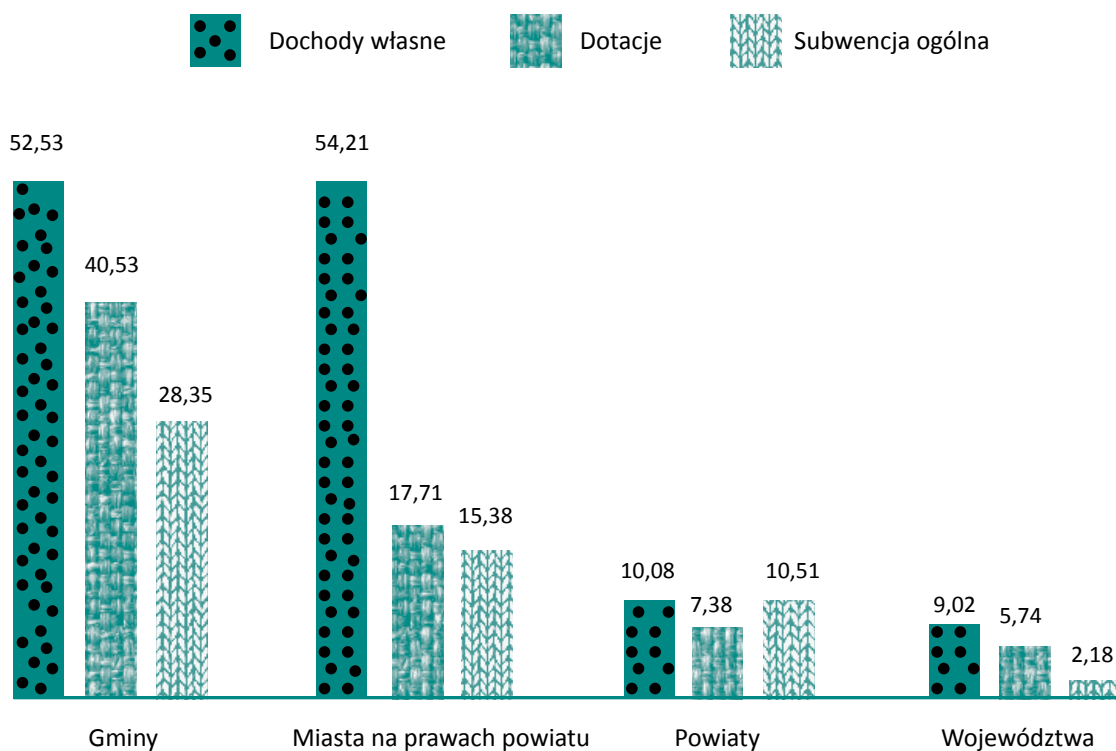
Konstytucja uzależnia system dochodów samorządów od zapisów w ustawie, którą uchwała parlament, czyli sejm i senat, i zatwierdza prezydent. Jednakże pozostawia ona samorządom możliwość wpływania na wysokość podatków i opłat lokalnych, ale tylko w ściśle określonych ramach. Stawki tych podatków są kształtowane przez rady gmin i miast, jednakże nie mogą przekroczyć maksymalnej kwoty określonej w ustawie. Ogólną prawidłowością są wyższe stawki podatków i opłat w zasobniejszych i większych ośrodkach, jednakże nie jest to sztywna reguła.

ŹRÓDŁO 4.A. Dochody samorządów z podziałem na ich rodzaje

Dochody JST w 2018 roku – dane przedstawione są w miliardach złotych

Źródło: Sprawozdanie Ministerstwa Finansów z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 roku. Informacja o wykonaniu budżetów Jednostek Samorządu Terytorialnego, Warszawa 2018, Dokument dostępny na stronie MF.

Dostęp: <https://www.gov.pl/web/finanse/sprawozdanie-roczne-za-2018>

ŹRÓDŁO 4.B. Dochody samorządów z podziałem na ich rodzaje – omówienie dla nauczyciela

Dochody gmin i miast na prawach powiatu są najwyższe, ponieważ gminy wykonują największą część zadań powierzonych samorządom i jest ich najwięcej w Polsce. Miasta na prawach powiatu otrzymują natomiast dochody gmin i powiatów jednocześnie, ponieważ realizują zadania przypisane zarówno gminom, jak i powiatom.

Analizując dochody i wydatki poszczególnych samorządów, należy porównywać ze sobą budżety samorządów tego samego rodzaju (np. gminy z gminą, nie zaś gminy z powiatem). W takich porównaniach ważna jest nie tyle kwota całkowita, jaką otrzymuje samorząd, ile kwota per capita (dzieląc dochody jednostki samorządu terytorialnego przez liczbę mieszkańców i w ten sposób licząc, ile wynosi budżet jednostki samorządu terytorialnego na jednego mieszkańca). Im większa liczba mieszkańców, tym większy budżet, jakim dysponuje samorząd.

ŹRÓDŁO 5.A. Podział dochodów z podatku PIT i CIT

a) Z każdego 1000 złotych podatku dochodowego (PIT), który płaci podatnik w twojej gminie (np. twoi rodzice), następującą ilość środków otrzymuje:

Uzupełnij:

Gmina → (zł)

Powiat →(zł)

Województwo →(zł)

Budżet państwa →(zł)

b) Z każdego 1000 złotych podatku dochodowego (CIT), który płaci firma działająca w twojej gminie (np. piekarnia, zakład fryzjerski), następującą ilość środków otrzymuje:

Gmina → (zł)

Powiat →(zł)

Województwo →(zł)

Budżet państwa →(zł)

ŹRÓDŁO 5.B. Podział dochodów z podatku PIT i CIT – omówienie dla nauczyciela

W ramach dochodów własnych, oprócz podatków i opłat lokalnych, samorządom zagwarantowano także udział w podatkach dochodowych (PIT i CIT), którymi „dzielą się” one z rządem centralnym. Rząd centralny zarezerwował wyłącznie dla siebie podatki pochodzące z obrotu towarami i usługami (VAT i akcyza).

PODATEK PIT, czyli podatek dochodowy od osób fizycznych (skrót PIT pochodzi od ang. *Personal Income Tax*), jest kluczowym dochodem dla budżetu gmin, a zwłaszcza miast na prawach powiatu (które łączą dochody gminy i powiatu), ponieważ w większości „pozostaje” w samorządach. PIT rozliczamy w urzędzie skarbowym właściwym ze względu na miejsce zamieszkania, a nie zameldowania, dzięki czemu każdy podatnik wspiera wspólnotę lokalną tam, gdzie rzeczywiście mieszka. **Do gminy trafia około 38% z podatku PIT, do powiatu około 10% , a do województwa około 1%. Pozostała część trafia do budżetu Państwa.***

PODATEK CIT, czyli podatek dochodowy od osób prawnych (skrót CIT pochodzi od ang. *Corporate Income Tax*), jest w przeważającej części podatkiem centralnym, zatem największą jego część otrzymuje budżet państwa (rząd centralny). Spośród wszystkich samorządów najwyższy udział w CIT mają samorządy wojewódzkie. Wynika to z faktu, iż samorząd wojewódzki jest odpowiedzialny za tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości. **Do gminy trafia około 7% z podatku CIT, do powiatu około 1% ,a do województwa około 15%. Pozostała część trafia do budżetu Państwa.***

Obniżka stawki PIT z 18% do 17% oraz zwolnienie z podatku osób do 26. roku życia odbywa się w dużej mierze kosztem samorządów, zwłaszcza gminnych i miejskich. Jeśli bowiem podatnicy zapłacą mniej podatku dochodowego, to samorządy będą miały mniejszy dochód i będą musiały ograniczyć inwestycje, takie jak np. rozbudowa szkoły, poprowadzenie nowej drogi itp.

Oprócz wskazanych źródeł finansowania, gdy w gminie brakuje środków np. na wybudowanie szkoły czy drogi, samorządy mogą **ZACIĄGAĆ DŁUGI** na bardzo rygorystycznych zasadach pod ścisłą kontrolą regionalnych izb obrachunkowych. Ponadto samorządy mogą korzystać ze środków z funduszy europejskich na inwestycje. Pokrywają one dużą część kosztów, ale samorządy muszą zapewnić ze swojej strony „wkład własny”.

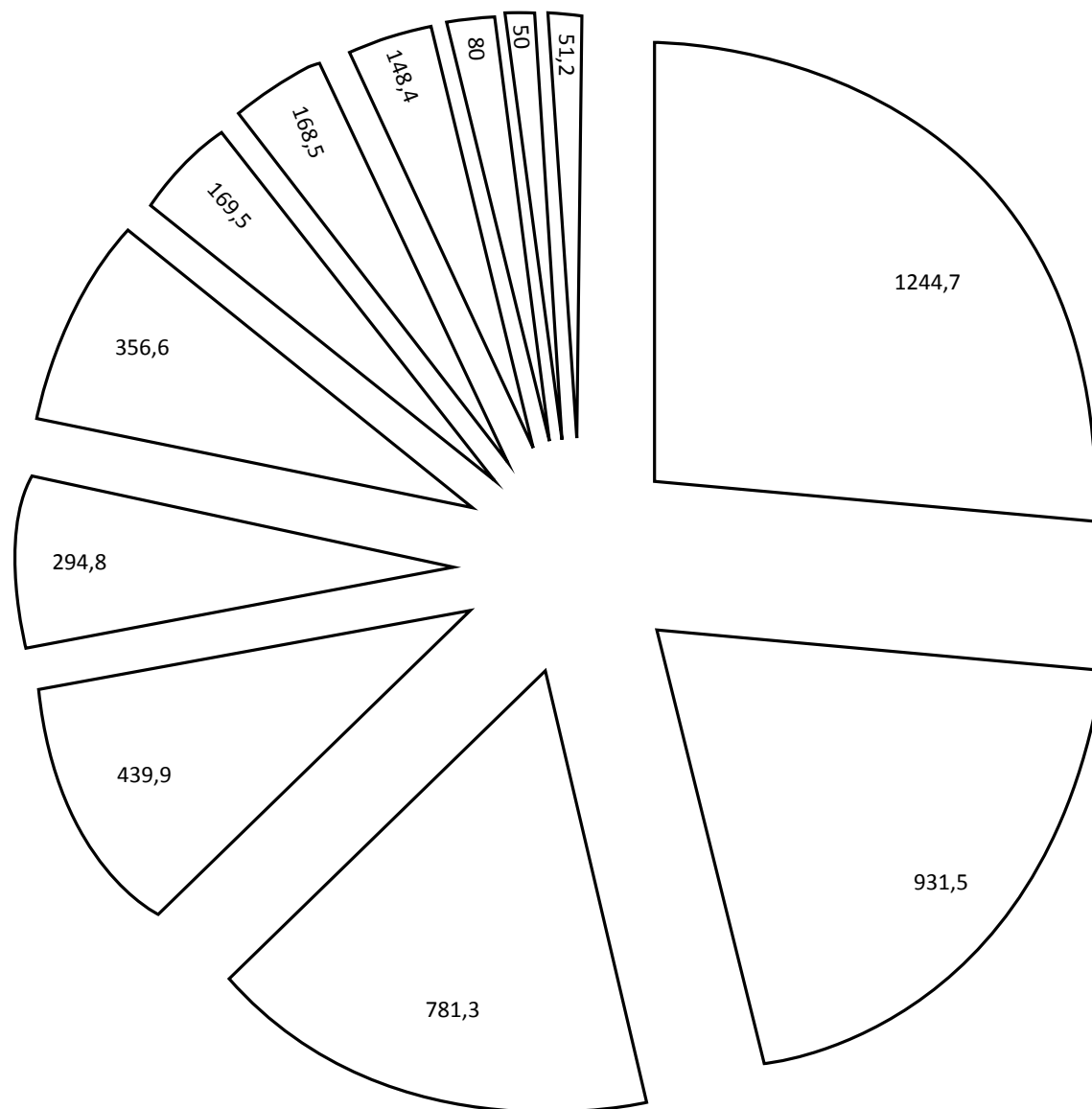
* Dane na rok 2019.

ŹRÓDŁO 6.A. Wydatki miasta Wrocław – rozsypanka

Zadanie: Dopasuj poniższe hasła do odpowiednich „fragmentów tortu” symbolizujących ilość pieniędzy wydatkowanych na dany cel (w milionach złotych).

WYTNIJ

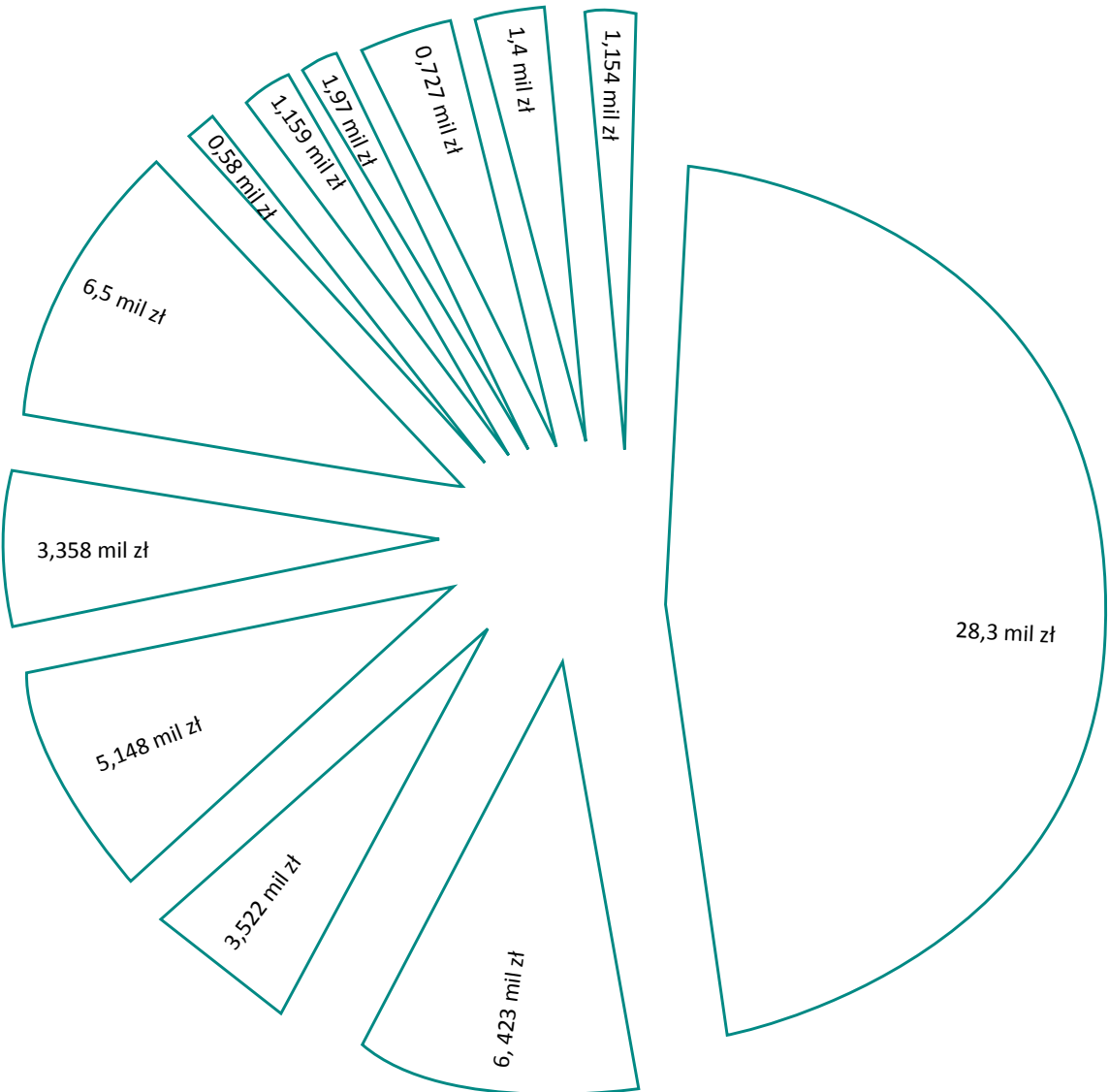
oświata
transport
działalność usługowa
bezpieczeństwo
sport
wydatki finansowe
kultura
gospodarka mieszkaniowa
administracja publiczna
gospodarka komunalna i ochrona środowiska
pomoc społeczna
pozostałe wydatki

ŹRÓDŁO 6.A. Wydatki miasta **Supraśl** – rozsypanka

Zadanie: Dopasuj poniższe hasła do odpowiednich „fragmentów tortu” symbolizujących ilość pieniędzy wydatkowanych na dany cel (w milionach złotych).

WYTNIJ

oświata
transport
działalność usługowa
bezpieczeństwo
sport
wydatki finansowe
kultura
gospodarka mieszkaniowa
administracja publiczna
rolnictwo, łowiectwoa
gospodarka komunalna i ochrona środowiska
pomoc społeczna
rolnictwo, łowiectwo
pozostałe wydatki

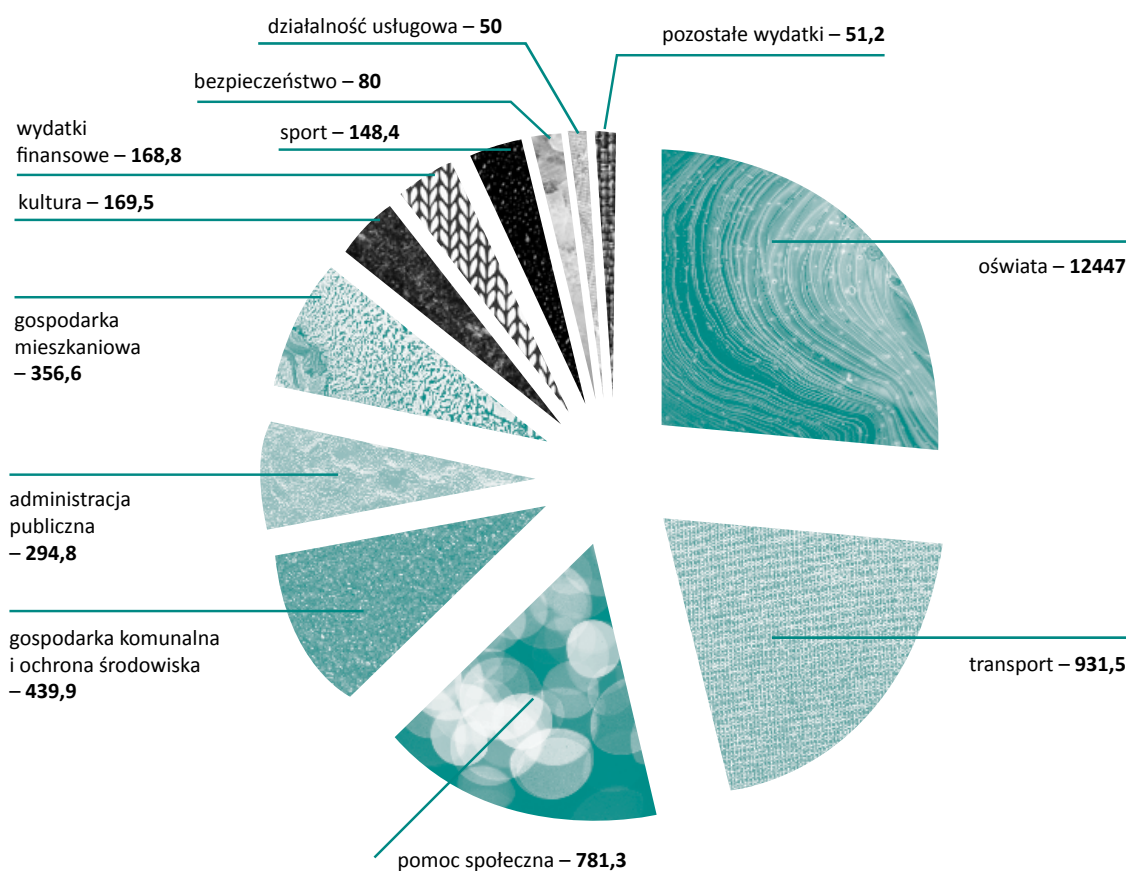

ŹRÓDŁO 6.B. Wydatki miasta **Wrocław** – omówienie dla nauczyciela

Prawidłowe odpowiedzi do wykresów kołowych:

a) Wydatki Wrocławia (Dolny Śląsk) w 2019 roku (w milionach złotych)

 Źródło: Budżet Miasta Wrocław opublikowany na stronie internetowej miasta

 Dostęp: <https://www.wroclaw.pl/budzet-wroclawia/2019/>

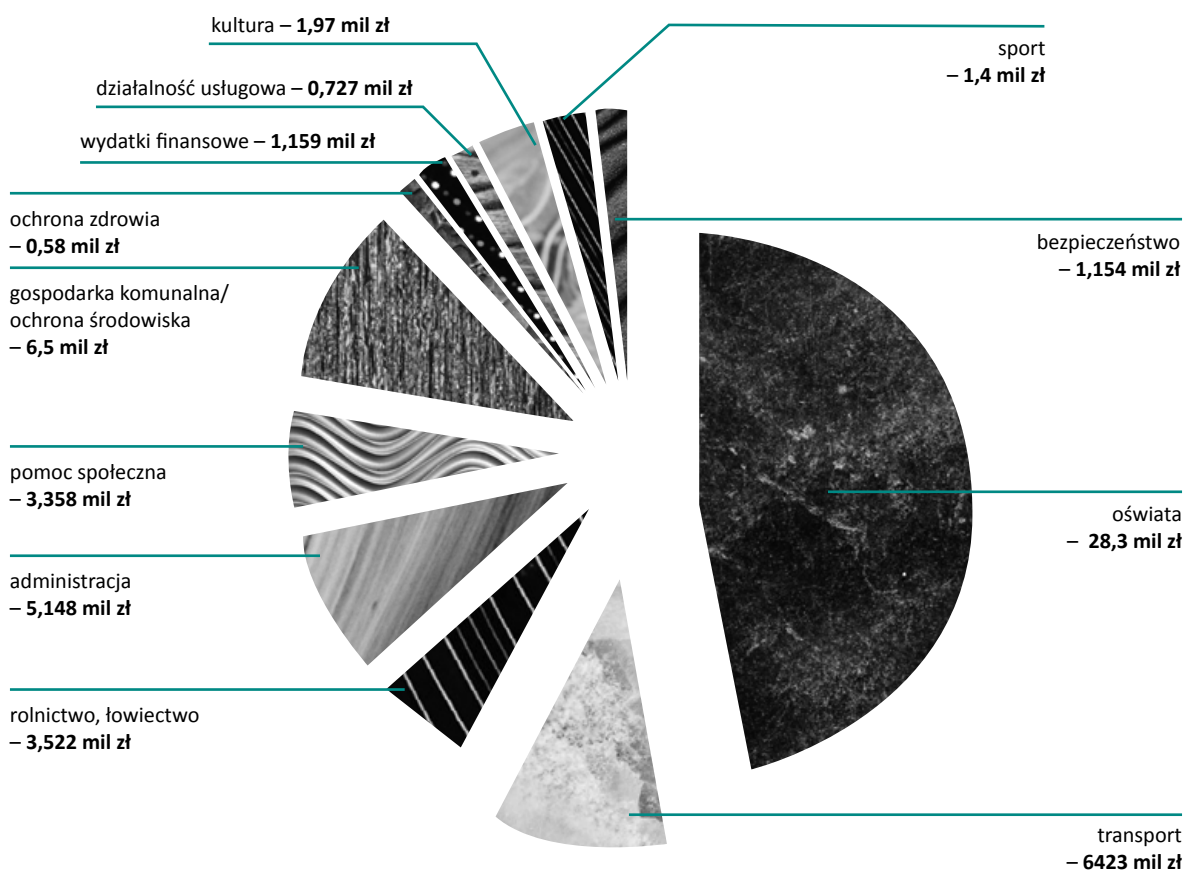
Warto przyjrzeć się dokładnie, gdyż jest to bodaj najbardziej transparentnie przedstawiony budżet JST w Polsce.

ŹRÓDŁO 6.B. Wydatki miasta **Supraśl** – omówienie dla nauczyciela

Prawidłowe odpowiedzi do wykresów kołowych:

b) Wydatki Supraśla (Podlasie) w 2019 roku (w milionach złotych)

 Źródło: Budżet gminy Supraśl zamieszczony na stronie internetowej gminy

 Dostęp: <http://www.suprasl.pl/index.php/wiecej-urzed-miejski/1071-budzet-gminy-z-budzetem-na-2019-r>

ŹRÓDŁO 7. Jak pozyskać dane dotyczące finansów gminy, w której mieszkam – instrukcja

Przygotuj podstawowe informacje dotyczące finansów twojej gminy na podstawie łatwo dostępnych źródeł:

- **Biuletyn Informacji Publicznej gminy** dostępny w internecie, w którym znajduje się uchwała budżetowa;
- **Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego**, w którym można znaleźć dane na temat różnych rodzajów dochodów i wydatków danej gminy i porównać je z innymi gminami w sąsiedztwie, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/jednostka#>;
- **Zbiorcze publikacje Głównego Urzędu Statystycznego** dotyczące dochodów i wydatków gmin w danym województwie.

Przygotuj dane (w tysiącach złotych) w przeliczeniu na jednego mieszkańca, które dotyczą:

- **wysokości podatków i opłat w twojej gminie oraz w gminie sąsiedniej, mieście powiatowym lub wojewódzkim;**
- **struktury przychodów w twojej gminie oraz w gminie sąsiedniej** (też średnia krajowa) – udziału procentowego dochodów własnych, subwencji i dotacji celowych. Czy gmina jest beneficjentem, czy też płatnikiem janosikowego?
- **struktury wydatków w gminie** – ile środków pieniężnych idzie na oświatę, pomoc społeczną, zdrowie, administrację, transport, kanalizację itd.?
- **wykorzystania środków z Unii Europejskiej** – czy gmina otrzymuje środki z Unii Europejskiej? Co jest finansowane z tych środków?
- **bilans finansów gminy** – czy budżet twojej gminy jest zrównoważony, czy notuje deficyt, a może nadwyżkę?

Zwróć uwagę, na jakie konkretnie cele przeznaczone są np. środki na kulturę czy edukację, ile kosztują gminę inwestycje, np. w nowe ogrzewanie, a ile pensje nauczycieli.

Im wyższy udział dochodów własnych, tym oczywiście większa samodzielność gminy, czyli gmina mniej „polega” na dochodach z budżetu państwa.

Deficyt sam w sobie nie musi być zjawiskiem negatywnym – może służyć np. finansowaniu dodatkowych zadań. Ważne, aby nie wymykał się władzom spod kontroli.

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

3

SCENARIUSZ

Wszyscy mamy wpływ. Jak mogę współtworzyć swój samorząd?

Autor: Stanisław Zakroczyński

Redakcja: Aneta Sałajczyk, Anna Hejda, Magdalena Babiszewska

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- poznają sposoby udziału obywateli w zarządzaniu sprawami jednostki samorządu terytorialnego,
- dowiedzą się, w jaki sposób można wywrzeć wpływ na decyzje władz.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- poznam sposoby udziału obywateli w zarządzaniu sprawami jednostki samorządu terytorialnego,
- dowiem się, w jaki sposób mogę wywrzeć wpływ na decyzje władz.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: burza mózgów, praca z tekstem, praca w grupach, tworzenie projektu, dyskusja.

Materiały pomocnicze: wydruk źródeł zamieszczonych w bazie wiedzy; opcjonalnie poproś uczniów, by przynieśli na zajęcia Konstytucję RP.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z **5 części**. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do części drugiej (baza wiedzy)

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ	05
1.1. Wprowadzenie	05
1.2. Co oznacza słowo demokracja – burza mózgów	05
1.3. Demokracja i Konstytucja – praca z tekstem	05
1.4. Narzędzia demokracji bezpośredniej i partycypacji w samorządzie – praca w grupach i dyskusja	06
1.5. Odniesienie do własnej gminy/miasta – tworzenie własnego projektu	07
1.6. Podsumowanie	07
2. CZĘŚĆ DRUGA – BAZA WIEDZY	08
Źródło 1.A. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej	09
Źródło 1.B. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela	12
GRUPA 1 – REFERENDUM LOKALNE	14
Źródło 2.1.A. Tabela: Rodzaje referendów na podstawie Ustawy z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym	14
Źródło 2.2.A. Statystyki: Liczba referendów i liczba odwołanych organów JST	15
Źródło 2.2.B. Statystyki: Liczba referendów i liczba odwołanych organów JST – opracowanie dla nauczyciela	16
Źródło 2.3.A. Tekst Tomasza Waśniewskiego <i>Prawomocne referendum przeciwko planom budowy odkrywkowej kopalni węgla brunatnego na złożu „Legnica”</i>	17
GRUPA 2 – INICJATYWA LOKALNA	18
Źródło 3.1.A. Tabela: Wnioski wynikające z przepisów Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie dotyczące inicjatywy lokalnej	18
Źródło 3.2.A. Statystyki: Liczba gmin, które uchwałyły uchwałę o trybie i szczegółowych kryteriach rozpatrywania wniosków o inicjatywie lokalnej, oraz liczba gmin, które zarezerwowały środki na realizację takich inicjatyw	19
Źródło 3.3.A. Lista zadań publicznych wybranych do realizacji w ramach inicjatywy lokalnej w gminie wiejsko-miejskiej Konstancin-Jeziorna w woj. mazowieckim	21
GRUPA 3 – BUDŻET OBYWATELSKI	21
Źródło 4.1.A. Ustawa o samorządzie gminnym	21
Źródło 4.1.B. Ustawa o samorządzie gminnym – opracowanie dla nauczyciela	22
Źródło 4.2.A. Statystyki dotyczące budżetu obywatelskiego w niektórych polskich miastach i gminach w 2018 roku	23
Źródło 4.2.B. Statystyki dotyczące budżetu obywatelskiego w niektórych polskich miastach i gminach w 2018 roku – opracowanie dla nauczyciela	24
Źródło 4.3.A. Budżet obywatelski w gminie Barlinek	25
Źródło 4.3.B. Budżet obywatelski w gminie Barlinek – opracowanie dla nauczyciela	26
GRUPA 4 – OBYWATELSKA INICJATYWA UCHWAŁODAWCZA	27
Źródło 5.1.A. Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – Art. 41a. ustawy o samorządzie gminnym	27
Źródło 5.1.B. Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – Art. 41a. ustawy o samorządzie gminnym – opracowanie dla nauczyciela	28
Źródło 5.2.A. Statystyki dotyczące wykorzystania obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej	29
Źródło 5.2.B. Statystyki dotyczące wykorzystania obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej – opracowanie dla nauczyciela	30
Źródło 5.3.A. Artykuł <i>Opłata targowa w Gdyni do zniesienia? Chcą tego mieszkańcy. Obywatelski projekt uchwały Rady Miasta trafił do Ratusza</i> , S. Szadurski, Naszemiasto.pl	31

GRUPA 5 – FUNDUSZ SOŁECKI	32
Źródło 6.1.A. Główne założenia na podstawie Ustawy z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim	32
Źródło 6.2.A. Statystyki: Fundusz sołeczki w liczbach	33
Źródło 6.3.A. Przykłady wykorzystania funduszu sołeckiego	34
Źródło 6.3.B. Przykłady wykorzystania funduszu sołeckiego – omówienie dla nauczyciela	36
Źródło 7.A. Co możemy zrobić wspólnie? – własny projekt	37
Źródło 7.1.A. Formularz – Referendum	37
Źródło 7.2.A. Formularz – Inicjatywa lokalna	38
Źródło 7.3.A. Formularz – Budżet partycypacyjny	39
Źródło 7.4.A. Formularz – Inicjatywa uchwałodawcza	40
Źródło 7.5.A. Formularz – Fundusz sołeczki	43

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1.1. Wprowadzenie

Przedstaw uczestnikom temat zajęć i zapowiedz, że poznają sposoby, jak skutecznie i demokratycznie wpływać na decyzje władz lokalnych.

1.2. CO OZNACZA SŁOWO DEMOKRACJA – burza mózgów

1.2.1 Poproś uczniów i uczennice, żeby swoimi słowami spróbowali zdefiniować czym jest demokracja.

DLA NAUCZYCIELA

Demokracja to system, w którym władza należy do ogółu obywateli/mieszkańców/członków danej wspólnoty (państwa, miasta, wsi, wspólnoty lokalnej, regionalnej, kontynentalnej).

Nieodłączną cechą demokracji jest możliwość funkcjonowania w przestrzeni publicznej różnych, konkurencyjnych poglądów oraz stronictw rywalizujących o władzę/wpływ na decyzje.

1.2.2. Przedstaw podział na demokrację bezpośrednią i pośrednią.

DLA NAUCZYCIELA

Demokracja bezpośrednia – obywatele/mieszkańcy sami decydują o sprawach istotnych dla ich wspólnoty (np. o tym, na co przeznaczać więcej środków).

Demokracja pośrednia – obywatele wybierają swoich przedstawicieli (np. do Sejmu, Senatu, Rady Gminy), do których należy podejmowanie decyzji. Podlegają oni kontroli w czasie następujących wyborów.

1.3. DEMOKRACJA I KONSTYTUCJA – praca z tekstem

1.3.1 Wydrukuj lub wyświetl na ekranie wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (**ŹRÓDŁO 1.A.**). Opcjonalnie zaproponuj, żeby uczniowie i uczennice przynieśli na zajęcia Konstytucję. Można ją wypożyczyć z biblioteki. Prawdopodobnie byłaby to jedna z niewielu okazji w życiu, kiedy będą mieć ją w ręku.

1.3.2. Poproś uczniów, żeby przeczytali wskazane w źródle wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i odpowiedzieli na pytania:

1. Jakie są fundamenty demokracji? Do czego mają prawo obywatele w państwie demokratycznym w myśl podanych artykułów w pierwszej części **Źródła 1.A.**?
2. Wymień instytucje demokracji pośredniej zawarte w Konstytucji. Co oznaczają przymiotniki wyborcze?
3. Czym jest referendum, kiedy się je ogłasza, kto może je ogłosić?

WSKAZÓWKA

Podkreśl, że najistotniejsze decyzje w ciągu ostatnich 30 lat, tj. przyjęcie nowej Konstytucji oraz wejście Polski do UE, zostały podjęte bezpośrednio przez obywateli właśnie za pomocą referendum.

4. Komu przysługuje inicjatywa ustawodawcza?
5. Kto i do kogo może składać petycje, wnioski i skargi?

Podczas omawiania poszczególnych zagadnień na podstawie wyimków z Konstytucji skorzystaj z informacji dla nauczyciela (**ŹRÓDŁO 1.B**) umieszczony w bazie wiedzy.

1.4 NARZĘDZIA DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ I PARTYCYPACJI W SAMORZĄDZIE – praca w grupach i dyskusja

- 1.4.1. Wprowadź pojęcie partycypacji obywatelskiej – obywatelskiego uczestnictwa w bieżącym decydowaniu o sprawach wspólnych/publicznych.
- 1.4.2. Podziel uczniów i uczennice na 5 grupy i rozdaj materiały źródłowe (**ŹRÓDŁO 2, 3, 4, 5, 6**) zamieszczone w części B – baza wiedzy:
 - GRUPA 1 – Referendum lokalnej
 - GRUPA 2 – Inicjatywa lokalna
 - GRUPA 3 – Budżet obywatelski
 - GRUPA 4 – Obywatelska inicjatywa uchwałodawczy
 - GRUPA 5 – Fundusz sołecki

WSKAZÓWKA

Możesz wykorzystać w trakcie zajęć wybrane zestawy - w gminach wiejskich można zrezygnować z zestawu BUDŻET OBYWATELSKI, w gminach miejskich najmniej istotny będzie FUNDUSZ SOŁECKI.

- 1.4.3. Każdej z grup przydziel następujące pytania:
 1. Na czym polega dane narzędzie lokalnej demokracji bezpośredniej/partycypacji?
 2. Do jakich celów może zostać wykorzystane przez obywateli?
 3. Podaj przykłady użycia tego narzędzia partycypacji.
 4. Czy jest ono dobrze wykorzystywane?
 5. Jakie są jego dobre, a jakie złe strony?
- 1.4.4. Poproś przedstawicieli poszczególnych grup o zaprezentowanie pozostałym uczestnikom odpowiedzi na zadane pytania. Po odczytaniu odpowiedzi, zachęć pozostałych uczniów do dyskusji.

WSKAZÓWKA

Jeśli wystąpienie uczniów trzeba uzupełnić, naprowadzaj ich pytaniami.

1.5. ODNIESIENIE DO WŁASNEJ GMINY/MIASTA – tworzenie własnego projektu

1.5.1. Przed przeprowadzeniem zajęć sprawdź, czy w twojej gminie/mieście:

1. odbyło się jakiegokolwiek referendum lokalne? Czego dotyczyło? Z czyjej inicjatywy zostało przeprowadzone? Jaki był wynik?
2. istnieje tradycja prowadzenia inicjatyw lokalnych? Czy istnieje odpowiednia uchwała rady określająca jej warunki? Jakie inicjatywy są realizowane i przez kogo?
3. wyodrębniono budżet obywatelski/fundusz sołecki? W jakiej wielkości? Jakie projekty zostały/są realizowane? Ile? Jakie jest zainteresowanie mieszkańców głosowaniem?
4. w statucie zawarto możliwość zgłaszania przez obywateli inicjatywy uchwałodawczej? Czy ta możliwość była kiedyś wykorzystana? Czy projekt obywatelski został zaakceptowany przez radę?

1.5.2. Zapytaj uczniów i uczennice w jaki sposób dana forma demokracji/partycypacji omawiana podczas pracy w grupach (podpunkt 1.4) jest lub była realizowana w ich gminie/ mieście?

1.5.3. Wydrukuj formularze (**ŹRÓDŁO 7.A**) i rozdaj je uczniom i uczennicom w parach lub podzielonym na grupy. Zaproponuj aby wykorzystali jedną z form partycypacji i zaproponowali swój projekt dotyczący tego, co chcieliby zmienić w swojej najbliższej okolicy.

1.5.4 Poproś wszystkie grupy lub pary o przedstawienie swoich projektów i uzasadnienie, dlaczego wybrali tę formę partycypacji.

1.5.5. Zakończ pracę wspólną dyskusją, zachęcaj do wyrażania opinii.

1.6 PODSUMOWANIE

Zachęć uczniów i uczennice do partycypacji i korzystania z narzędzi demokracji bezpośredniej. Zainspiruj młodzież do podjęcia działań na rzecz wprowadzenia tych form partycypacji obywatelskiej, których dotąd nie wykorzystywano w ich gminie/mieście mimo możliwości/obowiązku prawnego.

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

FRAGMENTY KONSTYTUCJI ZASADA OGÓLNA I FUNDAMENTY DEMOKRACJI

Art. 4. [Zasada suwerenności Narodu; formy sprawowania władzy]

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Art. 11. [Pluralizm polityczny; finansowanie partii politycznych]

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wplywania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12. [Wolność tworzenia i działania zrzeszeń i fundacji]

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 14. [Wolność prasy i środków społecznego przekazu]

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Art. 54. [Wolność słowa]

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.

Art. 57. [Wolność zgromadzeń]

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. (...)

Art. 61. [Prawo dostępu do informacji publicznej]

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. (...)
2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu. (...)

KLUCZOWE ASPEKTY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ (PRZEDSTAWICIELSKIEJ)

Art. 62. [Czynne prawo wyborcze]

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.

Źródło 1.A. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

2. (...) prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

Art. 96. [Skład Sejmu; przymiotniki wyborcze]

1. Sejm składa się z 460 posłów.

2. Wybory do Sejmu są powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne oraz odbywają się w głosowaniu tajnym.

KOMENTARZ

Jedynym przypadkiem pozbawienia praw wyborczych jest pozbawienie praw publicznych (b. rzadko orzekane przez sądy karne w wypadku szczególnie ciężkich przestępstw) oraz ubezwłasnowolnienie (stosowane głównie w przypadku ciężkich chorób psychicznych lub niedorozwoju umysłowego).

KLUCZOWE ASPEKTY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ – REFERENDUM

Art. 125. [Referendum ogólnokrajowe]

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.

2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięła udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący. (...)

KOMENTARZ

W III RP odbyły się cztery referenda, lecz tylko dwa spośród nich miały charakter wiążący i realnie przełożyły się na kierunki polityki państwa:

- W referendum 25.05.1997 roku 52,7% głosujących (przy frekwencji wyborczej 42,86%) opowiedziało się za przyjęciem obowiązującej Konstytucji RP.
- W referendum 7–8.06.2003 roku aż 77,45% głosujących (przy frekwencji 58,85%) zagłosowało za wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Źródło 1.A. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

KLUCZOWE ASPEKTY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ – OBYWATELSKA INICJATYWA USTAWODAWCZA

Art. 118. [Inicjatywa ustawodawcza]

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.

2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

KLUCZOWE ASPEKTY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ – PRAWO DO PETYCJI, WNIOSKÓW I SKARG

Art. 63. [Prawo do petycji, wniosków i skarg]

Każdy ma prawo składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej. Tryb rozpatrywania petycji, wniosków i skarg określa ustawa.

Źródło: Konstytucja RP – pełny tekst Konstytucji RP w przystępnej formie (z podziałem na rozdziały) dostępny jest na stronach sejmowych

Dostęp: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

Źródło 1.B. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela

Źródło 1.A. zawiera wybrane przepisy Konstytucji odnoszące się do istoty demokracji, a także kluczowych aspektów demokracji pośredniej (przedstawicielskiej) oraz bezpośredniej na poziomie ogólnopolskim. Materiał ma charakter wprowadzający i nie zawiera wszystkich przepisów ustawy zasadniczej. Poniżej zamieszczone są komentarze do wyimków z Konstytucji zawartych w **ŹRÓDLE 1.A.**:

- Demokracja to system, w którym ogół obywateli/mieszkańców rządzi – wybiera i kontroluje władzę i sam podejmuje decyzje w najważniejszych sprawach. Najistotniejsze są przepisy Konstytucji, które bezpośrednio ustanawiają prawa obywatelskie do uczestnictwa i decydowania w życiu publicznym.
- **Art. 4** ustanawia jedną z kluczowych zasad ustrojowych – suwerenność narodu. Razem z wynikającą z art. 2 definicją Rzeczypospolitej Polskiej jako „demokratycznego państwa prawa” stanowią fundament naszej demokracji. Suweren to podmiot sprawujący najwyższą władzę w danym państwie. Ust. 2 wskazuje, że w RP realizowane są elementy demokracji pośredniej i bezpośredniej. Kolejność wskazuje na to, że demokracja przedstawicielska jest komponentem dominującym.
- **Art. 11 i 12** Państwa demokratyczne zapewniają bardzo szeroko zakrojoną wolność organizowania się obywateli w różnego rodzaju zrzeszenia. To niezbędny aspekt demokracji, której kluczową cechą jest pluralizm – wielość poglądów.
- **Art. 14, 54 i 57** Państwa demokratyczne gwarantują swobodę głosu wielości poglądów – poprzez działanie środków masowego przekazu, przez prawo do wyrażania własnych poglądów oraz do odbywania zgromadzeń publicznych w tym celu.
- **Art. 61** Prawo do informacji o działaniach władz, w tym władz samorządowych, umożliwia obywatelom racjonalny wybór i kontrolę władz oraz branie udziału w formach demokracji bezpośredniej.
- **Art. 62 i 96** Każdy pełnoletni obywatel polski ma prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego. Jedynym przypadkiem pozbawienia praw wyborczych jest pozbawienie praw publicznych (b. rzadko orzekane przez sądy karne w wypadku szczególnie ciężkich przestępstw) oraz ubezwłasnowolnienie (stosowane głównie w przypadku ciężkich chorób psychicznych lub niedorozwoju umysłowego).
- **Art. 125** Referenda ogólnokrajowe w Polsce są rzadkością, dominuje demokracja pośrednia. Konstytucja RP przewiduje, że referendum ogólnokrajowe można rozpiąć „w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa”. O tym, co jest taką sprawą, decyduje albo Sejm, albo Senat na wniosek prezydenta. Za „sprawę o szczególnym znaczeniu” Sejm może uznać również ratyfikację umowy międzynarodowej przekazującej organizacji międzynarodowej kompetencje władz państwowych. Taka sytuacja wydarzyła się w 2003 roku i dlatego to wszyscy Polacy mogli zdecydować o członkostwie w UE. Konstytucja przewiduje również możliwość przeprowadzenia referendum w sprawie zmiany Konstytucji (art. 235).

Źródło 1.B. Wyimki z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – omówienie dla nauczyciela

W III RP odbyły się cztery referenda, lecz tylko dwa spośród nich miały charakter wiążący i realnie przełożyły się na kierunki polityki państwa:

- w referendum 25.05.1997 roku 52,7% głosujących (przy frekwencji wyborczej 42,86%) opowiedziało się za przyjęciem obowiązującej Konstytucji RP.
- w referendum 7–8.06.2003 roku aż 77,45% głosujących (przy frekwencji 58,85%) zagłosowało za wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Ciekawostka: Referenda ogólnopolskie odbywały się w PRL (w latach 1946 i 1987), jednakże miały wymiar propagandowy i służyły utrwaleniu władzy komunistów.

- **Art.118** Dzięki obywatelskiej inicjatywie ustawodawczej grupa 100 tys. obywateli może wnieść pod obrady parlamentu swój własny projekt. Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli określa m.in. trzymiesięczny termin na zebranie podpisów. Szczegóły w przystępny sposób przedstawia poradnik portalu ngo.pl dostępny pod tym adresem: <https://publicystyka.ngo.pl/100-tysiecy-podpisow-czyli-jak-obywatele-robia-ustawy>.
- **Art. 63** Formą bezpośredniego nacisku obywateli wywieranego na władze publiczne jest prawo do składania petycji, skarg i wniosków w istotnych dla obywateli sprawach. Warto zaznaczyć, że w myśl Ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach organ władzy ma 3 miesiące na rozpatrzenie petycji. Petycje, skargi i wnioski można kierować także do władz i urzędów samorządowych.

Źródło 2.1.A. Tabela: Rodzaje referendów na podstawie Ustawy z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym

Przedmiot referendum	Gdzie się może odbyć?	Czy to jedyny sposób na podjęcie takiej decyzji?	Kto może zainicjować referendum?	Kiedy referendum ma moc sprawczą?
Odwołanie wójta/ burmistrza/ prezydenta	W gminie lub mieście na prawach powiatu	TAK	10% mieszkańców lub rada gminy/ miasta	Wójt/burmistrz/prezydent zostaje odwołany, jeśli: w głosowaniu wzięło udział min. 60% wyborców, którzy wzięli udział w poprzednich wyborach samorządowych, a za odwołaniem oddano więcej głosów niż przeciwko.
Odwołanie rady/sejmiku	W każdej jednostce samorządu terytorialnego	TAK	10% mieszkańców	Rada/sejmik zostają odwołane, jeśli w referendum wzięło udział min. 30% mieszkańców, a za odwołaniem oddano więcej głosów niż przeciwko.
Samoopodatkowanie się mieszkańców na cel publiczny	W gminie lub mieście na prawach powiatu	TAK	10% mieszkańców lub rada gminy/ miasta	Opodatkowanie zostaje wprowadzone, jeśli w referendum wzięło udział min. 30% mieszkańców, a za opodatkowaniem oddano co najmniej 2/3 ważnych głosów.
Rozstrzygnięcie innej sprawy dotyczącej wspólnoty	W każdej jednostce samorządu terytorialnego	NIE, jest to decyzja, którą może podjąć również organ jednostki samorządu terytorialnego np. rada gminy, wójt, burmistrz, prezydent	10% mieszkańców gminy/powiatu, 5% mieszkańców za zgodą rady/sejmiku województwa lub rada/sejmik województwa	Referendum jest wiążące dla władz, jeśli wzięło w nim udział co najmniej 30% mieszkańców. Sprawę wówczas należy rozstrzygnąć zgodnie z wynikiem referendum.

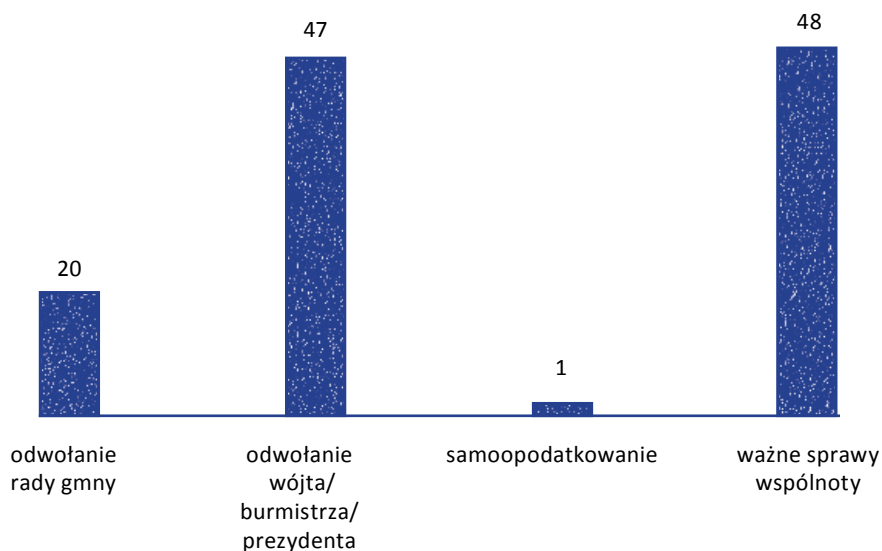
Instytucja referendum lokalnego jest regulowana w Konstytucji RP (art. 170) oraz w przywołanej ustawie. Wyróżniamy aż cztery zasadnicze rodzaje referendum. Rodzaje te różnią się znacząco przedmiotem, podmiotem inicjującym oraz wymogami dotyczącymi frekwencji i wyniku. Wspólną cechą referendów jest to, że dotyczą one spraw kluczowych dla danej **wspólnoty**.

Źródło 2.2.A. Statystyki: Liczba referendów i liczba odwołanych organów JST

Referenda lokalne w latach 2014–2018 według rodzaju

(źródło danych: BDL GUS)

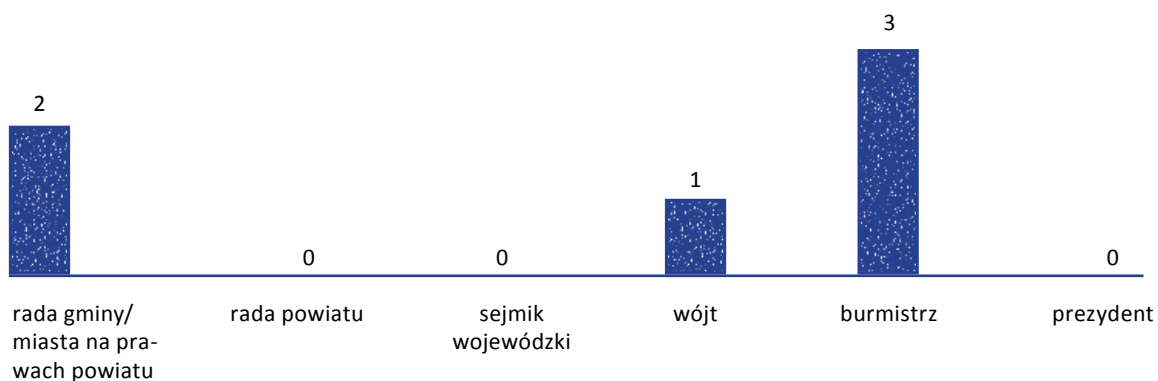

Źródło: Dane opublikowane przez portal referendumlokalne.pl

Dostęp: <http://referendumlokalne.pl/referenda-w-kadencji-2014-2018/>

Liczba organów JST odwołanych w drodze referendum w kadencji 2014-2018

Źródło: Dane Państwowej Komisji Wyborczej

Dostęp: <https://pkw.gov.pl/wyборы-i-referenda/wyборы-samorządowe-i-referenda-lokalne/wyборы-i-referenda-w-toku-kadencji/kadencja-2014-2018/referenda-w-sprawie-odwołania-organu-rady-lub-wojta>

Źródło 2.2.B. Statystyki: Liczba referendów i liczba odwołanych organów JST – opracowanie dla nauczyciela

Instytucja referendum nie jest stosowana zbyt często. Łącznie w latach 2014–2018 przeprowadzono 116 referendów.

Największą popularnością cieszyły się referenda w sprawie odwołania wójta, prezydenta lub burmistrza oraz w innych ważnych dla mieszkańców danej wspólnoty sprawach. Jednak w większości przypadków nie były one skuteczne – jedynie w kilku przypadkach rzeczywiście doszło do zmiany wójta/burmistrza/prezydenta lub rady. Często fiasko referendum spowodowane było zbyt niską frekwencją.

Właściwie nieużywanym rodzajem referendum jest referendum ws. samoopodatkowania, co można tłumaczyć zarówno niechęcią lokalnych liderów do nakładania na mieszkańców/wyborców nowych zobowiązań, jak i niechęcią tych drugich do nowych wydatków na cele publiczne.

Bardzo ciekawym przypadkiem jest referendum dotyczące „innej ważnej sprawy dla wspólnoty” – w ten sposób mieszkańcy mogą realnie wpływać na konkretne decyzje swoich przedstawicieli.

Źródło 2.3.A. Tekst Tomasza Waśniewskiego **Prawomocne referendum przeciwko planom budowy odkrywkowej kopalni węgla brunatnego na złożu „Legnica”**

„27 września 2009 r. jednocześnie, na terenie sześciu gmin: Lubin, Kunice, Prochowice, Miłkowice, Ścinawa i Ruja (powiaty: lubiński i legnicki, woj. dolnośląskie) zagrożonych odkrywkową eksploatacją węgla brunatnego odbyło się prawomocne referendum lokalne. Jego inicjatorem, na wniosek mieszkańców, były Rady Gmin podejmujące kolejno w lipcu 2009 r. uchwały w sprawie przeprowadzenia referendum w swoich gminach. Pytanie referendalne dla każdej z gmin brzmiało: „Czy jesteś za budową na terenie Gminy... kopalni odkrywkowej węgla brunatnego, TAK - NIE”. Stanowisko gmin wyrażone w kolejnych uchwałach wszystkich sześciu Rad, z sierpnia 2009 r., było zdecydowanie przeciwne planom eksploatacji węgla brunatnego metodą odkrywkową.

Radni, wójtowie i burmistrzowie zachęcali do wzięcia udziału w referendum i głosowania przeciw kopalni odkrywkowej. Najtrudniejszym problemem było przeprowadzenie, w zaledwie kilka tygodni, skutecznej i skoordynowanej kampanii referendalnej na niespotykaną przy referendach lokalnych skalę. Celem była mobilizacja mieszkańców poszczególnych gmin nie tylko do głosowania przeciw, ale przede wszystkim do pójścia do urn wobec wymaganego ustawowo 30% proggu dotyczącego frekwencji. Kampania referendalna, w czasie której do ostatniego dnia przed ciszą wyborczą miały miejsce dziesiątki spotkań samorządowców i ekspertów z mieszkańcami, zielone marsze, pokojowe blokady dróg krajowych i demonstracje, obudziła niesamowity entuzjazm i energię mieszkańców zagrożonych gmin. Zaangażowali się wszyscy – Koła Gospodyń Wiejskich, Zespoły Ludowe, Ludowe Zespoły Sportowe, Ochotnicze Straże Pożarne, duchowni oraz setki wolontariuszy. W najmniejszych nawet miejscowościach wieszano plakaty i transparenty z hasłami „Stop Odkrywce”, „Nie oddamy naszych domów” czy „Referendum – głosuję na NIE”. (...)

Wynik głosowania z 27 września 2009 r. był spektakularny. Obywatele wypowiedzieli się przeciw budowie kopalni, głosując w ok. 95% na NIE. Referendum było ważne i wiążące – w każdej z sześciu gmin (łącznie 35 887 osób uprawnionych do głosowania) za jednym z rozwiązań w sprawie poddanej pod referendum oddano więcej niż połowę ważnych głosów. Frekwencja wyniosła od blisko 40% do niemal 65% w poszczególnych gminach i znacznie przekroczyła wymagany próg ustawy.

Wyniki głosowania zostały ogłoszone w Dziennikach Urzędowych Województwa Dolnośląskiego. Wspólne referendum było jedynymi prawdziwymi „konsultacjami społecznymi” w sprawie planów budowy kopalni dla kilkudziesięciu tysięcy mieszkańców ww. gmin. Obywatele przekazali w ten sposób inicjatorom referendum najsilniejszy możliwy mandat do przeciwdziałania budowie odkrywki oraz wdrożenia wyników głosowania w życie. Wydarzenie z września 2009 r. miało też wymiar historyczny, nie zdarzyło się bowiem jeszcze w historii Polski po 1989 r. udane referendum lokalne na taką skalę. Referendum wyzwoliło przy tym olbrzymie pokłady społecznej energii i obywatelskiej inicjatywy, z których ruch przeciwników budowy nowych odkrywkowych kopalni węgla brunatnego korzysta do dziś (...).”

Źródło: Tekst „Prawomocne referendum przeciwko planom budowy odkrywkowej kopalni węgla brunatnego na złożu Legnica” Tomasza Waśniewskiego w publikacji „Jak zrobić referendum? Poradnik praktyczny” wydanej przez Fundację „Rozwój TAK - Odkrywki NIE”

Dostęp: <https://rozwojtak-odkrywkinie.pl/pdf/Poradnik-referendalny-online.pdf>

Źródło 3.1.A. Tabela: Wnioski wynikające z przepisów Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie dotyczące inicjatywy lokalnej

INICJATYWA LOKALNA to jedyna forma demokracji bezpośredniej/partycypacji, która polega na UMOWIE i obowiązkowym WŁASNYM WKŁADZIE mieszkańców.

KTO może zrealizować inicjatywę lokalną?	Mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego (co najmniej dwie osoby) lub organizacje pozarządowe (fundacje, stowarzyszenia, parafie, kluby sportowe itp. działające na ich terenie).
JAK zacząć inicjatywę lokalną?	Mieszkańcy/organizacja kierują WNIOSEK do urzędu jednostki samorządu terytorialnego (najczęściej do urzędu gminy) o realizację inicjatywy. Wójt/burmistrz/prezydent rozpatruje i ocenia wnioski na podstawie kryteriów, które wcześniej w formie uchwały określiła rada. Po pozytywnym rozpatrzeniu wniosku wójt/burmistrz/prezydent podpisuje UMOWĘ z inicjatorami o wykonanie inicjatywy lokalnej.
CZEGO może dotyczyć inicjatywa?	<p>Inicjatywa musi dotyczyć zadania publicznego, które leży w obszarze kompetencji danej jednostki samorządu terytorialnego (tzn. np. do gminy nie można skierować wniosku dotyczącego szpitala, który należy do powiatu itd.). Mogą to być:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budowa i remont dróg, kanalizacji i sieci wodociągowej, stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego, a także budynków oraz obiektów małej architektury; • działalność charytatywna; • działalność na rzecz świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; • działalność na rzecz mniejszości narodowych i etnicznych, języka regionalnego; • kultura, sztuka; • organizacja wolontariatu; • nauka, edukacja, wychowanie; • sport, turystyka, krajoznawstwo; • ekologia, ochrona zwierząt i przyrody; • porządek i bezpieczeństwo publiczne; • rewitalizacja (czyli przywrócenie walorów społecznych, ekonomicznych czy architektonicznych danego obszaru w gminie).
CZYM jest wkład mieszkańców?	<p>Wnioskodawcy mogą się zobowiązać do:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pracy społecznej (nieodpłatnej) w ramach wykonywania inicjatywy; • finansowania inicjatywy; • wkładu rzeczowego w inicjatywę. <p>Szczegóły zależą od umowy z gminą oraz tego, ile gmina przeznacza środków na realizację inicjatywy lokalnej.</p>

Źródło: Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie na temat inicjatywy lokalnej (rozdział 2a)

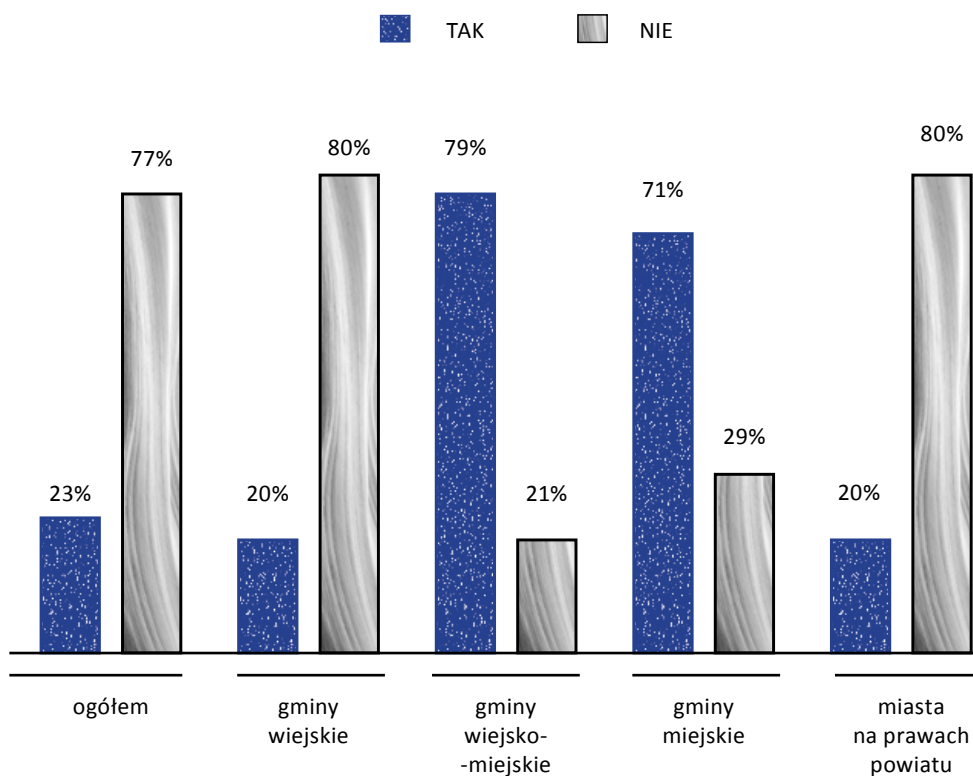

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20102341536/U/D20101536Lj.pdf>

Źródło 3.2.A. Statystyki: Liczba gmin, które uchwaliły uchwałę o trybie i szczegółowych kryteriach rozpatrywania wniosków o inicjatywie lokalnej, oraz liczba gmin, które zarezerwowały środki na realizację takich inicjatyw

Liczba gmin, w których można realizować inicjatywę lokalną (uchwalono odpowiednią uchwałę)

Popularność inicjatywy lokalnej rośnie wprost proporcjonalnie do wielkości ośrodka.

Często się zdarza, że nawet jeśli władze uchwaliły zasady realizacji inicjatyw lokalnych, to wciąż nie zapewniają odpowiednich środków na ten cel co blokuje możliwość działania obywateli.

Źródło: E. Zielińska, D. Kraszewski, *Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce 2014–2017*, Warszawa 2018

Dostęp: <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2019/07/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-latach-2014-2017.pdf>

Źródło 3.3.A. Lista zadań publicznych wybranych do realizacji w ramach inicjatywy lokalnej w gminie wiejsko-miejskiej Konstancin-Jeziorna w woj. mazowieckim

Lp.	Nazwa wniosku	Udział finansowy gminy w realizacji zadania publicznego (w zł)
1.	Seniorzy malują pisanki, seniorzy gotują świąteczne potrawy	2000
2.	Seniorzy seniorom na święta	2600
3.	Mieszkańcy Kawęczynka kultywują lokalną tradycję	2200
4.	Poprawa estetyki terenu przy Domu Ludowym i placu zabaw w Gassach	2150
5.	Seniorzy uczą młodzież i młodzież uczy seniorów	2000
6.	Wędkarze dzieciom	2900
7.	Warsztaty artystyczne łączą dzieci i seniorów	1850
8.	Przedsięwzięcie edukacyjne – poznajemy historię Polski	2300
9.	Razem tworzymy naszą historię – album 100 lat historii OSP Skolimów	4800
10.	Prace porządkowe w Domu Ludowym w Gassach	600
11.	Sprzątanie świata nad Jeziorką – Bielawska Social Street	500
12.	Poprawa estetyki oraz zagospodarowanie terenu gminnego w Kępie Okrzewskiej	3500
13.	Upiększenie placu sportowo-rekreacyjnego przy OSP Czernidła	4300
14.	Doposażenie obiektu świetlicy wiejskiej po modernizacji jej wnętrza	990
15.	Seniorzy czytają <i>Wesele</i> śpiewająco	2200
16.	Gra miejska z okazji 100-lecia Ochotniczej Straży Pożarnej w Skolimowie	1500

Z tabeli wynika, że dofinansowano dużą liczbę projektów, które są różnorodne.

Dofinansowania różnią się w zależności od projektu, jednak nie są wysokie – co znaczy, że duża część kosztów jest pokrywana przez mieszkańców.

Niekiedy jednak nawet niewielkie wsparcie może przesądzić o zorganizowaniu obywatelskiej aktywności.

Źródło: Lista zadań publicznych wybranych do realizacji w ramach inicjatywy lokalnej w gminie wiejsko-miejskiej Konstancin-Jeziorna

Dostęp: <https://www.konstancinjeziorna.pl/samorzad/dla-mieszkancow/inicjatywa-lokalna/nabor-ywnioskow/archiwum/inicjatywy-lokalne-wybrane>

Źródło 4.1.A. Ustawa o samorządzie gminnym

Art. 5a. [Konsultacje z mieszkańcami; budżet obywatelski]

(...) 4. W ramach budżetu obywatelskiego mieszkańcy w bezpośrednim głosowaniu decydują corocznie o części wydatków budżetu gminy. Zadania wybrane w ramach budżetu obywatelskiego zostają uwzględnione w uchwale budżetowej gminy. Rada gminy w toku prac nad projektem uchwały budżetowej nie może usuwać lub zmieniać w stopniu istotnym zadań wybranych w ramach budżetu obywatelskiego.

5. W gminach będących miastami na prawach powiatu utworzenie budżetu obywatelskiego jest obowiązkowe, z tym że wysokość budżetu obywatelskiego wynosi co najmniej 0,5% wydatków gminy zawartych w ostatnim przedłożonym sprawozdaniu z wykonania budżetu.

(...) 7. Rada gminy określa w drodze uchwały wymagania, jakie powinien spełniać projekt budżetu obywatelskiego, w szczególności:

- 1) wymogi formalne, jakim powinny odpowiadać zgłaszane projekty;
- 2) wymaganą liczbę podpisów mieszkańców popierających projekt, przy czym nie może być ona większa niż 0,1% mieszkańców terenu objętego pulą budżetu obywatelskiego, w którym zgłaszany jest projekt;
- 3) zasady oceny zgłoszonych projektów co do ich zgodności z prawem, wykonalności technicznej, spełniania przez nie wymogów formalnych oraz tryb odwołania od decyzji o niedopuszczeniu projektu do głosowania;
- 4) zasady przeprowadzania głosowania, ustalania wyników i podawania ich do publicznej wiadomości, biorąc pod uwagę, że zasady przeprowadzania głosowania muszą zapewniać równość i bezpośredniość głosowania.

 Źródło: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

 Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/U/D19900095Lj.pdf>

Źródło 4.1.B. Ustawa o samorządzie gminnym – opracowanie dla nauczyciela

Artykuł 5.A. został dodany do ustawy o samorządzie gminnym dopiero w styczniu 2018 roku. Wcześniej budżety obywatelskie w polskich gminach (a zwłaszcza w miastach) funkcjonowały na podstawie uchwał ich rad podejmowanych z własnej inicjatywy.

O ile w miastach na prawach powiatu wprowadzenie budżetu jest aktualnie obowiązkowe, a nawet określono jego minimalną wysokość, o tyle w innych gminach zależy od woli ich władz.

Ustawa pozostawia gminom znaczną swobodę w regulowaniu budżetu obywatelskiego.

Źródło 4.2.A. Statystyki dotyczące budżetu obywatelskiego w niektórych polskich miastach i gminach w 2018 roku

Miasto	Frekwencja w głosowaniu	Wysokość środków przeznaczonych na budżet	Liczba projektów do realizacji
Warszawa (miasto stołeczne na prawach powiatu, woj. mazowieckie)	5,11%	64 mln zł	850
Łódź (miasto na prawach powiatu, woj. łódzkie)	16,4%	40 mln zł	235
Bielsko-Biała (miasto na prawach powiatu, woj. śląskie)	19,4%	4,5 mln zł	85
Bojanowo (gmina wiejska, woj. wielkopolskie)	27,9%	75 tys. zł	3

 Źródło: Danych na stronach internetowych miast i gmin oraz raportu „Budżet obywatelski w polskich miastach” wydanego przez Miasto2077

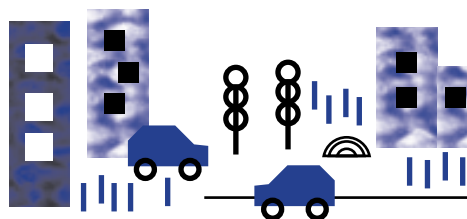
 Dostęp: <http://www.miasto2077.pl/wp-content/uploads/2019/03/Raport-Budz%CC%87ety-Obywatelskie-w-polskich-miastach.pdf>

Źródło 4.2.B. Statystyki dotyczące budżetu obywatelskiego w niektórych polskich miastach i gminach w 2018 roku – opracowanie dla nauczyciela

Duże miasta przeznaczają na budżet obywatelski większe kwoty – dysponują bowiem wielkimi budżetami. Jednak im mniejszy ośrodek, tym większe jest zainteresowanie i wyższa frekwencja.

Chociaż ustawa nie wprowadziła wymogu realizacji budżetu obywatelskiego w małych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, to są przykłady JST, w których jest to z powodzeniem realizowane.

Źródło 4.3.A. Budżet obywatelski w gminie Barlinek

„Ogłoszenie wyników głosowania – Budżet Obywatelski Gminy Barlinek na 2018 rok

Szanowni mieszkańcy Gminy Barlinek, zakończyło się głosowanie mieszkańców gminy na projekty zgłoszone do Budżetu Obywatelskiego Gminy Barlinek na 2018 r. Wszyscy mieszkańcy powyżej szesnastego roku życia mieli możliwość zagłosowania na wybrany przez siebie projekt w okresie od 24 kwietnia do 19 maja br.

Przypominam, że głosowaliśmy na 5 projektów zgłoszonych przez mieszkańców gminy i zweryfikowanych przez powołany zespół ds. Budżetu Obywatelskiego.

Miło mi poinformować, że w głosowaniu oddano 3 269 głosów, w tym 7 głosów nieważnych. W głosowaniu wzięło udział 19,6% uprawnionych do głosowania mieszkańców Gminy Barlinek.

Informuję, że na podstawie wyników głosowania rekomendowany zostaje do realizacji w ramach Budżetu Obywatelskiego na 2018 r. projekt Nr 4:

BUDOWA CHODNIKA PRZY UL. GORZOWSKIEJ W MOCZKOWIE

Bardzo dziękuję wszystkim mieszkańcom, którzy oddali głos za udział w głosowaniu.

Burmistrz Barlinka
Dariusz Zieliński

Poszczególne projekty otrzymały następującą liczbę ważnych głosów:

Nr projektu	Nazwa projektu	Liczba oddanych głosów
1.	Projekt wyciszenia sali gimnastycznej w Szkole Podstawowej nr 4 im. Henryka Sienkiewicza w Barlinku	728
2.	Zakup nowej motorówki w celu szkolenia dzieci i młodzieży oraz poprawy bezpieczeństwa na akwenu Jeziora Barlineckiego	311
3.	Przebudowa ślipu (miejsca do wodowania jednostek pływających) oraz nabrzeża wraz z pomostem cumowniczym na Przystani Klubu Żeglarskiego SZTORM Barlinek	1
4.	Budowa chodnika przy ul. Gorzowskiej w Moczkuwie	2071
5.	Zagospodarowanie parku wiejskiego w Dzikowie	151

Źródło: Budżet obywatelski gminy Barlinek

Dostęp: <http://www.barlinek.pl/budzet-obywatelski/472-ogloszenie-wynikow-glosowania-budzet-obywatelski-gminy-barlinek-na-2018-rok>

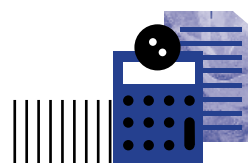

Źródło 4.3.B. Budżet obywatelski w gminie Barlinek – opracowanie dla nauczyciela

Budżet obywatelski w gminie Barlinek cieszy się sporym zainteresowaniem obywateli – zagłosował co piąty mieszkaniec gminy. Do głosowania dopuszczono już szesnastolatków. Można zadać pytanie: „Jak uważacie: czy jest to dobry sposób na zaangażowanie młodzieży w życie gminy?”. Interesujące jest zróżnicowanie projektów – dotyczą one różnych czynności (zakup, modernizacja, budowa) oraz różnych sfer (sport, szkolnictwo, drogownictwo).

Zastanów się wspólnie z uczniami i uczenicami nad słusznością przyjętego sposobu głosowania – „zwycięzca bierze wszystko”. Być może lepiej byłoby, gdyby wybrano kilka projektów i podzielono kwotę między nie?

Warto prześledzić również materiały na temat budżetu obywatelskiego w Dąbrowie Górniczej, gdzie procedura odbywa się pod hasłem „Dialog zamiast rywalizacji”, a projekty są wybierane w ramach dzielnicowych konsultacji społecznych i dyskusji.

Źródło 5.1.A. Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – Art. 41a. ustawy o samorządzie gminnym

1. *Grupa mieszkańców gminy, posiadających czynne prawa wyborcze do organu stanowiącego, może wystąpić z obywatelską inicjatywą uchwałodawczą.*
2. *Grupa mieszkańców, o której mowa w ust. 1, musi liczyć:*
 - 1) *w gminie do 5000 mieszkańców – co najmniej 100 osób;*
 - 2) *w gminie do 20 000 mieszkańców – co najmniej 200 osób;*
 - 3) *w gminie powyżej 20 000 mieszkańców – co najmniej 300 osób.*
3. *Projekt uchwały zgłoszony w ramach obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej staje się przedmiotem obrad rady gminy na najbliższej sesji po złożeniu projektu, jednak nie później niż po upływie 3 miesięcy od dnia złożenia projektu.*
4. *Komitet inicjatywy uchwałodawczej ma prawo wskazywać osoby uprawnione do reprezentowania komitetu podczas prac rady gminy.*
5. *Rada gminy określi w drodze uchwały: szczegółowe zasady wnoszenia inicjatyw obywatelskich, zasady tworzenia komitetów inicjatyw uchwałodawczych, zasady promocji obywatelskich inicjatyw uchwałodawczych, formalne wymogi, jakim muszą odpowiadać składane projekty, z zastrzeżeniem przepisów niniejszej ustawy.*

Źródło: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/U/D19900095Lj.pdf>

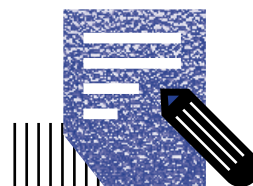

Źródło 5.1.B. Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – Art. 41a. ustawy o samorządzie gminnym – opracowanie dla nauczyciela

Wyżej cytowany artykuł wszedł w życie dopiero po ostatnich wyborach samorządowych, tzn. w listopadzie 2018 roku. Do tego czasu możliwość wnoszenia inicjatywy uchwałodawczej w radzie gminy przez mieszkańców zależała od tego, czy radni się na to zgodzili.

Inicjatywa mieszkańców może dotyczyć wszystkich spraw związanych z działalnością gminy oprócz tych, w których monopol na inicjatywę ma wójt/burmistrz/prezydent (np. uchwała budżetowa).

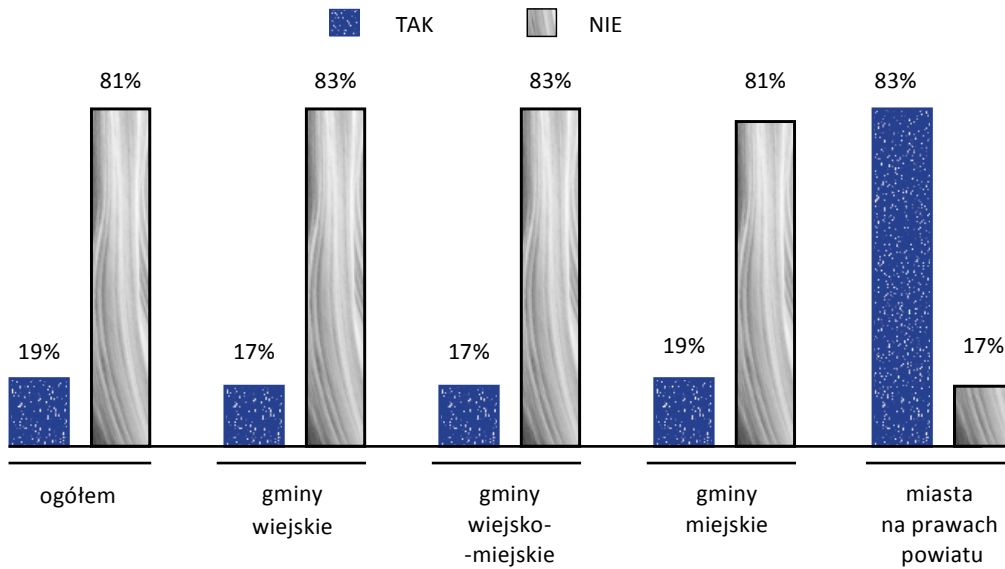
Mimo wprowadzenia tego przepisu w ustawie wciąż konieczna jest uchwała rady gminy, która reguluje tryb możliwości wniesienia obywatelskiego projektu uchwały lub uwzględnienie tej możliwości w statucie gminy.

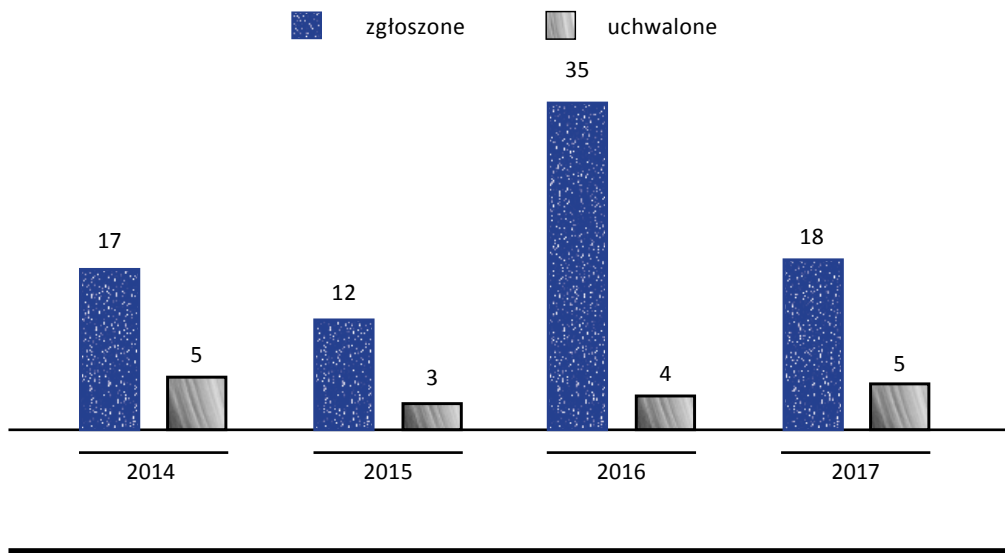

Źródło 5.2.A. Statystyki dotyczące wykorzystania obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej

Gminy, w których statutach zapisano możliwość zgłoszenia przez mieszkańców inicjatywy uchwałodawczej

Obywatelskie inicjatywy uchwałodawcze w 221 gminach i miastach objętych badaniem

Źródło: E. Zielińska, D. Kraszewski, *Narzędzia partycypacji lokalnej w Polsce 2014–2017*, Warszawa 2018

Dostęp: <https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2019/07/narzedzia-partycypacji-lokalnej-w-polsce-w-latach-2014-2017.pdf>

Źródło 5.2.B. Statystyki dotyczące wykorzystania obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej – opracowanie dla nauczyciela

Liczba gmin, w których statutach wprowadzono możliwość zgłaszania przez obywateli ich własnych projektów uchwałodawczych, jest wciąż niewielka. Standardem stało się to właściwie tylko w miastach na prawach powiatu.

Nawet tam, gdzie mieszkańcy mogą zgłaszać takie uchwały, czyni się to niechętnie. Rocznie w badanych gminach zgłaszanych jest z reguły tylko kilkanaście uchwał obywatelskich, a uchwalanych od 3 do 5.

Źródło 5.3.A. Artykuł *Opłata targowa w Gdyni do zniesienia? Chcą tego mieszkańcy. Obywatelski projekt uchwały Rady Miasta trafił do Ratusza*, S. Szadurski, Naszemiasto.pl

„Kolejny już, obywatelski projekt uchwały Rady Miasta Gdyni trafił do gdyńskiego Ratusza. Tym razem grupa mieszkańców domaga się uchYLENIA opłaty targowej.

Zdaniem pomysłodawców tego projektu ich inicjatywa ożywiłaby handel w mieście i ułatwiła drobnym przedsiębiorcom prowadzenie działalności gospodarczej. Zwracają oni uwagę, że zniesiona została już w wielu miastach. W województwie pomorskim są to Gdańsk i Słupsk. Z większych miast w kraju inicjatorzy projektu wymieniają Warszawę, Katowice, Lublin, Kraków, Poznań i Wrocław.

– Rezygnacja z poboru opłaty targowej ma na celu wsparcie sprzedających na gdyńskich targowiskach, a przez to rozwój małych przedsiębiorstw i handlu – mówi Marcin Górny, pomysłodawca obywatelskiej uchwały. – Kupcy obciążeni są szeregiem opłat, wśród których wymienić można przede wszystkim czynsz wynikający z podpisanej umowy z właścicielem nieruchomości i koszty eksploatacyjne. Opłata targowa, będąca dokuczliwym obciążeniem finansowym, jest finalnie przenoszona przynajmniej w jej części na drugą poszkodowaną grupę, jaką stanowią konsumenci. W wypadku osób kupujących na targowiskach są to w dużej mierze osoby mało zamożne.

Górny zaznacza też, że jego zdaniem utrzymywanie opłaty targowej w sytuacji, gdy państwo nie wymusza tego na samorządach, nie ma racji bytu.

Poparcia obywatelskiego wniosku przez rządzących miastem polityków „Samorządności” prezydenta Gdyni Wojciecha Szczurka nie należy się jednak spodziewać. Dotychczasowa praktyka pokazuje, że tego typu pomysły, zgłaszane przez mieszkańców, natrafiają w gdyńskim samorządzie na dość zdecydowany opór.

Radni prezydenckiego ugrupowania, do których dzwoniłszy w tej sprawie, uchylił się od odpowiedzi, czy zgłoszą za takim rozwiązaniem. Tłumaczyli, że nie widzieli jeszcze złożonego projektu. Warto jednak przypomnieć wielokrotnie powtarzane słowa skarbnika Gdyni, prof. Krzysztofa Szaluckiego, który rekomendując rok w rok wysokość stawek podatków lokalnych, każdorazowo podkreśla, że wpływy z ich tytułu są kluczowe dla budżetu samorządu. Tymczasem zniesienie opłaty targowej spowodowałoby negatywne konsekwencje finansowe dla gminy. Dochody z tytułu jej poboru, według szacunków, wynieść mają w tym roku 240 tysięcy złotych (...).”

Źródło: Artykuł *Opłata targowa w Gdyni do zniesienia? Chcą tego mieszkańcy. Obywatelski projekt uchwały Rady Miasta trafił do Ratusza*, S. Szadurski, Naszemiasto.pl

Dostęp: <https://gdynia.naszemiasto.pl/oplata-targowa-w-gdyni-do-zniesienia-chca-tego-mieszkanicy/ar/c4-4555710>

Źródło 6.1.A. Główne założenia na podstawie Ustawy z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim

FUNDUSZ SOŁECKI to środki wyodrębniane przez gminę, które przyznawane są do dyspozycji sołectwom (jednostkom pomocniczym gminy liczącym zwykle jedną lub kilka wsi) na realizację projektów służących zaspokojeniu potrzeb wspólnot wiejskich.

Rada gminy decyduje o wyodrębnieniu funduszu z budżetu gminy lub o jego niewyodrębnieniu do 31 marca każdego roku (decyzja podjęta np. do 31 marca roku 2019 odnosi się do roku 2020). Wysokość środków przyznawanych każdemu sołectwu wylicza się według specjalnego wzoru uwzględniającego zasobność gminy oraz liczbę mieszkańców danego sołectwa.

Tym, co zachęca gminy i ich mieszkańców do realizacji funduszu, jest fakt, że otrzymują od budżetu państwa dodatkowe środki w postaci zwrotu części wydanej kwoty w formie dotacji celowej. Wysokość zwrotu kwoty wydanej na fundusz sołeckie zależy od zamożności gminy. Gminy stosunkowo ubogie otrzymują od państwa równowartość 40% wszystkich środków przeznaczonych na realizację funduszu, a relatywnie bogate – 30% lub 20%.

Środki są przekazywane sołectwom pod warunkiem przekazania przez sołtysa wójtowi wniosku o realizację konkretnego projektu. Jednak wniosku tego nie wymyśla jednoosobowo sołtys, ale uchwała go zebranie wiejskie, w którym może uczestniczyć każdy członek wspólnoty mieszkańców wsi. Wniosek powinien zawierać wskazanie przedsięwzięć przewidzianych do realizacji na obszarze sołectwa w ramach środków określonych dla danego sołectwa wraz z oszacowaniem ich kosztów i uzasadnieniem. Kilka sołectw może zgłaszać wnioski wspólne.

Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie poniższego źródła:

Źródło: Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim

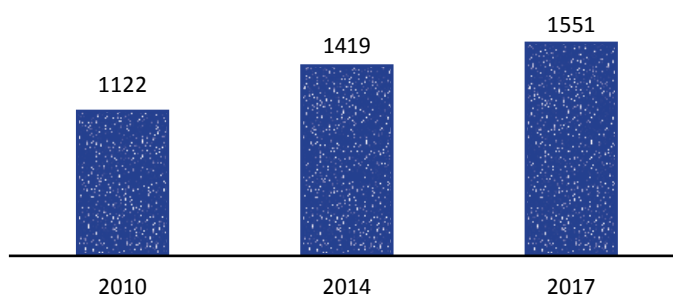
Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140000301/T/D20140301L.pdf>

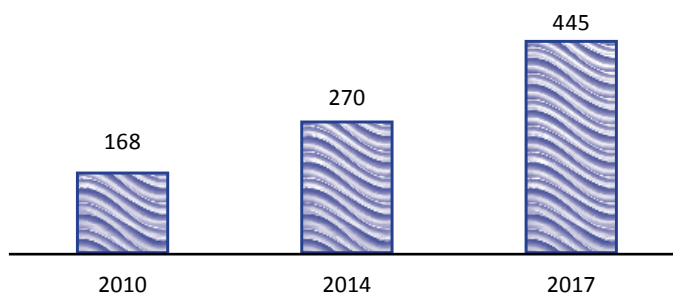

Źródło 6.2.A. Statystyki: Fundusz sołecki w liczbach

Liczba gmin realizujących fundusz sołecki

Wydatki z funduszu sołeckiego (dane w mln zł)

Źródło: Dane na stronie Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji

Dostęp: <http://administracja.mswia.gov.pl/adm/fundusz-solecki/statystyka/10370,Fundusz-solecki-w-liczbach.html>

Źródło 6.3.A. Przykłady wykorzystania funduszu sołectkiego

Równy przy ulicy Poprzecznej sołectwo Sycewice, gm. Kobylnica, powiat słupski, woj. pomorskie

Mieszkańcy Sycewic w ramach funduszu sołectkiego złożyli wniosek, aby wymienić całkowicie zużytą nawierzchnię chodnika, ponieważ jej częściowe naprawy stały się nieuzasadnione ekonomicznie. Po wykonaniu kosztorysu inwestorskiego na cały odcinek chodnika okazało się jednak, że kwota, którą dysponuje sołectwo, jest za niska. Po konsultacjach przedstawicieli wspólnoty z władzami gminy zadanie zostało dofinansowane z lokalnego budżetu, aby można było wykonać je w całości. Realizacja tego projektu znacząco poprawiła wizerunek ulicy Poprzecznej w Sycewicach oraz usytuowanego przy niej osiedla. Zmotywowani tymi efektami mieszkańcy zadbali o przyuliczny pas zieleni. Posadzili krzewy oraz koszą systematycznie trawę. Zakupione w ramach tego samego przedsięwzięcia ławki zachęcają do odpoczynku i spotkań z sąsiadami. Inicjatywa przyczyniła się do poprawy wizerunku wsi oraz życia jej mieszkańców.

Realizacja: 2016 r.

Wartość przedsięwzięcia: 51 153 zł

Udział funduszu sołectkiego: 28 745 zł

Wkład sołectwa: bez wyceny

Dotacja z budżetu gminy: 22 408 zł

Blues nad Prosną sołectwo Skrzynki, gm. Grabów nad Prosną, powiat kaliski, woj. wielkopolskie

Mała miejscowość Skrzynki w dolinie rzeki Prosną stała się miejscem festiwalu bluesowego. Realizacja projektu wywołała duże zaangażowanie mieszkańców, którzy osobiście transportowali scenę z miejsca składowania, montowali i demontowali ją oraz przygotowywali teren, organizując i ustawiając namioty i parasole. „Festiwal bluesowy w delcie rzeki Prosną” pozwolił zakorzenić w społeczności potrzebę wspólnych spotkań, niekoniecznie zawsze w klimacie bluesa. Wszystkie prace wymienione wyżej wykonane przez mieszkańców oraz spotkania kulturalne organizowane w wiosce (w tym oprócz bluesa są to także jasełka i szereg imprez okolicznościowych) potwierdzają te tezy. Organizacja festiwalu pozwala mieszkańcom wioski Skrzynki oraz okolicznych miejscowości na poznanie innego rodzaju muzyki, która stała się obecna w naszej kulturze.

Realizacja: cyklicznie od roku 2013

Koszty projektu (w 2015 r.): 10 690 zł

Udział funduszu sołectkiego: 8000 zł

Wkład sołectwa – wolontariat, materiały: 2690 zł

Ładniej przy ośrodku***sołectwo Ostrówek-Kolonia, gmina Ostrówek,
powiat lubartowski, woj. lubelskie***

Cztery sołectwa gminy Ostrówek: Antoniówka, Cegielnia, Ostrówek-Kolonia i Żurawiniec-Kolonia porozumiały się, że wspólnymi siłami uporządkują teren przy gminnym ośrodku zdrowia. Utwardzono między innymi plac będący własnością gminy Ostrówek poprzez ułożenie ponad 280 metrów kwadratowych kostki brukowej. Z ośrodka korzystają mieszkańcy wszystkich uczestniczących w projekcie miejscowości. Mają teraz wygodny dojazd i przejście do obiektu, a jego otoczenie zyskało nowy estetyczny wygląd. Posadzono nowe iglaki, odsonięta została większa przestrzeń. Plac jest czysty i zadbane.

Realizacja: 2017 r.

Wartość przedsięwzięcia: 19 739 zł

Udział funduszy sołeckich:

Antoniówka – 1000 zł;

Cegielnia – 1449 zł;

Ostrówek-Kolonia – 16 847 zł;

Żurawiniec – 445 zł

Źródło: „Fundusz Sołecki. Leksykon dobrych praktyk” wydany przez Instytut Obywatelski pod redakcją R. Jałoszyńskiego

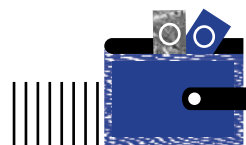
Dostęp: http://www.institutobywatelski.pl/wp-content/uploads/2017/08/Leksykon-fundusz-so%C5%82eckki-2017_www.pdf

Źródło 6.3.B. Przykłady wykorzystania funduszu sołeckiego – omówienie dla nauczyciela

Fundusz sołeczki jest formą „współtworzenia” i często współfinansowania wspólnej przestrzeni wysiłkiem mieszkańców wsi, władz gminy, z pomocą finansową władz centralnych. Jest on coraz popularniejszy wśród gmin wiejskich i wiejsko-miejskich w Polsce.

Zwróć uwagę uczniów na różnorodność realizowanych projektów, wartość współpracy różnych sołectw oraz kluczowe znaczenie „wkładu własnego” pracy mieszkańców.

Źródło 7.1.A. Formularz – REFERENDUM

Rodzaj referendum (czego dotyczy)	
Jakie będzie/ będą pytanie/a referendalne i opcje dla wyborców?	
Dlaczego referendum jest potrzebne?	
Co trzeba zrobić, by przeprowadzić referendum?	
Zaproponuj grupy społeczne, które mogą być zainteresowane odpowiedziami zawartymi w referendum	

Źródło 7.2.A. Formularz – INICJATYWA LOKALNA

Nazwa inicjatywy	
Jakiego zadania publicznego dotyczy inicjatywa?	
Dlaczego ta inicjatywa jest potrzebna?	
Jaki wkład własny uczestników i w jakim wymiarze będzie konieczny (np. praca społeczna, wkład finansowy, wkład rzeczowy)?	
Jakie dofinansowanie lub innego rodzaju wsparcie od miasta/gminy będzie niezbędne?	

Źródło 7.3.A. Formularz – BUDŻET PARTYCYPACYJNY

Nazwa projektu	
Dlaczego realizacja projektu jest potrzebna?	
Jakie działania zostaną sfinansowane?	
Jaki będzie koszt realizacji projektu?	
Jakie grupy społeczne mogłyby poprzeć projekt? Kto może być przeciw?	

Źródło 7.4.A. Formularz – INICJATYWA UCHWAŁODAWCZA

<p>Tytuł uchwały</p>	
<p>Co i w jaki sposób uchwała ma regulować?</p>	
<p>Dlaczego uchwalenie uchwały jest potrzebne?</p>	
<p>Jakie grupy społeczne mogłyby poprzeć projekt? Kto może być przeciw?</p>	

Źródło 7.5.A. Formularz – FUNDUSZ SOŁECKI

Tytuł projektu	
Na czym ma polegać realizacja projektu?	
Jakie środki będą potrzebne do przeprowadzenia projektu (finansowe, materialne, niematerialne, np. wkład rzeczowy mieszkańców, praca mieszkańców)?	
Jakie grupy społeczne mogłyby poprzeć projekt? Kto może być przeciw?	

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

4

SCENARIUSZ

Szkoła samorządowa. Kto rządzi polską edukacją?

Autor: Stanisław Zakroczyński

Redakcja: Aneta Sałajczyk, Anna Hejda, Magdalena Babiszewska

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- poznają rolę, jaką samorząd terytorialny odgrywa w dostarczaniu obywatelom kluczowych usług publicznych, takich jak edukacja, oraz przekonują się, jakie ma w tym ograniczenia.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- Zrozumiem jaką rolę pełni samorząd w organizacji oświaty w mojej gminie i jakie ma w tym ograniczenia.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: burza mózgów, ćwiczenie dla uczniów, praca w grupach, dyskusja.

Materiały pomocnicze: wydruk źródeł zamieszczonych w bazie wiedzy.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z **5 części**. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do części drugiej (baza wiedzy)

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ	05
1.1. Wprowadzenie	05
1.2. Czym są usługi publiczne? – burza mózgów	05
1.3. System edukacji – ćwiczenie dla uczniów	05
1.4. Podział zadań oświatowych – praca w grupach i dyskusja	06
1.5. Podsumowanie	07
2. CZĘŚĆ DRUGA – BAZA WIEDZY	08
Źródło 1. Usługi publiczne i prywatne – materiał dla nauczyciela	09
Źródło 2.A. Podział ról systemu oświaty	10
Źródło 2.B. Podział ról systemu oświaty – materiał dla nauczyciela	11
GRUPA 1 – GDZIE I KOGO UCZYMY?	12
Źródło 3.1.A. Rodzaje placówek oświatowych zarządzanych przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego	12
Źródło 3.2.A. Rekrutacja uczniów do szkoły i dzieci do przedszkola	13
Źródło 3.3.A. <i>Szkoła bez uczniów na Podlasiu. Jej utrzymanie będzie kosztowało ponad milion złotych</i> – materiał z portalu Polsat News	14
Źródło 3.B. GDZIE I KOGO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela	15
GRUPA 2 – ZA CO UCZYMY?	16
Źródło 4.1.A. Subwencja oświatowa	16
Źródło 4.2.A. Tabela: Subwencja oświatowa – wydatki na oświatę a całość budżetu państwa	17
Źródło 4.3.A. Tabela: Luka oświatowa w budżetach samorządów	18
Źródło 4.B. ZA CO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela	19
GRUPA 3 – KTO UCZY?	20
Źródło 5.1.A. Zasady wyboru dyrektora szkoły publicznej	20
Źródło 5.2.A. Zatrudnienie i wynagrodzenie nauczycieli	21
Źródło 5.3.A. Artykuł M. Zubik <i>Podwyżki dla nauczycieli w Warszawie. Dla 9 tys. pracowników najmłodszych stażem</i> , Gazeta Wyborcza	22
Źródło 5.B. KTO UCZY? – opracowanie dla nauczyciela	23
GRUPA 4 – CZEGO UCZYMY?	24
Źródło 6.1.A. Kto ustala program nauczania?	24
Źródło 6.2.A. Zajęcia dodatkowe w szkołach	25
Źródło 6.B. CZEGO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela	27

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1. WPROWADZENIE

Przedstaw uczniom i uczennicom temat, cele i przebieg zajęć.

1.2. CZYM SĄ USŁUGI PUBLICZNE? – burza mózgów

1.2.1. Zapytaj uczniów i uczennice, czym są podstawowe usługi publiczne. Stwórzcie wspólnie definicję słów składowych „usługa” i „publiczna”.

DLA NAUCZYCIELA

USŁUGA – wykonywanie pracy służącej bezpośrednio zaspokajaniu potrzeb

PUBLICZNY – 1. taki, który został przeznaczony dla ogółu społeczeństwa, powszechnie dostępny, nieprywatny; 2. taki, który odbywa się w obecności jakichś świadków lub w miejscu ogólnie dostępnym dla wszystkich.

*[Internetowy Słownik języka Polskiego PW](#)

WSKAZÓWKA

Wymieńcie przykładowe usługi publiczne, np. ochrona zdrowia, edukacja (od przedszkola po edukację wyższą), transport publiczny (lokalny i ogólnokrajowy), usługi kulturalne, odbiór śmieci, dostarczanie wody, kanalizacja. Podkreśl, że system usług publicznych jest niezbędnym elementem państwa dobrobytu – koncepcji powstałej pod koniec XIX wieku, a realizowanej przez wiele państw świata po II wojnie światowej. Koncepcja ta zakłada, że państwo zapewnia bezpieczeństwo, zabezpiecza przed ryzykiem życiowym wynikającym z gospodarki (np. pomaga w sytuacji utraty pracy, wypłaca emerytury), wspiera realizację aspiracji (np. poprzez edukację).

1.2.3. Wyświetl tabelę (**ŹRÓDŁO 1**) na ekranie lub rozdaj wydrukowane uczniom i uczennicom. Porównajcie wspólnie usługi publiczne i prywatne, odpowiadając na następujące pytania:

1. kto z nich korzysta (dla kogo są przeznaczone)?
2. kto je finansuje?
3. kto ustala wytyczne (regulacje i standardy dotyczące usług)?
4. kto je dostarcza (podmiot świadczący usługi)?

1.2. SYSTEM EDUKACJI – ćwiczenie dla uczniów

- 1.3.1.** Edukacja to jedna z najważniejszych usług publicznych w nowoczesnym państwie, jednocześnie też najbardziej zdecentralizowana. Zaproś do ćwiczenia, które pokaże „kulisy” systemu edukacji, w tym szczególnie rolę samorządu gminnego i powiatowego.
- 1.3.2.** Podziel uczniów w pary i rozdaj im wydrukowane **ŹRÓDŁO 2.A**. Poproś, żeby uczniowie i uczennice połączyli „aktorów” systemu edukacji z ich zadaniami umieszczonymi w kolumnie po prawej stronie.
- 1.3.3** Sprawdź wspólnie z uczniami prawidłowe przyporządkowywanie haseł posiłkując się materiałem źródłowym w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 2.B**).

1.4. PODZIAŁ ZADAŃ OŚWIATOWYCH – praca w grupach i dyskusja

- 1.4.1.** Podziel uczniów i uczennice na 4 grupy i rozdaj materiały źródłowe (**ŹRÓDŁO 3,4,5,6**) zamieszczone w części drugiej – bazie wiedzy:

GRUPA 1 – GDZIE I KOGO UCZYMY? – sieć szkół i infrastruktura szkolna oraz rekrutacja uczniów,

GRUPA 2 – ZA CO UCZYMY? – finansowanie szkolnictwa,

GRUPA 3 – KTO UCZY? – dyrektorzy szkół i nauczyciele,

GRUPA 4 – CZEGO UCZYMY? – program szkolny.

WSKAZÓWKA

Zestawy te pokazują jaką rolę pełni samorząd w systemie edukacji w Polsce. Materiały źródłowe przygotowane dla poszczególnych grup mają za zadanie inicjować dyskusję i refleksję nad tym, czy system ten jest sprawny i co ewentualnie można by w nim poprawić.

Każdy z zestawów, tj. **ŹRÓDŁA 3,4,5,6** składają się z opracowania dla nauczyciela oraz materiałów dla uczniów, które możliwie prostym językiem tłumaczą reguły systemu, ich specyfikę oraz praktyczne zastosowanie.

- 1.4.2.** Każdej z grup przydziel następujące pytania:

GRUPA 1 – GDZIE I KOGO UCZYMY?

1. Kto podejmuje decyzję o utworzeniu i zamknięciu szkoły?
2. Kto ustala kryteria przyjęcia do liceum?
3. Kto dba o stan techniczny szkoły i przeprowadza jej remont?

GRUPA 2 – ZA CO UCZYMY?

1. Kto finansuje wynagrodzenia dla nauczycieli?
2. Kto finansuje wydatki szkoły (np. środki czystości, materiały biurowe)?
3. Kto finansuje remont szkoły?

GRUPA 3 – KTO UCZY?

1. Kto zatrudnia dyrektora szkoły?
2. Kto zatrudnia nauczycieli?
3. Kto ustala wysokość wypłat nauczycieli?

GRUPA 4 – CZEGO UCZYMY?

1. Kto ustala program nauczania?
2. Kto układa pytania na egzaminy zewnętrzne?
3. Kto podejmuje decyzję o liczbie i rodzaju zajęć pozalekcyjnych?

1.4.3. Poproś o przygotowanie i zapisanie odpowiedzi w grupach na podstawie wiedzy uczestników i materiałów źródłowych. Zwróć uwagę na to, że w niektórych materiałach znajdują się dodatkowe pytania. Poleć, aby uczniowie odpowiedzieli również na nie.

1.4.4. Przedstawiciele poszczególnych grup prezentują pozostałym uczestnikom odpowiedzi na zadane pytania. Po odczytaniu odpowiedzi, zachęć pozostałych uczniów do dyskusji.

1.4.5. Zapytaj, czy samorząd lokalny ma duży, czy mały wpływ na edukację. W jakich aspektach jest on najważniejszy? Zachęcaj uczniów do zestawienia ich wizji z rzeczywistością. Niech odwołają się do materiałów, na których pracowali.

1.5. PODSUMOWANIE

Podsumuj najważniejsze wnioski, które wyłynęły podczas pracy w grupach oraz dyskusji.

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

Źródło 1. Usługi publiczne i prywatne

	Usługa publiczna	Usługa prywatna
Dla kogo?	Powszechna – przysługująca ze względu na fakt bycia członkiem wspólnoty (obywatелеm Polski, mieszkańcem gminy) lub spełnienie innego kryterium (np. zdana matura, by korzystać z publicznej edukacji wyższej), a nie ze względu na zasobność portfela.	Ograniczona rynkowo – usługa dostępna, jeśli usługodawca chce ją wykonać, a klient zapłaci odpowiednią kwotę.
Kto za to płaci?	Środki publiczne, czyli budżet państwa, samorządowy; czasami korzystanie z tej usługi wymaga opłaty (w postaci np. biletu komunikacji miejskiej lub biletu do muzeum).	Środki prywatne.
Regulacja i standardy dotyczące usługi	Określone prawem (np. prawo określa, czego uczy się w szkole, kto może w niej uczyć itd.).	Prawo ingeruje, gdy to konieczne (np. określa standardy sanitarne zakładów fryzjerskich, ale już nie ich ofertę).
Podmiot świadczący usługę	Bezpośrednio jednostki publiczne (np. szpital powiatowy) lub podmioty prywatne, na mocy umowy z jednostką publiczną (np. prywatny lekarz POZ) podlegające jednak kontroli ze strony jednostek publicznych.	Podmioty prywatne.

Materiał opracowany na podstawie aktów prawnych, w tym na podstawie ustawy prawo oświatowe i ustawy o systemie oświaty. Należy wskazać, że wymienione kompetencje poszczególnych aktorów nie wyczerpują ich w całości, a są jedynie wyborem najistotniejszych uprawnień i obowiązków.

 Źródło: Zarządzanie publiczne. Nauka o współczesnej administracji, red. D. Sześciłło, J. Jakubowski

 Dostęp: <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/apub/podrecznik.pdf>

 Źródło: Gra o przyszłość usług publicznych w Polsce, red. W. Kozek, Warszawa 2014; Realizacja usług publicznych w jednostkach samorządu terytorialnego – ograniczenia, możliwości, rekomendacje, red. C. Trutkowski

 Dostęp: http://www.miasta.pl/uploads/document/content_file/374/realiz_us_publ.pdf

Źródło 2.A. Podział ról systemu oświaty

Połącz kolumnę pt. „aktor systemu” z kolumną „kompetencje i zadania”:

Aktor systemu	Kompetencje i zadania
Uczniowie	<ul style="list-style-type: none">• kierowanie szkołą i organizacja jej pracy, reprezentowanie jej na zewnątrz
Nauczyciele	<ul style="list-style-type: none">• zatrudnianie nauczycieli• decydowanie o liczbie klas• zapewnienie bezpiecznych warunków w szkole• finansowanie bieżącego funkcjonowania szkoły (częściowo)• przeprowadzanie konkursu na dyrektora szkoły• odpowiadanie za wynik edukacyjny szkoły (częściowo)• kształtowanie oferty edukacyjnej szkoły (częściowo)• kształtowanie programu nauczania (częściowo)• ocenianie ucznia• kształtowanie wyniku edukacyjnego swojej klasy i szkoły (częściowo)
Rodzice uczniów	<ul style="list-style-type: none">• częściowe współdecydowanie o szkole, zwłaszcza poprzez samorząd uczniowski, który aktywizuje uczniów, egzekwuje ich prawa
Dyrektor szkoły Osoba kierująca szkołą	<ul style="list-style-type: none">• współdecydowanie o sprawach szkolnych (częściowo), opiniowanie planu finansowego szkoły• gromadzenie dodatkowych funduszy w celu wsparcia szkoły• układanie pytań testowych i koordynacja egzaminów zewnętrznych• uchwalanie ustaw, m.in. prawa oświatowego czy ustaw budżetowych, w których decyduje się o przydziale środków na oświatę
Samorząd Organ prowadzący większości szkół publicznych	<ul style="list-style-type: none">• ustalanie programu nauczania (częściowo)• ustalanie zasad rekrutacji dla szkół• sprawowanie nadzoru pedagogicznego nad szkołami
Minister Edukacji Narodowej (MEN) Członek rządu RP odpowiedzialny za całość edukacji w Polsce)	<ul style="list-style-type: none">• wpływ na sieć szkół (możliwość weta do uchwały o jej zmianie)• udział w wyborze/odwołaniu dyrektora szkoły
Kurator oświaty Urzędnik powoływany przez MEN na obszar województwa	
Centralna Komisja Egzaminacyjna Organ centralny powoływany przez MEN	
Sejm, senat, prezydent	

Źródło 2.B. Podział ról systemu oświaty – materiał dla nauczyciela

Aktor systemu	Charakterystyka	Kompetencje i zadania
Uczniowie		<ul style="list-style-type: none"> a) kształtowanie wyniku edukacyjnego swojej klasy i szkoły (częściowo) b) częściowe współdecydowanie o szkole, zwłaszcza poprzez samorząd uczniowski, który aktywizuje uczniów, egzekwuje ich prawa
Nauczyciele		<ul style="list-style-type: none"> a) odpowiadanie za wynik edukacyjny szkoły (częściowo) b) kształtowanie oferty edukacyjnej szkoły (częściowo) c) kształtowanie programu nauczania (częściowo) d) ocenianie ucznia
Rodzice uczniów		<ul style="list-style-type: none"> a) współdecydowanie o sprawach szkolnych (częściowo), opiniowanie planu finansowego szkoły b) gromadzenie dodatkowych funduszy w celu wsparcia szkoły
Dyrektor szkoły	Osoba kierująca szkołą	<ul style="list-style-type: none"> a) kierowanie szkołą i organizacja jej pracy, reprezentowanie jej na zewnątrz b) zatrudnianie nauczycieli c) decydowanie o liczbie klas
Samorząd	Organ prowadzący większość szkół publicznych	<ul style="list-style-type: none"> a) zapewnienie bezpiecznych warunków w szkole b) finansowanie bieżącego funkcjonowania szkoły (częściowo) c) przeprowadzanie konkursu na dyrektora szkoły
Minister Edukacji Narodowej (MEN)	Członek rządu RP odpowiedzialny za całość edukacji w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> a) ustalanie programu nauczania (częściowo) b) ustalanie zasad rekrutacji dla szkół
Kurator oświaty	Urzędnik powoływany przez MEN na obszar województwa	<ul style="list-style-type: none"> a) sprawowanie nadzoru pedagogicznego nad szkołami b) wpływ na sieć szkół (możliwość weta do uchwały o jej zmianie) c) udział w wyborze/odwołaniu dyrektora szkoły
Centralna Komisja Egzaminacyjna	Organ centralny powoływany przez MEN	<ul style="list-style-type: none"> a) układanie pytań testowych i koordynacja egzaminów zewnętrznych
Sejm, senat, prezydent		<ul style="list-style-type: none"> a) uchwalanie ustaw, m.in. prawa oświatowego czy ustaw budżetowych, w których decyduje się o przydziale środków na oświatę

Źródło 3.1.A Rodzaje placówek oświatowych zarządzanych przez poszczególne jednostki samorządu terytorialnego

Jednostka samorządu terytorialnego, która występuje jako organ prowadzący	Rodzaj placówki oświatowej
Gmina	przedszkola, szkoły podstawowe
Powiat	szkoły podstawowe specjalne, szkoły sportowe i mistrzostwa sportowego, schroniska młodzieżowe, placówki kształcenia ustawicznego, ogniska artystyczne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, bursy, ośrodki wychowawcze
Miasto na prawach powiatu (pełni funkcje gminy i powiatu)	placówki, które prowadzi gmina, tj.: przedszkola, szkoły podstawowe oraz placówki, które prowadzi powiat, tj. szkoły podstawowe specjalne, szkoły sportowe i mistrzostwa sportowego, schroniska młodzieżowe, placówki kształcenia ustawicznego, ogniska artystyczne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, bursy, ośrodki wychowawcze
Samorząd wojewódzki	placówki doskonalenia nauczycieli, biblioteki pedagogiczne, placówki uznane za mające znaczenie regionalne

Gminy ustalają sieć szkół podstawowych tak, by droga do szkoły nie przekraczała:

- 3 km dla uczniów klas I-IV,
- 4 km dla uczniów klas V-VIII.

Jeśli odległość do szkoły jest większa, gmina ma obowiązek zapewnić dzieciom darmowy transport.

Rada gminy (lub miasta na prawach powiatu) uchwała sieć szkół podstawowych.

Rada powiatu (lub miasta na prawach powiatu) uchwała sieć szkół ponadpodstawowych (licea, technika, szkoły branżowe). Uchwały rad gminy i powiatu muszą uzyskać pozytywną opinię kuratora oświaty, mianowanego przez ministra edukacji.

Założenie szkoły – szkołę publiczną tworzy gmina/powiat/miasto. Szkołę publiczną może założyć także osoba fizyczna lub prawna (np. stowarzyszenie czy fundacja), ale musi w tym celu uzyskać zgodę gminy/powiatu/miasta na prawach powiatu i pozytywną opinię kuratora.

Likwidacja szkoły – organ prowadzący (najczęściej samorząd) może zlikwidować szkołę z końcem roku szkolnego, pod warunkiem że:

- ten zamiar zakomunikuje na 6 miesięcy przed końcem roku szkolnego: rodzicom, uczniom oraz kuratorowi oświaty;
- zapewni uczniom uczącym się w szkole miejsca w innej szkole tego samego typu.

Kurator oświaty może w ciągu 30 dni sprzeciwić się likwidacji szkoły. Jeśli szkołę prowadził kto inny niż samorząd (np. stowarzyszenie czy fundacja), zgodę na likwidację musi wyrazić również samorząd.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jakie są najistotniejsze uprawnienia i obowiązki samorządów przy zarządzaniu siecią szkół w danej gminie/powiecie/mieście?
2. Czy samorządy mają dużą swobodę w zarządzaniu siecią szkół? Co ją ogranicza? Powinna ona być większa, mniejsza czy taka sama? Dlaczego?

Źródło 3.2.A. Rekrutacja uczniów do szkoły i dzieci do przedszkola

Do przedszkola publicznego przyjmowane są dzieci zamieszkałe na terenie danej gminy. Jeśli jest zbyt mało miejsc przy przyjmowaniu dzieci, bierze się pod uwagę różne kryteria, takie jak np. wielodzietność rodziny, niepełnosprawność rodziców, wychowywanie przez samotnego rodzica. Gminy mogą też ustalać dodatkowe kryterium dochodowe.

Do swojej „rejonowej” szkoły podstawowej jest przyjmowany każdy uczeń mieszkający w danym obwodzie. Uczniowie spoza rejonu mogą być przyjmowani tylko jeśli pozostaną wolne miejsca. Jest to rezultat istnienia konstytucyjnego obowiązku szkolnego – każdy młody człowiek w Polsce do 18. roku życia ma prawo się uczyć w szkole publicznej, a władze publiczne (zwłaszcza samorządowe) mają obowiązek mu to umożliwić.

Do szkoły ponadpodstawowej (liceum, technikum, szkoły branżowej) są przyjmowani absolwenci szkół podstawowych. Przy rekrutacji bierze się pod uwagę następujące kryteria:

Wybrane kryteria przyjęcia do szkoły ponadpodstawowej

Kryteria ustalone przez prawo oświatowe, ustawę uchwaloną przez parlament:	Kryteria ustalone przez dyrektora szkoły:
Pierwszeństwo mają laureaci konkursów i olimpiad o zasięgu wojewódzkim lub ponadwojewódzkim	
Wynik egzaminu ósmoklasisty (dawniej gimnazjalnego)	
Ocena na świadectwie z matematyki i języka polskiego	Ocena na świadectwie ósmoklasisty z dwóch wybranych przedmiotów
Szczególne osiągnięcia, takie jak wysokie miejsce w konkursie o zasięgu powiatowym czy działalność społeczna	Wynik testu predyspozycji, jeśli program realizowany w szkole wymaga takich predyspozycji

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jakie instytucje mają wpływ na kryteria rekrutacji dzieci do przedszkoli i uczniów do szkół?
2. Czy taki podział zadań jest właściwy? Co ewentualnie można by w nim zmienić? Dlaczego?

Tekst opracowany przez autora scenariusza.

Źródło 3.3.A. Szkoła bez uczniów na Podlasiu. Jej utrzymanie będzie kosztowało ponad milion złotych – materiał z portalu

Polsat News

Ponad milion złotych będzie kosztowało podlaską gminę Giby utrzymanie... pustej szkoły. Pierwotnie w szkole podstawowej miało się uczyć kilkoro uczniów, ale rodzice przepisali swoje dzieci do innych placówek. Pozostali jednak nauczyciele, którym trzeba wypłacać pensje, i budynek, który trzeba utrzymać.

W niektórych szkołach lekcje kończą się bardzo późno, ale w podstawówce w Karolinie (woj. podlaskie) zajęcia nie kończą się wcale, bo do placówki nie chodzi żaden uczeń. Już w poprzednich latach uczniów w szkole było niewielu. Podobnie miało być w tym roku – jeszcze przed rozpoczęciem roku szkolnego wydawało się, że kilkoro uczniów będzie uczęszczać do szkoły.

Jednak niemal w ostatniej chwili rodzice zdecydowali przenieść swoje dzieci do większych szkół w okolicy. W związku z tym na rozpoczęciu nowego roku szkolnego nie pojawił się żaden uczeń.

Ze względu na niewielką liczbę dzieci i duże koszty utrzymania szkoły gmina już wcześniej chciała ją zlikwidować. Nie zgodziło się na to Kuratorium Oświaty w Białymstoku. Urzędnicy twierdzą, że rodzice bardzo chcieli, żeby szkoła istniała dalej. Zdaniem kuratorium wysłali nawet list z zapewnieniem, że będą posyłać swoje dzieci właśnie do szkoły w Karolinie.

(...)

Teraz na likwidację szkoły jest już jednak za późno. Zgodnie z prawem można to zrobić w poprzednim roku szkolnym, co najmniej pół roku przed rzeczywistą likwidacją. W budynku istnieje wprawdzie oddział przedszkolny, ale chodzi do niego tylko siedmioro dzieci. Dlatego gmina musi teraz utrzymywać cały, niemal pusty, budynek.

Wójt twierdzi, że w skali roku jest to koszt ponad 1 miliona złotych. To nie tylko koszty utrzymania budynku, ale również pensje dla kadry pedagogicznej. W szkole zatrudnionych jest 13 nauczycieli. Nie można ich jednak zwolnić. Szukając oszczędności, gmina podpisała z nauczycielami porozumienie, na mocy którego dostaną pensję tylko za 9, a nie za 12 miesięcy. Wójt zapowiada, że w przyszłym roku podejmie kolejną próbę zamknięcia szkoły.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Dlaczego wójt gminy chciał zlikwidować szkołę w Karolinie? Czy miał rację?
2. Dlaczego szkoła nadal funkcjonuje, pomimo że brakuje w niej uczniów?
3. Czy widzicie potrzebę zmian w systemie otwierania/zamykania szkół? Jeśli tak, to jakich i dlaczego?
4. Czy w waszej gminie/powiecie/mieście poruszano ostatnio temat likwidacji jakiejś szkoły? Jak przebiegała ta dyskusja?

Źródło: Szkoła bez uczniów na Podlasiu. Jej utrzymanie będzie kosztowało ponad milion złotych – materiał z portalu Polsat News

Dostęp: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-09-06/szkola-bez-uczniow-na-podlasiu-jej-utrzymanie-bedzie-kosztowalo-ponad-milion-zlotych/>

Źródło 3.B. GDZIE I KOGO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela

Najistotniejsze wątki/problemy:

- Samorządy są organami prowadzącymi szkoły, ich „właścicielami” w imieniu wspólnoty lokalnej, i to one odpowiadają za ich codzienne funkcjonowanie.
- W zależności od rodzaju szkoły organem prowadzącym jest inny rodzaj samorządu.
- Zakładanie i likwidacja szkół oraz ogłaszanie ich sieci podlega nadzorowi kuratora oświaty.

Ograniczenia swobody JST:

- Wymóg pozytywnej opinii kuratora oświaty do uchwały o sieci szkół.
- Wymóg pozytywnej opinii kuratora oświaty dla uchwały o likwidacji szkoły.
- Brak wpływu na kryteria rekrutacyjne do szkół i znikomy wpływ na kryteria rekrutacyjne do przedszkoli.

W dzienniku urzędowym województwa możesz znaleźć uchwałę rady gminy, powiatu lub miasta (w zależności od tego, kto prowadzi szkołę) na temat sieci szkół. Wynotuj z niej informację na temat liczby szkół podstawowych lub ponadpodstawowych. Dołącz taką informację do materiałów źródłowych w zestawie – ułatwi to wyobrażenie sobie uczniom i uczennicom skali zarządzania oświatą w gminie/powiecie/mieście.

Źródło 4.1.A. Subwencja oświatowa

Subwencja oświatowa to pieniądze z budżetu państwa dla samorządów terytorialnych przeznaczone na finansowanie zadań oświatowych realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego.

Wysokość subwencji oblicza się według algorytmu (wzoru), który uwzględnia wartości takie jak np.:

- typy i rodzaje szkół i placówek,
- liczba nauczycieli i stopnie ich awansu zawodowego,
- liczba uczniów w szkołach i placówkach,
- liczba dzieci, które ukończyły 6 lat lub objętych wychowaniem przedszkolnym,
- liczba uczniów, którzy zdali odpowiednio egzamin maturalny lub egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie w ubiegłym roku.

Im więcej dany samorząd prowadzi szkół i im więcej uczniów do nich uczęszcza, tym większa subwencja powinna mu przysługiwać. Np. Szczecin otrzymał w 2019 roku 451,5 mln zł, a niewielka gmina Zbiczno – 4,6 mln zł.

W obowiązującym systemie prawnym nie ma przepisu, z którego wynikałoby, iż budżet państwa gwarantuje w ramach części oświatowej, subwencji ogólnej, środki na pokrycie wszystkich wydatków na realizację zadań oświatowych jednostek samorządu terytorialnego.

Odpowiedz na pytania:

1. Co to jest subwencja oświatowa i jakie wydatki pokrywa?
2. Od czego może zależeć wysokość subwencji oświatowej?

- Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie źródeł:
- **Źródło:** M. Korolewska, *Część oświatowa subwencji ogólnej* [w:] Leksykon budżetowy,
- **Dostęp:** <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/BASLeksykon.xsp?id=06F226039DB0C772C1257A80003297FE&lite-ra=C,do//>
- **Źródło:** Definicja hasła „subwencja oświatowa” w Bazie wiedzy Centrum Doradztwa i Szkoleń Omnia
- **Dostęp:** <https://cdsomnia.pl/baza-wiedzy/subwencja-oswiatowa/>
- **Źródło:** Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego
- **Dostęp:** <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20032031966>
- **Źródło:** Rozporządzenie MEN z dnia 12 grudnia 2018 r. w sprawie podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w 2019 roku
- **Dostęp:** <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190002446>

Źródło 4.2.A. Tabela: Subwencja oświatowa – wydatki na oświatę a całość budżetu państwa

Rok	Subwencja oświatowa i inne środki przekazywane z budżetu dla samorządów na oświatę	Łączne wydatki budżetu państwa	Jaka część wydatków budżetu państwa jest przekazywana samorządom na oświatę?
2004	25,74 mld zł	197,7 mld zł	13%
2011	39,04 mld zł	302,7 mld zł	12,9%
2018	47,07 mld zł	390,5 mld zł	12%

Porównaj wysokość subwencji w poszczególnych latach (kolumna II) i udział procentowy wydatków na oświatę w stosunku do budżetu (kolumna IV). Jakie wnioski można wyciągnąć z tych danych?

Źródło: II Samorządowa debata oświatowa, Raport o finansowaniu oświaty w Polsce w latach 2004–2018, Warszawa 11 kwietnia 2019 r.

Dostęp: <https://zpp.pl/storage/files/2019-04//99a4cb04e19124b289648681472c71393021.pdf>

ŹRÓDŁO 4.3.A. Tabela: Luka oświatowa w budżetach samorządów

Rok	Środki przekazywane z budżetu państwa dla jednostki samorządu terytorialnego na oświatę	Wydatki jednostki samorządu terytorialnego na wynagrodzenia w oświacie	Wszystkie wydatki jednostki samorządu terytorialnego na oświatę	Wysokość „luki oświatowej” czyli środki, jakie samorządy przekazują dodatkowo na oświatę
2004	25,74 mld zł	25,52 mld zł	34,05 mld zł	8,31 mld zł
2011	39,04 mld zł	40,32 mld zł	53,59 mld zł	14,55 mld zł
2018	47,07 mld zł	50,55 mld zł	70,50 mld zł	23,43 mld zł

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czy obecnie środki, które samorządy otrzymują z budżetu państwa na oświatę, wystarczają na opłacenie wynagrodzeń pracownikom szkół? Czy coś się zmieniło w latach 2004–2018?
2. Czy luka oświatowa rośnie, czy maleje? Co to znaczy?

Źródło: II Samorządowa debata oświatowa, Raport o finansowaniu oświaty w Polsce w latach 2004–2018, Warszawa 11 kwietnia 2019 r.

Dostęp: <https://zpp.pl/storage/files/2019-04//99a4cb04e19124b289648681472c71393021.pdf>

Źródło 4.B. ZA CO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela

Najistotniejsze wątki/problemy:

- Samorządy to główny płatnik w systemie edukacji – z ich budżetów opłacane są wynagrodzenia nauczycieli i pracowników szkół, remonty, utrzymanie budynków, zajęcia pozalekcyjne itd.
- Rocznie samorządy wydają na oświatę już ponad 70 mld zł – to największe wydatki w budżetach samorządów gminnych i miejskich.
- Oświata jest finansowana z subwencji oświatowej z budżetu państwa. Niestety subwencja nie wystarcza na pokrycie wszystkich kosztów związanych z utrzymaniem placówek oświatowych, stąd wynika powiększająca się tzw. „luka oświatowa” w budżetach samorządów.
- Swoboda samorządów w dysponowaniu środkami jest dość ograniczona – np. przez regulacje centralne dotyczące wysokości wynagrodzenia nauczycieli.

WSKAZÓWKA

Z budżetu danej gminy/powiatu/miasta na prawach powiatu pozyskaj informację, ile dana JST otrzymała środków na oświatę, ile wydała na nią w tym roku. Wylicz „lukę oświatową” danego JST. Dołącz taką informację do materiałów źródłowych – uczestnicy będą mogli zrozumieć dylematy dotyczące kierowania wydatków na konkretne cele.

Źródło 5.1.A. Zasady wyboru dyrektora szkoły publicznej

Wymagania wobec kandydata na dyrektora:

- posiada tytuł magistra,
- ma uprawnienia do zajmowania stanowiska nauczyciela,
- ukończył studia z zarządzania albo kurs zarządzania oświatą,
- przez co najmniej 5 lat pracował w szkole albo na uniwersytecie jako nauczyciel,
- uzyskał co najmniej bardzo dobrą ocenę pracy w okresie ostatnich 5 lat i pozytywną ocenę dorobku zawodowego,
- nie był karany w procesie karnym ani w postępowaniu dyscyplinarnym ani nie toczy się przeciwko niemu postępowanie o przestępstwo.

Jak się wybiera dyrektora?

- Organ prowadzący szkoły (czyli samorząd gminny, miejski lub powiatowy) ogłasza konkurs na stanowisko dyrektora.
- Powołuje się komisję konkursową, w której skład wchodzi:
 - 3 członków powołanych przez samorząd,
 - 3 członków powołanych przez kuratora oświaty (czyli przedstawiciela MEN),
 - 2 przedstawicieli rady pedagogicznej (nauczycieli)
 - 2 przedstawicieli rady rodziców (rodziców)
 - oraz po jednym przedstawicielu każdego związku zawodowego działającego w szkole i zrzeszającego co najmniej 10 pracowników).
- Komisja konkursowa sprawdza, czy złożone przez kandydatów dokumenty spełniają wymagania formalne.
- Członkowie komisji konkursowej głosują w tajnym głosowaniu na wybranego kandydata, który spełnia warunki formalne.
- Wyniki głosowania i dokumenty związane z konkursem są przekazywane do samorządu prowadzącego szkołę. Samorząd może albo zatrudnić dyrektora, albo unieważnić konkurs, jeśli w trakcie realizacji naruszono prawo.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jakie są wymagania do spełnienia na stanowisku dyrektora?
2. Kto ma wpływ na wybór dyrektora?
3. Czy według ciebie skład komisji jest odpowiednio dobrany? Czy coś byś w nim zmienił?

Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie poniższych źródeł:

Źródło: Dz.U. 2017 poz. 59 Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r.

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf>

Źródło: Prawo oświatowe i Rozporządzenia MEN z dnia 11 sierpnia 2017 r.

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001611>

ŹRÓDŁO 5.2.A. Zatrudnienie i wynagrodzenie nauczycieli

Reguły zatrudniania nauczycieli określają szczegółowo przepisy prawa. Według Karty Nauczyciela nauczycielem może być ten, kto:

- posiada wyższe wykształcenie z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym,
- przestrzega podstawowych zasad moralnych,
- spełnia warunki zdrowotne niezbędne do wykonywania zawodu.

Nauczyciela zatrudnia i zwalnia z pracy dyrektor szkoły, jednakże budżet szkoły, w tym środki na wynagrodzenie nauczyciela, muszą być uzgodnione z władzami samorządowymi.

Pensja nauczyciela jest złożona z wynagrodzenia zasadniczego oraz rozmaitych dodatków – np. funkcyjnych (za pełnienie funkcji wychowawcy czy dyrektora) bądź motywacyjnych (za wyróżniającą się pracę) lub nagród za długoletnią pracę. Wysokość wynagrodzenia zasadniczego określona jest w rozporządzeniu ministra edukacji narodowej a o wysokości dodatków decydują samorzady. Zarówno wynagrodzenie zasadnicze jak i dodatki są pokrywane z budżetu samorządów.

W poniższej tabeli zaprezentowano ścieżkę awansu zawodowego nauczyciela. Każdy kolejny stopień awansu jest zależny od pozytywnej oceny nauczyciela przez dyrektora szkoły (nauczyciel kontraktowy), samorząd (nauczyciel mianowany) lub kuratora oświaty (nauczyciel dyplomowany).

Stopnie awansu zawodowego nauczyciela			
Stopień awansu	Zasadnicza płaca (brutto)	Kto nadaje stopień?	Okres zdobywania uprawnień
Nauczyciel stażysta	2782 zł	Dyrektor szkoły	Stażystą jest się przez rok lub dwa lata od początku pracy w szkole.
Nauczyciel kontraktowy	2862 zł	Dyrektor szkoły	Po odbyciu stażu stopień nauczyciela kontraktowego nosi się co najmniej 5 lat.
Nauczyciel mianowany	3250 zł	Organ prowadzący (gmina, powiat, miasto)	Po zdaniem egzaminie przez co najmniej kolejne 4 lata nauczyciel nosi stopień mianowanego .
Nauczyciel dyplomowany	3817 zł	Nadzór pedagogiczny (kurator)	Aby osiągnąć stopień nauczyciela dyplomowanego, należy zdać egzamin i przejść liczne szkolenia.

 Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie poniższych źródeł:

 Źródło: Dz.U. 2017 poz. 59 Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r.

 Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000059/T/D20170059L.pdf>

 Źródło: Prawo oświatowe i Rozporządzenia MEN z dnia 11 sierpnia 2017 r

 Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170001611>

Źródło 5.3.A. Artykuł **Podwyżki dla nauczycieli w Warszawie. Dla 9 tys. pracowników najmłodszych stażem**, M. Zubik, Gazeta Wyborcza

Podwyżki dla nauczycieli w Warszawie. Dla 9 tys. pracowników najmłodszych stażem

– Małgorzata Zubik –

Rada Warszawy zdecydowała, że najmłodszy stażem nauczyciele dostaną od 235 do 350 zł podwyżki. Dodatki do wynagrodzenia finansowane przez stołeczny samorząd będą wypłacone z wyrównaniem od stycznia.

Podniesienie wynagrodzeń nauczycieli było okazją do długiej dyskusji. Radni Prawa i Sprawiedliwości chwalili rząd i resort edukacji i wyliczali ostatnie podwyżki dla nauczycieli. To, jak dotąd, dwa razy po 5 proc. Kolejne 5 proc. to jak na razie obietnica bez gwarancji finansowania. Podwyżki nie zadowolają nauczycieli. Nauczyciel stażysta po podwyżce dostaje nieco ponad 1,8 tys. zł na rękę. Związki zawodowe domagają się 1 tys. zł podwyżki dla wszystkich i szykują się do strajku.

– Skoro jest tak świetnie, dlaczego trwa teraz referendum strajkowe? – pytał jeden z radnych Koalicji Obywatelskiej. Inni radni z KO wytykali, że podwyżki finansowane przez budżet państwa są symboliczne. – Praktycznie w każdej placówce oświatowej brakuje nauczycieli – mówiła radna Beata Michalec. (...)

Radna porównała zarobki polskich pedagogów do Czechów, gdzie nauczyciele zarabiają ok. 6 tys. zł. Przypomniała, że wysokość pensji to kompetencja rządu, a nie samorządu. Podwyżki dla najmłodszych stażem nauczycieli to jedna z głównych obietnic wyborczych Rafała Trzaskowskiego. Miały być wprowadzone od stycznia. I jak zapewniają w ratuszu, mimo odroczenia przyjęcia odpowiedniej uchwały będą wypłacane z wyrównaniem za pierwsze miesiące tego roku.

Podwyżki będą następujące (w kwotach brutto):

- Dla nauczycieli stażystów z tytułem magistra i przygotowaniem pedagogicznym - 350 zł (...)
- Podwyżki dla nauczycieli kontraktowych z tytułem magistra z przygotowaniem pedagogicznym - 335 zł (...)

Podwyżki dostanie w sumie ponad 9 tys. najmłodszych stażem nauczycieli (ok. 30 proc.). Władze Warszawy postanowiły wesprzeć finansowo tę grupę m.in. po to, by przyciągnąć do zawodu absolwentów kierunków pedagogicznych. Ratusz liczy, że dzięki temu młodzi nauczyciele chętniej będą podejmować pracę w warszawskich szkołach, które borykają się z nieobsadzonymi wakatami. Problem z kadrą może jeszcze spotęgować sprawa kumulacji roczników, gdy od września w liceach i technikach zaczną się jednocześnie uczyć absolwenci gimnazjów oraz absolwenci wydłużonych do ośmiu lat podstawówek.

Radni PiS ogłosili swoją propozycję, by Rada Warszawy, zamiast wprowadzać podwyżki dla początkujących nauczycieli, podniosła dodatki motywacyjne (za wyróżniającą pracę). Te warszawskie są aktualnie najwyższe w Polsce, wynoszą średnio 600 zł na etat, radni PiS proponowali 1 tys. zł na każdy etat. Radni opozycji usłyszeli, że takich pieniędzy w budżecie miasta nie ma.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Kto ma decydujący wpływ na pensję nauczyciela?
2. Czy wynagrodzenie nauczycieli jest wystarczające/za niskie/zbyt wysokie?

Źródło: Podwyżki dla nauczycieli w Warszawie. Dla 9 tys. pracowników najmłodszych stażem, M. Zubik, Gazeta Wyborcza

Dostęp: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,24527076,podwyzki-dla-nauczycieli-w-warszawie-dla-9-tys-pracownikow.html>

Źródło 5.B. KTO UCZY? – opracowanie dla nauczyciela

Zadbaj o to, by poruszono temat:

- Wymagań, jakie muszą spełnić nauczyciel i dyrektor szkoły.
- Procedur zatrudnienia dyrektora szkoły i nauczyciela oraz udziału jednostek samorządu terytorialnego w procedurze rekrutacji.
- Wynagrodzenia nauczycieli – jego wysokości i czynników, które je kształtują.

Najistotniejsze wątki/problemy:

- Duży wpływ innych podmiotów, np. kuratorium oświaty na wybór dyrektora szkoły, który na co dzień podlega jednak władzom samorządowym.
- Jednakowe ustalenia na mocy rozporządzenia dotyczącego wynagrodzeń nauczycielskich.

WSKAZÓWKA

Sprawdź w Banku Danych Lokalnych GUS, ilu nauczycieli różnych rodzajów szkół jest w Twojej gminie/powiecie/mieście. Dołącz taką informację do materiałów źródłowych. Umożliwi to wyobrażenie sobie uczniom i uczennicom skali wyzwań związanych z zatrudnieniem nauczycieli. Upewnij się, czy uczestnicy zajęć wiedzą, czym jest umowa o pracę i co znaczy stawka brutto.

Źródło 6.1.A. Kto ustala program nauczania?

Minister edukacji narodowej w drodze rozporządzenia ustala zakres **podstaw programowych**. Podstawa programowa to zestaw treści merytorycznych i umiejętności, które muszą być uwzględnione w PROGRAMIE NAUCZANIA wykorzystywanym na lekcjach w szkole.

PROGRAMY NAUCZANIA danego przedmiotu ustala nauczyciel lub zespół wszystkich nauczycieli danego przedmiotu w szkole. Musi on w całości uwzględniać treści i cele wynikające z podstawy programowej, ale może dowolnie je układać, czy wiązać ze sobą.

Przy układaniu programów nauczania nauczyciele mogą się posługiwać podręcznikami. Warunkiem używania danego podręcznika w szkole jest jego dopuszczenie do użytku przez ministerstwo po sprawdzeniu pod kątem zgodności z podstawą programową. Na przykład do użytku w liceum dopuszczono: z wiedzy o społeczeństwie – 3 podręczniki na poziomie podstawowym i 1 podręcznik na poziomie rozszerzonym, z matematyki – 4 podręczniki na poziomie podstawowym, 3 na poziomie rozszerzonym i 3 obejmujące oba poziomy, z języka polskiego – 6 podręczników obejmujących oba poziomy.

Pytania do egzaminów zewnętrznych układa Centralna Komisja Egzaminacyjna powoływana przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czym różni się podstawa programowa od programu nauczania?
2. Kto ustala treści podstawy programowej, a kto programu nauczania?

Tekst opracowany przez autora scenariusza.

Źródło 6.2.A. Zajęcia dodatkowe w szkołach

Zgodnie z prawem oświatowym w szkołach mogą się odbywać zajęcia dodatkowe wykraczające poza zakres podstawy programowej. Mogą to być np. kursy dodatkowych języków obcych, zajęcia psychologiczno-pedagogiczne czy po prostu zajęcia rozwijające zainteresowania uczniów. O ich organizacji decyduje dyrektor szkoły za zgodą samorządu terytorialnego po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i rady rodziców. Samorządy gminne i miejskie mogą dopłacać do zajęć pozalekcyjnych, zarówno prowadzonych przez nauczycieli, jak i osoby spoza szkoły.

WROCŁAW I LEKCJE PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

– opracowanie na podstawie materiałów ze strony Miasta Wrocławia.

Program Edukacja Przedsiębiorczości jest sam w sobie pomysłem nowatorskim – to jedyna w kraju inicjatywa tego typu realizowana przez samorząd terytorialny.

Większość cennych działań w obszarze edukacji przedsiębiorczości odbywa się w Polsce dzięki aktywności organizacji pozarządowych, wśród których najbardziej renomowaną i dysponującą największym doświadczeniem jest Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. Jednak tylko we Wrocławiu potrzeba takiej edukacji została zdiagnozowana i zdefiniowana na poziomie kierunków strategicznych miasta i jest wdrażana jako jeden z ciekawszych elementów kształtowania społeczeństwa obywatelskiego.

(...)

Przedsiębiorczość w Programie jest definiowana szeroko: jako zespół cech ułatwiających życie tak przyszłemu pracodawcy, jak i pracownikowi. Te cechy to:

- *aktywność i ekspansywność (stawianie sobie ambitnych celów dla osiągnięcia większych korzyści),*
- *umiejętność oceny ryzyka i gotowość do jego podjęcia,*
- *umiejętność przystosowywania się do zmieniających się warunków otoczenia,*
- *umiejętność pracy w zespole,*
- *dostrzeganie szans i ich wykorzystywanie,*
- *kojarzenie faktów i wyciąganie trafnych wniosków,*
- *innowacyjność (wprowadzanie i ciągłe poszukiwanie twórczych ulepszeń).*

Wszystkie projekty Programu Edukacja Przedsiębiorczości są realizowane z myślą o ich ewentualnym wykorzystaniu przez inne samorządy, organizacje pozarządowe, placówki edukacyjne lub osoby prywatne. Upubliczniliśmy scenariusze lekcyjne, sposoby wykonania pomocy dydaktycznych, dokumentację fotograficzną i filmową. (...)

Szerzenie wiedzy i świadomości w zakresie przedsiębiorczości stanowi konkretny przykład kształtowania postaw obywatelskich – postaw świadomości konsekwencji własnych decyzji i własnego wpływu na otoczenie,

Źródło 6.2.A. Zajęcia dodatkowe w szkołach

ale także zasad funkcjonowania państwa, systemu finansowego, tolerancji i bycia świadomym konsumentem. W toku edukacji przedsiębiorczości wielokrotnie poruszaliśmy wątki mikro- i makroekonomiczne: od budżetu domowego po powody, dla których każdy obywatel powinien rzetelnie odprowadzać podatki.

W projektach objętych Programem przekazywana jest praktyczna wiedza, przydatna w podejmowaniu różnego rodzaju życiowych wyzwań, także tych związanych z prowadzeniem własnego biznesu.

Długofalowymi celami Programu Edukacja Przedsiębiorczości są: popularyzacja przedsiębiorczości jako kompetencji pożądanej na rynku pracy oraz – nie mniej ważne – powstawanie w przyszłości we Wrocławiu większej liczby firm konkurencyjnych w warunkach gospodarki rynkowej.

W ramach programu odbywają się różne projekty, m.in. projekt „Mój pierwszy biznes przed 20-tką”, w którym grupy uczniów przygotowują swoje pomysły na biznes (np. e-sklep lub stworzenie gry planszowej); gry miejskie i internetowe, warsztaty z występów publicznych; lekcje muzealne o XIX-wiecznych przedsiębiorcach; a także lekcje prowadzone w szkołach przez praktyków biznesu, np. właścicielami hoteli, spółdzielni socjalnej, ekspertami od pozyskiwania funduszy unijnych, producentami filmowymi, w czasie których dzielą się oni swoim doświadczeniem biznesowym.

Program jest otwarty dla wszystkich wrocławskich szkół i przedszkoli – nauczyciele i uczniowie mogą się zgłaszać do realizacji poszczególnych projektów.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jaki cel stawia sobie miasto Wrocław, realizując ten program? Czy jest on realny?
2. Czy znacie podobny program edukacyjny organizowany przez Wasz samorząd? Jaki?
Jeśli nie, wymyślcie propozycję.

Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie poniższego źródła:

Źródło: Materiały na stronie Urzędu Miejskiego we Wrocławiu

Dostęp: <https://www.wroclaw.pl/biznes/byc-przedsiębiorczym-lekcje-inspirujace>

Źródło 6.B. CZEGO UCZYMY? – opracowanie dla nauczyciela

Najistotniejsze wątki/problemy:

- Główne decyzje w zakresie programu nauczania oraz dotyczące podstawy programowej ustalane są przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- Nauczyciele mogą decydować o programach nauczania swoich przedmiotów, jednakże programy te muszą się mieścić w ramach podstaw programowych.
- Samorządy mają duży wpływ na kształtowanie się sieci zajęć pozalekcyjnych.

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

5

SCENARIUSZ

Cuchnący problem – ścieki, odpady, smog. Jak samorząd może dbać o ochronę środowiska?

Autor: Stanisław Zakroczyński

Redakcja: Aneta Sałajczyk, Anna Hejda, Magdalena Babiszewska

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- dowiedzą się, że problem zmian klimatycznych i zanieczyszczeń środowiska jest istotną dziedziną działania samorządu,
- poznają dobre praktyki w tym zakresie i zdobędą informacje, w jaki sposób ich JST działa w tym kierunku.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- dowiem się, że problem zmian klimatycznych i zanieczyszczeń środowiska jest istotną dziedziną działania samorządu,
- poznam dobre praktyki w tym zakresie i zdobędę informacje, w jaki sposób moje JST działa w tym kierunku.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: praca w grupach, dyskusja, burza mózgów, tworzenie własnego projektu.

Materiały pomocnicze: wydruk źródeł zamieszczonych w bazie wiedzy.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z 6 części. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do części drugiej (baza wiedzy)

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ	05
1.1. Wprowadzenie – czym jest ochrona środowiska?	05
1.2. Dlaczego należy chronić środowisko naturalne – dyskusja	05
1.3. Jak samorząd może chronić środowisko naturalne – burza mózgów	05
1.4. Woda, śmieci, smog – praca w grupach	05
1.5. Odniesienie do własnej gminy/miasta – tworzenie własnego projektu	06
1.6. Podsumowanie	06
2. CZĘŚĆ DRUGA – BAZA WIEDZY	07
GRUPA 1 – WODA I ŚCIEKI – SAMORZĄD A DOSTĘP DO BIEŻĄCEJ WODY ORAZ ODPROWADZANIE I OCZYSZCZANIE ŚCIEKÓW	08
Źródło 1.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków	08
Źródło 1.2. Udział ludności w Polsce korzystający z sieci kanalizacyjnej, wodociągowej i oczyszczalni śmieci	09
Źródło 1.3. Artykuł <i>Gminy budują przydomowe oczyszczalnie za euro</i> , K. Stasiak, Gazeta Wyborcza	11
GRUPA 2 – ŚMIECI – SAMORZĄD A ODBIÓR I SEGREGACJA ŚMIECI	13
Źródło 2.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu porządku i czystości w gminach	13
Źródło 2.2. Artykuł <i>Śmieci mogą nas drogo kosztować</i> , Najwyższa Izba Kontroli	15
Źródło 2.3. Artykuł <i>GUS pokazał dane o recyklingu w Polsce i krajach Unii Europejskiej</i> , Portal Samorządowy	16
Źródło 2.4. Artykuł <i>Problemy z wywozem śmieci w Gdańsku</i> , M. Sandecki, Gazeta Wyborcza	17
GRUPA 3 – SMOG – SKALA ZANIECZYSZCZENIA POWIETRZA W POLSCE I WALKA Z TYM ZJAWISKIEM	19
Źródło 3.1. Uregulowania prawne dotyczące uchwał antysmogowych z Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska	19
Źródło 3.2. Fragmenty z opracowania pt. <i>Dbaj o zdrowie – nie oddychaj</i> Najwyższej Izby Kontroli	21
Źródło 3.3. Krakowska uchwała antysmogowa, czyli Uchwała nr XVIII/243/16 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 15 stycznia 2016 r.	23
Źródło 3.4. Artykuł <i>Uchwała antysmogowa. Wychodziliśmy sobie tę zmianę</i> , D. Wantuch, Gazeta Wyborcza – fragment wywiadu z Andrzejem Gułą, aktywistą Krakowskiego Alarmu Smogowego	24
GRUPA 4 – TRANSPORT PUBLICZNY – SAMORZĄD A ORGANIZACJA TRANSPORTU PUBLICZNEGO W PRAKTYCE	26
Źródło 4.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym – opracowanie własne	26
Źródło 4.2. Fragmenty artykułu <i>14 milionów Polaków nie ma na co dzień dostępu do transportu publicznego</i> , Aleksander Fedoruk, Forbes	27
Źródło 4.3. Artykuł <i>Boom na komunikację miejską w Tomaszowie Mazowieckim to efekt bezpłatnych przejazdów</i> , Portal Samorządowy	29
Źródło 5. Ochrona środowiska w twojej gminie – materiały dla nauczyciela	30

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1.1. WPROWADZENIE

Przedstaw uczniom i uczennicom temat, cele i przebieg warsztatów.

1.2. DLACZEGO NALEŻY CHRONIĆ ŚRODOWISKO NATURALNE – dyskusja

Zapytaj, dlaczego należy chronić środowisko naturalne. Wśród odpowiedzi zwróć uwagę na:

- problem globalnego ocieplenia i nadmiernej emisji dwutlenku węgla,
- „katastrofę klimatyczną” i jej skutki: podwyższający się poziom mórz, ekstremalne zjawiska pogodowe, gorszą dostępność wody,
- trwałe zniszczenie zasobów naturalnych planety,
- walory krajobrazowe.

1.3. JAK SAMORZĄD MOŻE CHRONIĆ ŚRODOWISKO NATURALNE – burza mózgów

Zastanówcie się wspólnie, jakie działania może podjąć samorząd terytorialny w celu ochrony i poprawy jakości środowiska w gminie, powiecie i województwie.

WSKAZÓWKA

Odwołaj się do Młodzieżowych Strajków Klimatycznych i podkreśl szczególne znaczenie tego tematu dla młodego pokolenia.

1.4. WODA, ŚMIECI, SMOG – praca w grupach

1.4.1. Skonfrontuj pomysły uczniów z realnymi możliwościami i działaniami samorządów w zakresie ochrony środowiska. Podziel uczniów i uczennice na 4 grupy i rozdaj materiały źródłowe (**ŹRÓDŁO 1, 2, 3, 4**) zamieszczone w części drugiej – baza wiedzy:

GRUPA 1 – WODA I ŚCIEKI – samorząd a dostęp do bieżącej wody oraz odprowadzanie i oczyszczanie ścieków,

GRUPA 2 – ŚMIECI – samorząd a odbiór i segregacja śmieci,

GRUPA 3 – SMOG – skala zanieczyszczenia powietrza w Polsce i walka z tym zjawiskiem,

GRUPA 4 – TRANSPORT PUBLICZNY – samorząd a organizacja transportu publicznego w praktyce.

WSKAZÓWKA

Możesz wykorzystać w trakcie zajęć tylko niektóre zestawy – pamiętaj, aby wybrać tematy pracy w grupach kierując się zainteresowaniami i preferencjami uczniów i uczennic.

1.4.2. Każdej z grup przydziel następujące pytania:

GRUPA 1 – WODA I ŚCIEKI

1. Jaka jest rola samorządu w zapewnieniu dostępu do bieżącej wody oraz odprowadzaniu i oczyszczaniu ścieków? Jak sobie z tym radzi?
2. Czy w powyższym temacie samorządy mogą działać swobodnie? Jakie się wytyczne?

GRUPA 2 – ŚMIECI

1. Jaka jest rola samorządu w odbiorze i segregacji śmieci? Jak sobie z tym radzi?
2. Czy w powyższym temacie samorządy mogą działać swobodnie? Jakie się wytyczne?

GRUPA 3 – SMOG

1. Jaka jest rola samorządu w walce z zanieczyszczeniem powietrza? Jak sobie z tym radzi?
2. Czy w powyższym temacie samorządy mogą działać swobodnie? Jakie się wytyczne?

GRUPA 4 – TRANSPORT PUBLICZNY

1. Jaka jest rola samorządu w organizacji zbiorowego transportu publicznego? Jak sobie z tym radzi?
2. Czy w powyższym temacie samorządy mogą działać swobodnie? Jakie się wytyczne?

1.4.3. Poproś o przygotowanie i zapisanie odpowiedzi w grupach na podstawie materiałów źródłowych. Zwróć uwagę na to, że w niektórych materiałach znajdują się dodatkowe pytania. Poleć, aby uczniowie odpowiedzieli również na nie.

1.4.4. Przedstawiciele poszczególnych grup prezentują pozostałym uczestnikom odpowiedzi na zadane pytania. Po odczytaniu odpowiedzi, zachęć pozostałych uczniów do dyskusji.

1.5. ODNIESIENIE DO WŁASNEJ GMINY/MIASTA

1.5.1. Pozyskaj informacje dotyczące ochrony środowiska w gminie, w której przeprowadzane są zajęcia. Wykorzystaj do tego celu informacje zawarte w **ŹRÓDLE 5**.

1.5.1. Przedstaw uczniom i uczennicom jak wygląda realizacja zadań dotyczących ochrony środowiska w twojej gminie odnosząc się do wiedzy, którą zdobyli podczas pracy w grupach.

1.6. PODSUMOWANIE

Na zakończenie zajęć zachęć uczniów do wyrażenia swojej opinii. Wskaż, że samorządy wszystkich szczebli mają sporo do zrobienia na gruncie ochrony środowiska. To, jak wiele zrobią, zależy w dużej mierze od tego, jaki nacisk wywrą na nich obywatele. Zainspiruj uczniów i uczennice do działania na rzecz ochrony środowiska.

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

Źródło 1.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków

Art. 2. [Definicje]

- 20) *zbiorowe odprowadzanie ścieków* – działalność polegającą na odprowadzaniu i oczyszczaniu ścieków, prowadzoną przez przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne;
- 21) *zbiorowe zaopatrzenie w wodę* – działalność polegającą na ujmowaniu, uzdatnianiu i dostarczaniu wody, prowadzoną przez przedsiębiorstwo wodociągowo-kanalizacyjne.

Art. 3. [Zadanie własne gminy]

1. Zbiorowe zaopatrzenie w wodę i zbiorowe odprowadzanie ścieków jest zadaniem własnym gminy.
(...)

3. Gmina ustala kierunki rozwoju sieci w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Źródło: Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010720747>

ZAPAMIĘTAJ!

Gmina odgrywa kluczową rolę w systemie zaopatrzenia w wodę i odbioru ścieków.

Gmina ma możliwość realizacji tego zadania przez siebie samą, związki międzygminne, przedsiębiorstwa prywatne działające pod nadzorem gminy na podstawie umowy (tzw. outsourcing usług publicznych).

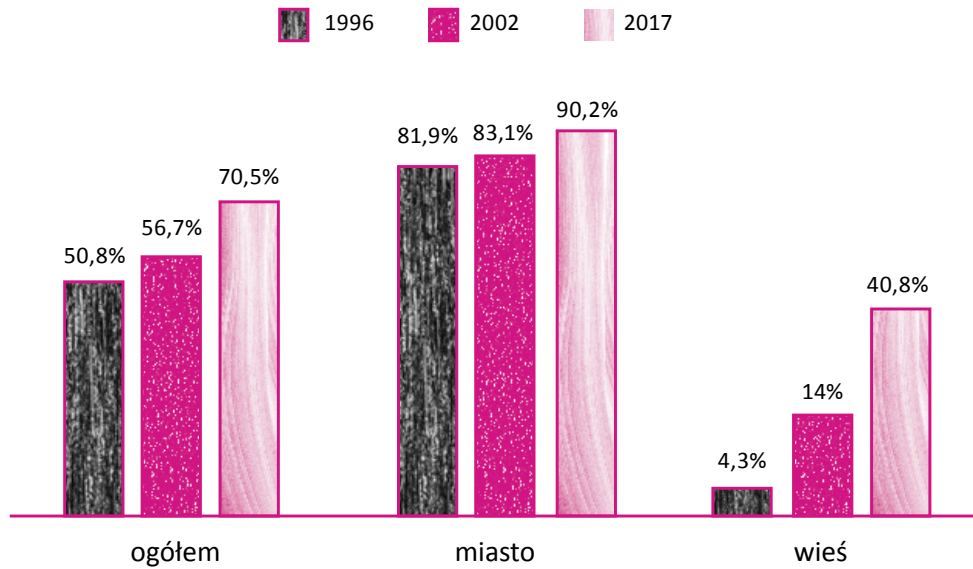
Jakość dostarczonej wody jest kontrolowana przez Państwową Inspekcję Sanitarną, a wójt (burmistrz lub prezydent) ma obowiązek informować o tej jakości mieszkańców gminy. Szczegółowe wymagania dotyczące jakości wody określa minister zdrowia w drodze rozporządzenia.

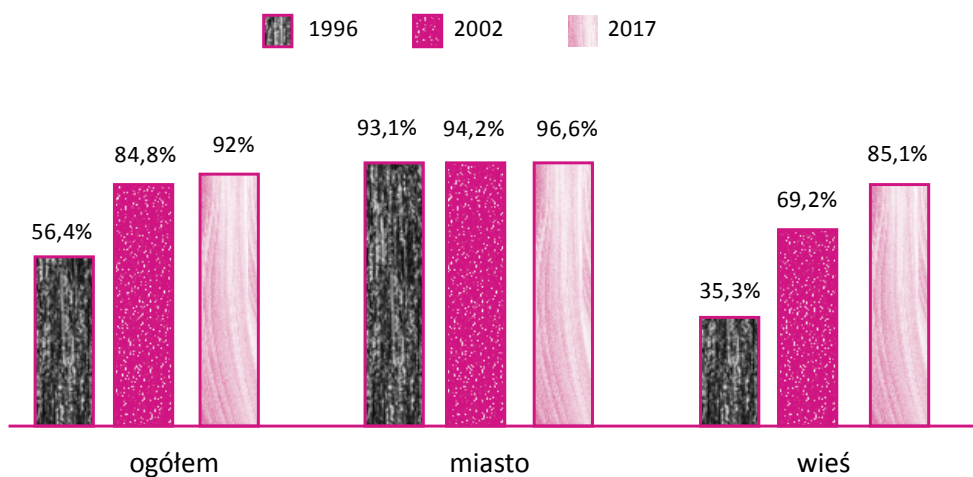

Źródło 1.2. Udział ludności w Polsce korzystający z sieci kanalizacyjnej, wodociągowej i oczyszczalni ścieków

Udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej

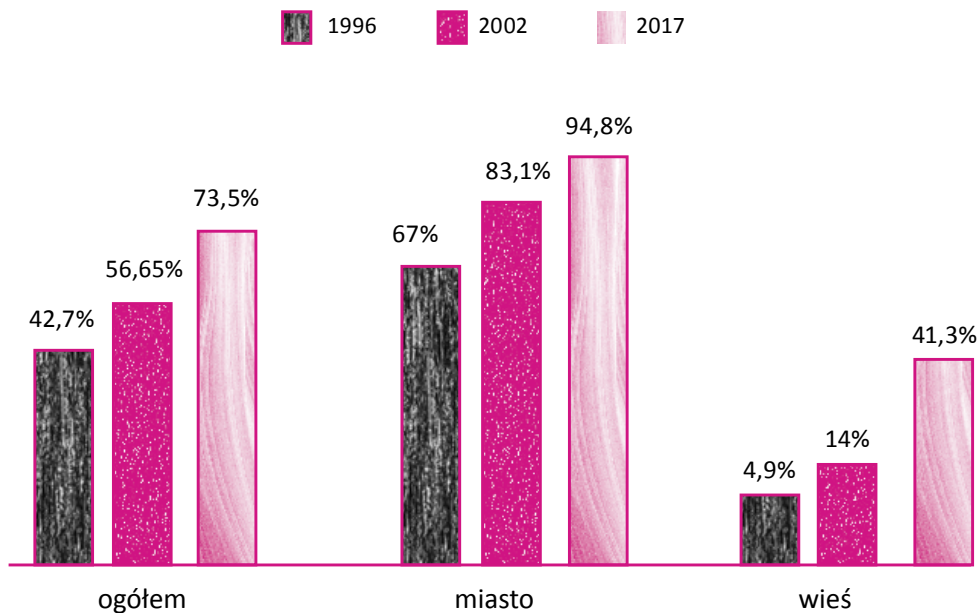
Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej

Źródło 1.2. Udział ludności w Polsce korzystający z sieci kanalizacyjnej, wodociągowej i oczyszczalni ścieków

Udział ludności obsługiwanej przez oczyszczalnie ścieków

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czy sieć kanalizacyjna i wodociągowa oraz sieć oczyszczalni ścieków rozwinęły się w ciągu ostatnich 21 lat? Jak oceniasz tempo tego wzrostu?
2. Czy sieci te rozwijały się równomiernie na wsi i w mieście?
3. Która z sieci jest najbardziej, a która najmniej rozwinięta? Dlaczego?

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

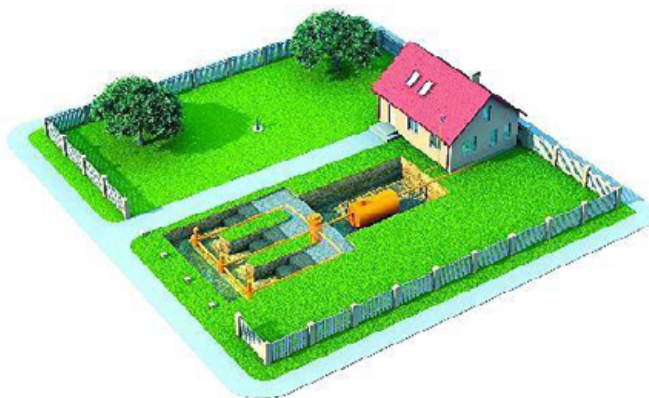
Dostęp: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/cechy/1601>

Źródło 1.3. Artykuł **Gminy budują przydomowe oczyszczalnie za euro**, K. Stasiak, Gazeta Wyborcza

Schemat przydomowej oczyszczalni ścieków

(Fot. Wawrzyniec Święcicki)

Gminy w regionie stawiają na ekologię i budują przydomowe oczyszczalnie. W Zakrzewie dzięki funduszom unijnym 340 posesji nie musi się martwić o ścieki. Teraz pieniądze na podobną inwestycję pozyskała Iłża.

Długo wyczekiwana przez mieszkańców gminy inwestycja już rusza (...). Urzędnicy na budowę przydomowych oczyszczalni ścieków pozyskali z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 3,8 mln zł. (...)

Zainteresowanych sporo

Mieszkańcy na pewno nie byli przeciwni tej inwestycji. Odwrotnie, cieszyła się ona sporym zainteresowaniem. Dużo wcześniej przekazaliśmy też informacje na ten temat, aby każdy świadomie mógł podjąć decyzję – mówi Justyna Kosterna z Urzędu Gminy w Iłży. Ostatecznie na terenie gminy powstanie 513 przyzagrodowych oczyszczalni. Projekt ma się zakończyć pod koniec 2014 r., a osoby, które zdecydowały się na budowę, musiały ponieść około 10 proc. kosztów inwestycji. Przydomowe oczyszczalnie ścieków to nowoczesny i tani system odprowadzania ścieków bytowych. Przydomówki to także korzyść dla środowiska naturalnego, w szczególności rzek i cieków wodnych – opowiada Kosterna.

Zakrzew już ma

Gmina Zakrzew podobną inwestycję zakończyła pod koniec 2011 r. Z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich otrzymała ponad 2 mln zł, a cały projekt pochłonął 4,9 mln zł. Dzięki tym pieniądżom udało się zbudować 340 oczyszczalni, każda za około 14 tys. zł. Jakie koszty ponosili mieszkańcy? Około 2 tys. zł od oczyszczalni. Pieniądze te były przeznaczone przede wszystkim na projekty. Roczne koszty eksploatacji to około 500 zł. Oczywiście projekt był dla chętnych, niektórzy obawiali się, jak będzie wyglądać eksploatacja, ale na brak zainteresowania nie mogliśmy narzekać. Osoby, które się zdecydowały, musiały jednak spełnić pewne warunki, mieć np. odpowiedniej wielkości działkę – tłumaczy Katarzyna Wencel z Urzędu Gminy w Zakrzewie.

Źródło 1.3. Artykuł **Gminy budują przydomowe oczyszczalnie za euro**, K. Stasiak, Gazeta Wyborcza

Działka musi być spora

Budując indywidualną oczyszczalnię ścieków, należy zachować odpowiednie odległości od budynków mieszkalnych, studni, granic działki i drzew. (...) Projekt ma zaś uwzględniać wiele aspektów, m.in. liczbę mieszkańców, a tym samym ilość dostarczanych ścieków, charakter obiektu, możliwości gruntowo-przestrzenne.

Sama mam teraz oczyszczalnię i jestem z niej bardzo zadowolona. Nie wymaga specjalnej uwagi i nie sprawia kłopotów. Trzeba zajrzeć do niej raz w miesiącu, aby sprawdzić, czy nie zalegają np. jakieś przypadkowo wrzucone plastikowe odpadki, czy pompy działają – opowiada Wencel. – Jeśli wszystko jest w porządku, to ona sama się załącza i wyłącza, a oczyszczoną wodę można np. po terenie własnej działki; można nią podlać rośliny lub po zamontowaniu specjalnego zbiornika można ją wykorzystać do celów gospodarczych – dodaje.

Będą kolejne?

Do urzędu w Zakrzewie nadal przychodzą mieszkańcy, którzy są zainteresowani projektem. W tym momencie gmina nie ma jednak pieniędzy na kolejne oczyszczalnie, chociaż urzędnicy nie wykluczają, że w przyszłości będą się starać o pozyskanie kolejnych z funduszy zewnętrznych na ten cel. Świadomość ekologiczna naprawdę się zwiększa. Niektórzy sami decydują się na zainwestowanie swoich pieniędzy i postawienie oczyszczalni – mówi Wencel.

Odpowiedz na poniższe pytania:

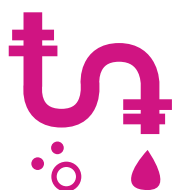
1. Kto uczestniczy w gminnym programie budowy oczyszczalni przydomowych? Jaka jest ich rola?
2. Czy program jest popularny?

Źródło: Artykuł *Gminy budują przydomowe oczyszczalnie za euro*, K. Stasiak, Gazeta Wyborcza

Dostęp: https://radom.wyborcza.pl/radom/1,48201,14360398,Gminy_buduja_przydomowe_oczyszczalnie_za_euro.html

Źródło 2.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu porządku i czystości w gminach

Art. 3. [Zadania własne]

1. *Utrzymanie czystości i porządku w gminach należy do obowiązkowych zadań własnych gminy.*
2. *Gminy zapewniają czystość i porządek na swoim terenie i tworzą warunki niezbędne do ich utrzymania, a w szczególności:*
 - 1) *tworzą warunki do wykonywania prac związanych z utrzymaniem czystości i porządku na terenie gminy lub zapewniają wykonanie tych prac przez tworzenie odpowiednich jednostek organizacyjnych;*
 - 2) *zapewniają budowę, utrzymanie i eksploatację własnych lub wspólnych z innymi gminami:*
 - a) *instalacji do przetwarzania odpadów komunalnych (...),*
 - b) *stacji zlewnych, w przypadku gdy podłączenie wszystkich nieruchomości do sieci kanalizacyjnej jest niemożliwe lub powoduje nadmierne koszty,*
 - c) *instalacji i urządzeń do zbierania, transportu i unieszkodliwiania zwłok zwierzęcych lub ich części,*
 - d) *szaletów publicznych;*
 - 3) *obejmują wszystkich właścicieli nieruchomości na terenie gminy systemem gospodarowania odpadami komunalnymi;*
 - 4) *nadzorują gospodarowanie odpadami komunalnymi, w tym realizację zadań powierzonych podmiotom odbierającym odpady komunalne od właścicieli nieruchomości;*
 - 5) *zapewniają selektywne zbieranie odpadów komunalnych obejmujące co najmniej: papier, metale, tworzywa sztuczne, szkło, odpady opakowaniowe wielomateriałowe oraz bioodpady;*
 - 6) *tworzą punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych w sposób umożliwiający łatwy dostęp dla wszystkich mieszkańców gminy, które zapewniają przyjmowanie co najmniej odpadów komunalnych: wymienionych w pkt 5, odpadów niebezpiecznych, przeterminowanych leków i chemikaliów, odpadów niekwalifikujących się do odpadów medycznych powstałych w gospodarstwie domowym w wyniku przyjmowania produktów leczniczych w formie iniekcji i prowadzenia monitoringu poziomu substancji we krwi, w szczególności igieł i strzykawek, zużytych baterii i akumulatorów, zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego, mebli i innych odpadów wielkogabarytowych, zużytych opon, odpadów budowlanych i rozbiórkowych oraz odpadów tekstyliów i odzieży;*
 - 6) a) *mogą tworzyć i utrzymywać punkty napraw i ponownego użycia produktów lub części produktów niebędących odpadami;*
 - 8) *prowadzą działania informacyjne i edukacyjne w zakresie prawidłowego gospodarowania odpadami komunalnymi, w szczególności w zakresie selektywnego zbierania odpadów komunalnych;*

Źródło 2.1. Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu porządku i czystości w gminach

- 9) udostępniają na stronie internetowej urzędu gminy oraz w sposób zwyczajowo przyjęty informacje o:
- podmiotach odbierających odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu danej gminy, zawierające firmę, oznaczenie siedziby i adres albo imię, nazwisko i adres podmiotu odbierającego odpady komunalne od właścicieli nieruchomości,
 - miejscach zagospodarowania przez podmioty odbierające odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu danej gminy niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych, bioodpadów stanowiących odpady komunalne oraz pozostałości z sortowania odpadów komunalnych przeznaczonych do składowania,
 - osiągniętych przez gminę oraz podmioty odbierające odpady komunalne na podstawie umowy z właścicielem nieruchomości, w danym roku kalendarzowym, wymaganych poziomach recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami oraz ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania,
- d) punktach selektywnego zbierania odpadów komunalnych, zawierające:
- firmę, oznaczenie siedziby i adres albo imię, nazwisko i adres prowadzącego punkt selektywnego zbierania odpadów komunalnych,
 - adresy punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych na terenie danej gminy wraz ze wskazaniem rodzajów przyjmowanych odpadów oraz dni i godzin ich przyjmowania,
- (...)
- 10) dokonują corocznej analizy stanu gospodarki odpadami komunalnymi, w celu weryfikacji możliwości technicznych i organizacyjnych gminy w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi;
- 11) zapobiegają zanieczyszczaniu ulic, placów i terenów otwartych, w szczególności przez: zbieranie i pozbywanie się (...), błota, śniegu, lodu oraz innych zanieczyszczeń uprzągniętych z chodników przez właścicieli nieruchomości oraz odpadów zgromadzonych w przeznaczonych do tego celu pojemnikach ustawionych na chodniku;
- 12) utrzymują czystość i porządek na przystankach komunikacyjnych, których właścicielem lub zarządzającym jest gmina oraz które są położone na jej obszarze przy drogach publicznych bez względu na kategorię tych dróg.

 Źródło: Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu porządku i czystości w gminach

 Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19961320622/O/D19960622.pdf>

ZAPAMIĘTAJ!

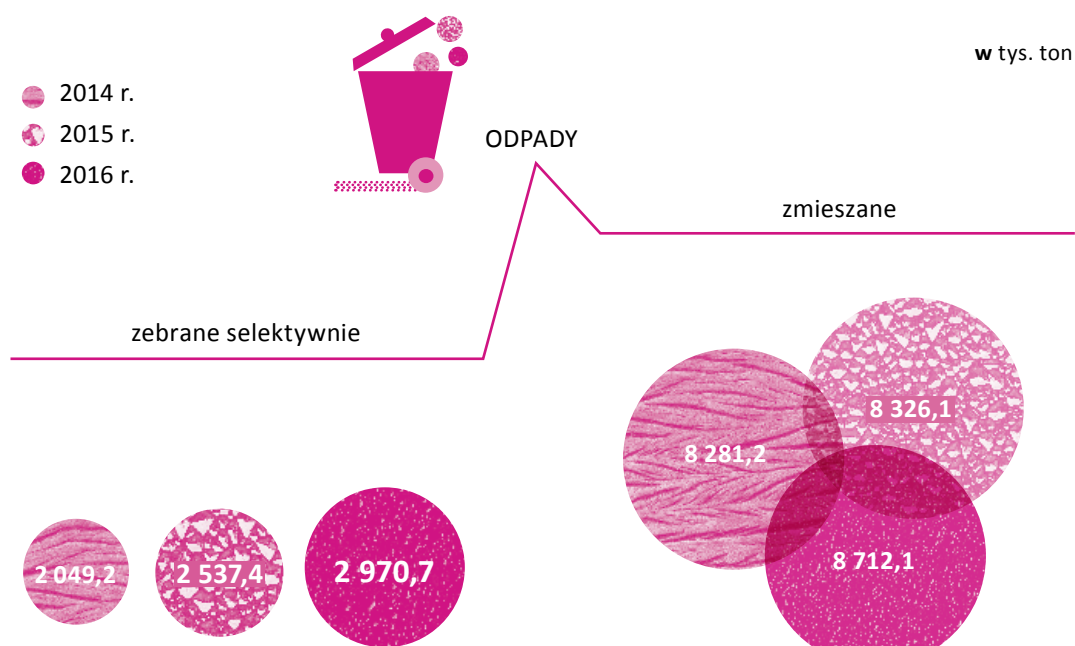
Gminy mogą powierzyć odbieranie odpadów odpowiednim firmom na podstawie umowy. Firmy takie podpisują natomiast umowy z właścicielami nieruchomości (np. wspólnotami czy spółdzielniami mieszkaniowymi). Gmina może ustalać maksymalną opłatę za śmieci, biorąc pod uwagę na przykład liczbę mieszkańców danej nieruchomości lub jej powierzchnię. Może również ustalać różne opłaty dla terenów miejskich i wiejskich.

Źródło 2.2. Artykuł **Śmieci mogą nas drogo kosztować**,
Najwyższa Izba Kontroli

Polsce grożą wysokie kary finansowe, które może nałożyć Unia Europejska za złe gospodarowanie odpadami komunalnymi. Zgodnie z regulacjami unijnymi Polska powinna w 2020 r. osiągnąć 50-procentowy poziom recyklingu papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła (w 2014 r. wyniósł 21%). Niepokój Najwyższej Izby Kontroli budzi fakt, że w 14 z 22 badanych gmin poziom odzyskiwania takich surowców w 2016 r. zmalał w porównaniu z rokiem poprzednim.

Masa odpadów zmieszanych i zebranych selektywnie w Polsce w latach 2014–2016

Źródło: „Śmieci mogą nas drogo kosztować” Najwyższa Izba Kontroli

Dostęp: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zagospodarowanie-odpadow-komunalnych.html>

Źródło 2.3. Artykuł **GUS pokazał dane o recyklingu w Polsce i krajach Unii Europejskiej**, Portal Samorządowy

Przeciętny Polak „wyprodukował” w roku 2016 ponad 148 kilogramów odpadów opakowaniowych. To o ponad 20 kg mniej aniżeli wynosiła w tym czasie „średnia unijna”. A ile z nich trafiło do recyklingu? Odpowiedź na to przynosi raport Głównego Urzędu Statystycznego „Polska w Unii Europejskiej. Portret statystyczny”.

Jak wynika z przygotowanego przez GUS zestawienia, wskaźnik recyklingu odpadów komunalnych w roku 2017 wyniósł w Polsce 33,8 proc. Średnia unijna w tym czasie była na poziomie 46,4 proc., a otwierające ranking Niemcy, Słowenia, Austria i Holandia miały go na poziomie odpowiednio 67,6 proc., 57,8 proc., 57,7 proc. i 54,2 proc. Polska ze swym wynikiem uplasowała się mniej więcej w 2/3 stawki – za nami znalazły się m.in. Hiszpania (33,5 proc.), Słowacja (29,8 proc.), Portugalia (28,4 proc.), Chorwacja (23,6 proc.), Grecja (18,9 proc.) czy Rumunia (13,9 proc.). Zestawienie zamyka zaś Malta z wynikiem 6,4 proc.

Raport GUS pokazuje, że jeśli idzie o „produkcję” odpadów opakowaniowych, Polska między rokiem 2005 a 2016 dokonała ogromnego skoku. Jeszcze w połowie minionej dekady statystyczny Polak wytwarzał 91,9 kg takich odpadów, a tymczasem w roku 2016 było to już 148,6 kg (w skali całej UE ten nastąpił wzrost, ale jedynie ze 159,8 kg do 169,7 kg).

Różnicę widać też w sposobie przetwarzania odpadów komunalnych. W Polsce w roku 2017 dominującą metodą pozostawało składowanie – na składowiska trafiało 41,8 proc. odpadów komunalnych (średnia UE – 23,9 proc.). Niższy niż w przypadku średniej unijnej był poziom recyklingu, odzyskiwania energii, kompostowania i fermentacji, wyższy natomiast (1,7 proc. wobec 1,3 proc.) spalania.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jak Polska wypada na tle Unii Europejskiej, jeśli chodzi o skalę recyklingu odpadów?
2. Jaki poziom recyklingu powinniśmy osiągnąć do 2020 roku? Czy daleko nam aktualnie do tego poziomu?

Źródło: Artykuł *GUS pokazał dane o recyklingu w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Portal Samorządowy

Dostęp: <https://www.portalsamorzadowy.pl/gospodarka-komunalna/gus-pokazal-dane-o-recyklingu-w-polsce-i-w-krajach-unii-europejskiej,127391.html>

Źródło 2.4. Artykuł **Problemy z wywozem śmieci w Gdańsku**,
M. Sandecki, Gazeta Wyborcza

Mieszkańcy Gdańska skarżą się na śmieci zalegające na ich podwórkach. Miasto odpowiada, że to często ich wina, bo nieprawidłowo segregują odpady, a zarządcy nie sprzątają terenu wokół śmietników. – Nie może być tak, że jak w kontenerze na papier leży butelka, to firma nie odbiera śmieci – mówią mieszkańcy. Czy przepisy należy zmienić?

W ostatnich dniach otrzymaliśmy od naszych czytelników informacje o opóźnieniach w odbiorze odpadów oraz zdjęcia pokazujące przepełnione śmietniki i śmieci walające się na podwórkach. Sygnały pochodziły z różnych dzielnic Gdańska.

– Od ponad tygodnia niewywożone są śmieci spod mojego bloku. Walają się po całym podwórku, śmierdzą i wyglądają okropnie. Mamy lato, w mieście pełno turystów. To wstyd, że widz w Gdańsku taki syf – napisał nam mieszkaniec Śródmieścia.

– Gmina dyktuje warunki i scedowała utrzymanie czystości przy śmietnikach na spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe i teraz zabiera tylko pełne pojemniki i nie interesują jej śmieci, które zalegają wokół – napisał mieszkaniec Chełma. – Spółdzielnie i wspólnoty muszą zatrudniać firmy sprzątające do posprzątania altany śmietnikowej po wizycie miejskiej śmieciarki, bo śmieci wokół dalej się walają.

Mieszkańcy nie segregują śmieci, zarządcy nie sprzątają wokół śmietników. Na mocy wprowadzonych w 2013 roku przepisów gminy przejęły odpowiedzialność nad gospodarką odpadami. Mimo tej reformy mieszkańcy nie przestali jednak skarżyć się na wywóz śmieci. Na czym polega problem?

Władze Gdańska zapewniają, że odbiór odpadów odbywa się zgodnie z ustalonymi harmonogramami, jakie obowiązują na danych sektorach. Gdańsk podzielony jest na 6 sektorów, które obsługują dwie firmy – Gdańskie Usługi Komunalne (sektor VI) oraz Suez Północ (pozostałe pięć sektorów). Harmonogramy są dostosowywane do zabudowy i specyfiki danej dzielnicy i tak np. w Śródmieściu odpady resztkowe i zmieszane są odbierane codziennie, bio – 3 razy w tygodniu, a papier oraz metale i tworzywa sztuczne dwa razy w tygodniu.

Dlaczego więc nasi czytelnicy piszą, że śmieci często nie są odbierane przez tydzień? – Bo to obowiązkiem zarządcy budynku jest zapewnienie odpowiedniej liczby pojemników na odpady, przestrzeganie segregacji i utrzymanie czystości – mówi Alicja Bittner z biura prasowego Urzędu Miasta Gdańska. – Tymczasem znaczna ilość odpadów znajduje się poza pojemnikami – są rozrzucone po całym terenie i nieposegregowane. Mieliśmy już sytuacje, szczególnie na Głównym Mieście, gdzie prosiliśmy o interwencję Straż Miejską u zarządców nieruchomości. Czasem firmy zajmujące się odbiorem odpadów same zajmują się uprzątnięciem odpadów, ale za takie usługi mogą naliczyć dodatkowe koszty, które będzie musiał pokryć zarządca. Surowce są też często segregowane niezgodnie z deklaracją. Wtedy firma odbierająca zostawia naklejkę na kontenerze wraz z datą, że odpad jest niewłaściwie posegregowany. Wówczas zarządca ma dwie możliwości – przesegreguje odpady i umieści je we właściwych pojemnikach albo nie, i wówczas zostaną odebrane jako zmieszane.

Metoda „nie odbierzemy Pańskich śmieci i co nam Pan zrobi” się nie sprawdza. Mieszkańcy i aktywiści miejscy wskazują jednak, że takie rozwiązanie słabo się sprawdza.

Źródło 2.4. Artykuł **Problemy z wywozem śmieci w Gdańsku**,
M. Sandecki, Gazeta Wyborcza

– Zwalanie odpowiedzialności na mieszkańców i zarządców nie sprawdza się w praktyce – mówi Lidia Makowska, aktywistka ruchów miejskich. – Gdy w kontenerze na papier firma wywozowa widzi butelkę, nie zabiera kontenera, bo nie musi. A tymczasem jak ma zarządca czy mieszkańcy upilnować, by do kontenera na papier nie wrzucono butelki? Latem, w mieście turystycznym jest to po prostu niemożliwe. Te niezyciowe regulacje trzeba zmienić, uczynić przyjaznymi dla mieszkańców. Metoda „nie odbierzemy Pańskich śmieci i co nam Pan zrobi” nie sprawdziła się, wiele podwojek w Śródmieściu, Wrzeszczu, na Oruni wygląda jak miniwysypiska. Trzeba poszukiwać nowych, elastyczniejszych rozwiązań i jest to zadanie gminy, a nie problem mieszkańców czy zarządców wspólnot.

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Jaki problem opisuje artykuł?
2. Kto zdaniem cytowanych mieszkańców ponosi winę? Jakie jest zadanie urzędu? Jakie jest Wasze zdanie?

Źródło: Artykuł *Problemy z wywozem śmieci w Gdańsku*, G M. Sandecki, Gazeta Wyborcza

Dostęp: <http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/7,35612,25003247,problemy-z-wywozem-smieci-w-gdansk-u-te-przepisy-sa-niezyciowe.html>

Źródło 3.1. Uregulowania prawne dotyczące uchwał antysmogowych z Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska

Art. 96. [Uchwała o ograniczeniu lub zakazie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw]

1. Sejmik województwa może, w drodze uchwały, w celu zapobieżenia negatywnemu oddziaływaniu na zdrowie ludzi lub na środowisko, wprowadzić ograniczenia lub zakazy w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw.

2. Projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, opracowuje zarząd województwa. Zarząd województwa przedstawia projekt uchwały do zaopiniowania właściwym miejscowo wójtom, burmistrzom lub prezydentom miast i starostom.

3. Wójt, burmistrz lub prezydent miasta i starosta są obowiązani do wydania opinii w terminie miesiąca od dnia otrzymania projektu uchwały, o którym mowa w ust. 2.

4. Niewydanie opinii w terminie, o którym mowa w ust. 3, oznacza akceptację projektu uchwały.

5. W postępowaniu, którego przedmiotem jest opracowanie uchwały, o której mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy działu III rozdziału 3 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

6. Uchwała, o której mowa w ust. 1, określa:

- 1) granice obszaru, na którym wprowadza się ograniczenia lub zakazy, o których mowa w ust. 1;
- 2) rodzaje podmiotów lub instalacji, dla których wprowadza się ograniczenia lub zakazy, o których mowa w ust. 1;
- 3) rodzaje lub jakość paliw dopuszczonych do stosowania lub których stosowanie jest zakazane na obszarze, o którym mowa w pkt 1, lub parametry techniczne lub rozwiązania techniczne lub parametry emisji instalacji, w których następuje spalanie paliw, dopuszczonych do stosowania na tym obszarze.

7. Uchwała, o której mowa w ust. 1, może także określać:

- 1) sposób lub cel wykorzystania paliw, który jest objęty ograniczeniami określonymi w uchwale;
- 2) okres obowiązywania ograniczeń lub zakazów w ciągu roku;
- 3) obowiązki podmiotów objętych uchwałą w zakresie niezbędnym do kontroli realizacji uchwały. (...)

ZAPAMIĘTAJ!

Problem zanieczyszczenia powietrza w Polsce jest BARDZO POWAŻNY. Jesteśmy jednym z dwóch krajów w całej Unii Europejskiej, w którym drastycznie przekraczane są dozwolone normy dla pyłów zawieszonych. Zjawisko jest zróżnicowane regionalnie – największy problem ze smogiem występuje na południu kraju, zwłaszcza w Małopolsce i na Śląsku.

Źródło 3.1. Uregulowania prawne dotyczące uchwał antysmogowych z Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska

Instrumentem walki z problemem smogu są tzw. uchwały antysmogowe, które mogą być przyjmowane przez sejmiki wojewódzkie po konsultacji z samorządami gminnymi. Mogą one ograniczać możliwość palenia różnymi materiałami.

Najdalej idącą uchwałą antysmogową w kraju jest uchwała krakowska, przyjęta przez sejmik małopolski, która całkowicie wyłącza możliwość palenia w kominkach, piecach etc. z wyjątkiem gazu i lekkiego oleju opałowego. Jej wprowadzenie było poprzedzone wielką i wieloletnią akcją społeczną, o której opowiada jeden z jej inicjatorów. Wskazuje na zmieniające się przez ostatnie lata podejście władz samorządowych do tej sprawy.

Źródło: Uchwała antysmogowa z Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska

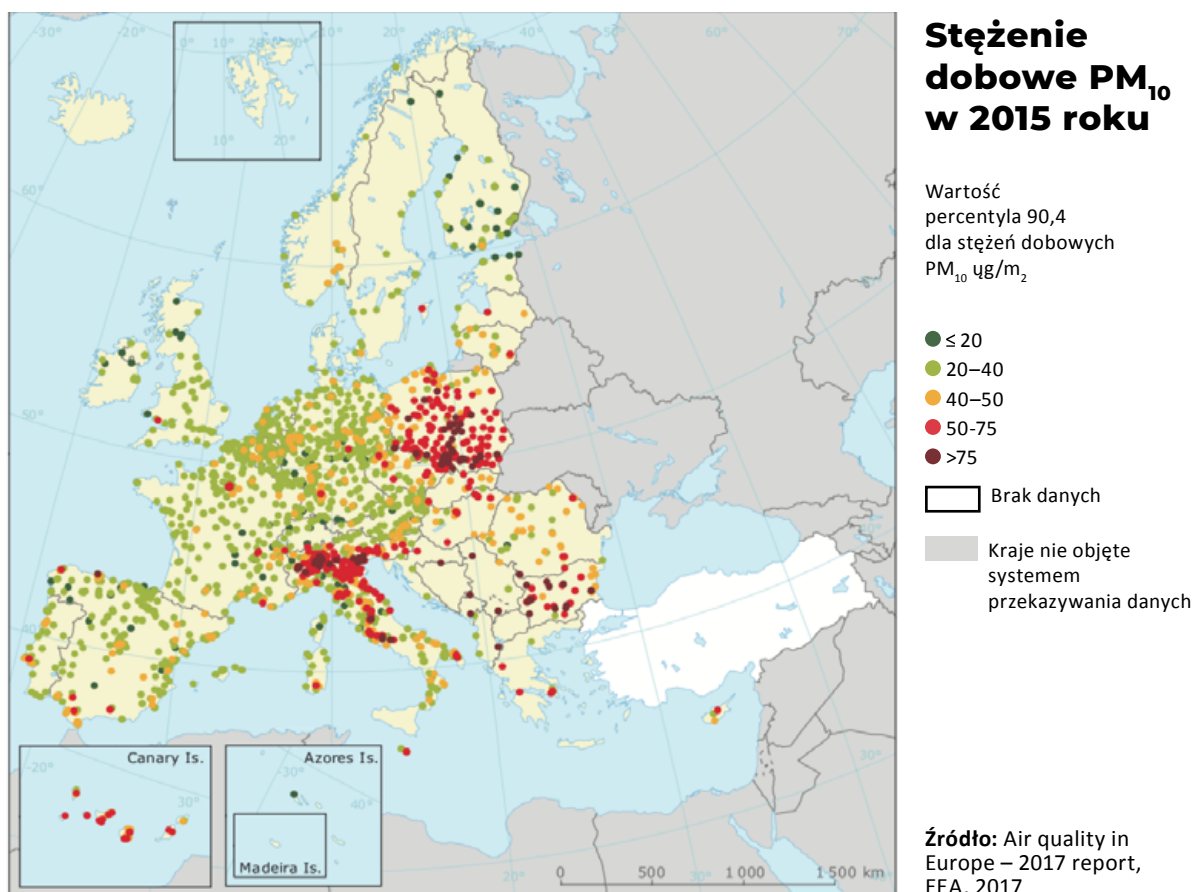

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061290902/U/D20060902Lj.pdf>

Źródło 3.2. Fragmenty z opracowania pt. **Dbaj o zdrowie – nie oddychaj**, Najwyższej Izby Kontroli

Jakość powietrza na danym obszarze jest wynikiem oddziaływania różnych czynników o charakterze lokalnym i ponadregionalnym. Należą do nich przede wszystkim wielkość i źródła emisji poszczególnych zanieczyszczeń powietrza oraz warunki meteorologiczne występujące w danym okresie. Istotną rolę odgrywa również ukształtowanie terenu. Na jakość powietrza może także oddziaływać emisja napływowa, tj. emisja spoza obszaru, na którym analizowana jest aktualna jakość powietrza. Zatem na aktualny stan zanieczyszczenia powietrza wpływ ma zarówno działalność człowieka, jak i uwarunkowania zewnętrzne. Ostatecznie jednak to właśnie jakość powietrza – zwłaszcza mierzona w dłuższym okresie (kilka lat) – świadczy o skuteczności lub nieskuteczności działań władz publicznych podejmowanych w celu ochrony powietrza. W Polsce, podobnie jak w innych krajach UE, dopuszczalne poziomy substancji wynikają z odpowiednich dyrektyw unijnych.

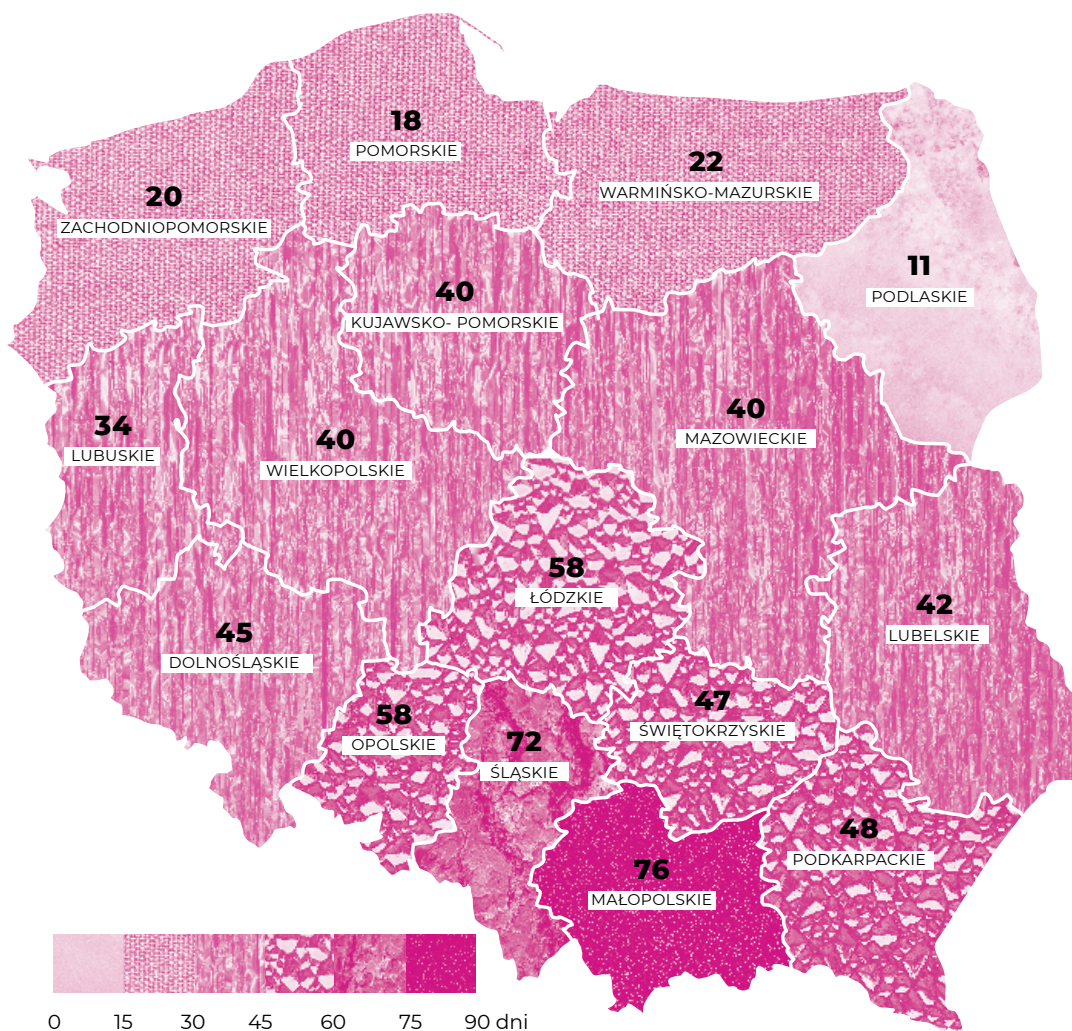

(...) Polska jest jednym z krajów UE z najgorszą jakością powietrza. (...) Jakość powietrza jest silnie związana z porami roku. Najwyższe stężenia pyłów zawieszonych i B(a)P odnotowywane są w sezonie zimowym, który pokrywa się z sezonem grzewczym. Występuje wtedy zwiększone zapotrzebowanie na ciepło, a w konsekwencji m.in. wzrost ilości zużywanych paliw stałych (np. węgla lub drewna) w gospodarstwach domowych, co skutkuje wzrostem emisji zanieczyszczeń. Jakość powietrza zależy też od regionu. Najgorsza jakość powietrza jest na południu, a najlepsza na północy Polski.

Źródło 3.2. Fragmenty z opracowania pt. **Dbaj o zdrowie – nie oddychaj**, Najwyższej Izby Kontroli

Zróźnicowanie jakości powietrza w skali kraju w 2017 r. z uwagi na liczbę dni z przekroczeniami stężeń dobowych PM₁₀

Średnia liczba obliczona z uwzględnieniem wszystkich stacji pomiarowych w danym województwie

Źródło: Opracowanie własne NIK na podstawie danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska

! Szacuje się, że w Polsce ze względu na smog przedwcześnie umiera ok. 46,2 tys. osób rocznie. Jest to więcej niż w znacznie ludniejszej Francji (34,8 tys.) i Wielkiej Brytanii (37,6 tys.).

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czy Polska jest zanieczyszczonym krajem w stosunku do innych państw europejskich?
2. Czy w Polsce można wyróżnić najbardziej zanieczyszczone regiony? Jakie są to regiony?
3. Jakie są przyczyny zanieczyszczenia?

Źródło: Opracowania *Dbaj o zdrowie – nie oddychaj* opublikowane na stronie Najwyższej Izby Kontroli na podstawie raportu NIK o zanieczyszczeniu powietrza w Polsce

Dostęp: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/dbaj-o-zdrowie-nie-oddychaj.html>

Źródło 3.3. Krakowska uchwała antysmogowa, czyli Uchwała nr XVIII/243/16 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 15 stycznia 2016 r.

§ 2

Rodzaje instalacji, dla których wprowadza się ograniczenia w zakresie ich eksploatacji, to instalacje, w których następuje spalanie paliw (...) w szczególności kocioł, kominek i piec, jeżeli:

- 1) dostarczają ciepło do systemu centralnego ogrzewania lub
 - 2) wydzielają ciepło poprzez:
 - a) bezpośrednio przenoszenie ciepła lub
 - b) bezpośrednio przenoszenie ciepła w połączeniu z przenoszeniem ciepła do cieczy lub
 - c) bezpośrednio przenoszenie ciepła w połączeniu z systemem dystrybucji gorącego powietrza.
- (...)

§ 4

W instalacjach wskazanych w § 2 dopuszcza się wyłącznie stosowanie następujących rodzajów paliw:

- 1) gazu ziemnego wysokometanowego lub zaazotowanego (w tym skroplonego gazu ziemnego), propan-butanu, biogazu rolniczego lub innego rodzaju gazu palnego,
- 2) lekkiego oleju opałowego (...)

§ 5

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Małopolskiego.

Odpowiedz na poniższe pytanie:

1. Czego zakazuje, a co dopuszcza krakowska uchwała antysmogowa?

Źródło: Krakowska uchwała antysmogowa, czyli Uchwała nr XVIII/243/16 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 15 stycznia 2016 r.

Dostęp: <https://bip.malopolska.pl/umwm.a.1159347.uchwala-nr-xviii24316-sejmiku-wojewodztwa-malopolskiego-z-dnia-15-stycznia-2016-r-w-sprawie-wprowadz.html>

Źródło 3.4. Artykuł **Uchwała antysmogowa. Wychodziliśmy sobie tę zmianę**, D. Wantuch, Gazeta Wyborcza – fragment wywiadu z Andrzejem Gułą, aktywistą Krakowskiego Alarmu Smogowego

Dominika Wantuch: 1 września wchodzi w życie pierwszy w Polsce zakaz palenia węglem w Krakowie. Czujesz się ojcem tego sukcesu?

Andrzej Guła: Czuję satysfakcję. Ale to jest sukces wszystkich mieszkańców Krakowa. My, jako Krakowski Alarm Smogowy, byliśmy katalizatorem tego procesu i rzeczywiście, gdyby nie pojawiła się inicjatywa pierwszego i kolejnych marszów dla czystego powietrza, to pewnie dziś nie byłoby uchwały antysmogowej. Ale to krakowianie, którzy wychodzili na ulice protestować, to oni wychodzili tę zmianę.

DW: U polityków, którzy przez lata byli bierni i powtarzali: „Powietrza nie widać, problemu nie ma”.

AG: Przeformatowaliśmy myślenie polityków o bardzo ważnym problemie. I to polityków z jednej i drugiej strony sceny politycznej, na poziomie nie tylko krakowskim, ale krajowym. Niedawno jeden z nich na stwierdzenie dziennikarki, że „kilka lat temu byliście u władzy i nic ze smogiem nie robiliście”, odpowiedział, że „świadomość polityków też się zmienia”. A ona się zmieniła, bo to, co wydarzyło się w Krakowie, ruszyło lawinę. Politycy zazwyczaj są reaktywni, działają, gdy widzą, że jest społeczne zapotrzebowanie. I nie mam wątpliwości, że gdyby nie zobaczyli, że za walką o czyste powietrze stoją ludzie, zwykli mieszkańcy wkurzeni i zdeterminowani, by działać, że nie ma już odwrotu, bo została przekroczona masa krytyczna, to sami nie ruszyliby problemu. Przecież smog nie pojawił się nagle w 2012 r. wraz z ludźmi na ulicach.

DW: Pamiętasz pierwszy protest antysmogowy?

AG: Siedzieliśmy ze znajomymi, za oknem poziomy pył w znowu pikował w górę, między nami bawiły się dzieci, a my rozmawialiśmy, że mamy już dość. Od słowa do słowa pojawił się pomysł marszu, petycji do władz miasta, inicjatywy. Byliśmy nakręceny, ale jak przyszło do organizacji protestu, to się przestraszyliśmy, że nikt nie przyjdzie, że nikogo to nie zainteresuje. Tymczasem, gdy rzuciliśmy hasło na Facebooku, ludzie zaczęli pisać, że założą na twarz maseczki, przyniosą transparenty, wezmą puste wózki dziecięce albo maskotki na znak, że nie mogą wyjść z dziećmi na spacer. Pojawiły się hasła na transparenty... To było niesamowite, na placu Matejki zjawili się kilkaset osób, potem na kolejnych marszach więcej i więcej. Nie spodziewaliśmy się takiej reakcji. Pomyślałem wtedy, że musi się coś zmienić, bo przecież przez miasto nie idzie grupa wariatów, jak wtedy jeszcze powszechnie myślano o ludziach nieobojętnych na los szeroko rozumianego środowiska, tylko zwykli mieszkańcy, którzy mają dość, bo się w tym mieście duszą. Potem kolejne akcje. To czasami było szalone, na przykład, gdy zakładaliśmy maseczkę antysmogową na pomnik Mickiewicza albo organizowaliśmy marsze żałobne z trumną. (...) Władze Krakowa bały się o jego wizerunek z powodu smogu...

DW: Mówisz o billboardach po angielsku?

AG: Tak. Było tak, że któregoś dnia przyszli do nas ludzie z agencji reklamowej Schulz Brand Friendly. Jej szef Wojtek Kotala, którego dopiero poznaliśmy, zaczął snuć wizję, że oni zrobią kilkadziesiąt billboardów po polsku i angielsku z hasłami „No smoging, please”, zmobilizują inne firmy. Wielka akcja, spektakularny efekt – opowiadał. My mu na to, że to koszt kilkaset tysięcy złotych, a my nie mamy pieniędzy. O na to, że zrobią to pro bono, bo też mają tu dzieci, też mają dość. Zamurowało nas. Plakaty zawisły. (...)

Źródło 3.4. Artykuł **Uchwała antysmogowa. Wychodziliśmy sobie tę zmianę**, D. Wantuch, Gazeta Wyborcza – fragment wywiadu z Andrzejem Gułą, aktywistą Krakowskiego Alarmu Smogowego

DW: *Jak się potem układała współpraca z prezydentem?*

AG: *Wydaje mi się, że debata o smogu w Krakowie była jedną z pierwszych, która nie została otagowana #ekooszołomy. Prezydent raczej się nie obraża, więc siedliśmy później wspólnie: my, aktywiści, urzędnicy marszałka i prezydenta. Jasne, nie zawsze było łatwo. W magistracie często problemem była skostniałość instytucjonalna, koterie, zależności, biurokracja czy zwykłe krytykanctwo i nieprzychylność zmianom, więc pewnie gdyby nie to, wiele rzeczy poszłoby sprawniej. Wśród polityków wojewódzkich na początku powszechne było kompletne niezrozumienie tematu. Pamiętam na przykład jedno z pierwszych spotkań z wicemarszałkiem Wojciechem Kozakiem. Dajemy mu plakat informujący, ile rakotwórczego benzoapirenu przyjmuje krakowianin, wdychając nasze powietrze. Marszałek kiwa głową, patrzy z wyraźnym niedowierzaniem, coś komentuje. To był początek 2013 r. Chwilę potem marszałek stał się głównym orędownikiem uchwały antysmogowej. (...)*

DW: *Wprowadzanie stref ograniczonej emisji to wyzwanie na poziomie krajowym. A dla Krakowa to jest jeszcze do zrobienia?*

AG: *Kraków jest w kotlinie, sam zakaz węgla w mieście nie wystarczy. W gminach naokoło Krakowa wciąż dymi niemal 50 tys. kociołów i pieców na węgiel, drewno i śmieci. Stamtąd zanieczyszczenia spływają do Krakowa. Tam też ogrzewanie musi być jak najszybciej wymienione na ekologiczne. No i urzędnicy krakowscy muszą doprowadzić do wygaszenia tych ponad 4 tys. pieców, które jeszcze dymią. Konieczne też będą ograniczenia dla samochodów.*

DW: *Wtedy odetchniemy?*

AG: *Nie walczylibyśmy o to, gdybyśmy nie wierzyli, że tak.*

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czyją zastługą jest według Andrzeja Guły wprowadzenie uchwały antysmogowej?
2. Jakie były początki ruchu antysmogowego w Krakowie?
3. Jaka była postawa samorządowców w tej sprawie? Jak się zmieniała?
4. Ile czasu mieli mieszkańcy Krakowa na dostosowanie się do uchwały antysmogowej”?

Źródło: Artykuł *Uchwała antysmogowa. Wychodziliśmy sobie tę zmianę*, D. Wantuch, Gazeta Wyborcza

Dostęp: <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7.44425.25133600.uchwala-antysmogowa-wychodziliśmy-sobie-te-zmiane.html?disableRedirects=true>

ŹRÓDŁO 4.1 Regulacje prawne wynikające z Ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym

Zgodnie z ustawą o publicznym transporcie zbiorowym samorzządy wszystkich stopni – gmina, powiat i województwo – są organizatorami transportu publicznego – kołowego (np. autobusowego), torowego (np. tramwajowego czy kolejowego), wodnego (np. promowego) – na swoim terenie. Mogą w tym celu również porozumiewać się między sobą poprzez związki międzygminne, powiatowe i gminno-powiatowe, a także porozumienia międzywojewódzkie.

Zgodnie z art. 8 ustawy do zadań organizatora publicznego transportu zbiorowego należy:

- 1) planowanie,
- 2) organizowanie,
- 3) zarządzanie.

Jednostki samorządu terytorialnego mają obowiązek opracowywać plan transportu zbiorowego (dotyczy to wszystkich województw, gmin powyżej 50 tys. mieszkańców i powiatów powyżej 80 tys. mieszkańców). Plan musi zawierać m.in. plan sieci komunikacyjnej, ocenę i prognozę potrzeb transportowych, preferencje dotyczące środków transportu czy zasady organizacji rynku przewozów.

Samorzządy odpowiadają za: stan przystanków i dworców, organizowanie przejazdów i węzłów przesiadkowych oraz taryfy cen biletów i system informacji pasażera.

Przewozy mogą być realizowane albo bezpośrednio przez podmiot należący do jednostki samorządu terytorialnego, albo przez podmiot prywatny, z którym zawiera się umowę. Jeśli mamy do czynienia z tym drugim przypadkiem, samorząd zawiera umowę z firmą prywatną, w której ustalane są szczegóły dotyczące np. cen biletów, częstotliwości przejazdów, dopłat do przejazdów nierentownych itd.

ZAPAMIĘTAJ!

- Samorzządy wszystkich rodzajów mają uprawnienia do organizowania transportu publicznego na swoim terenie, jednakże ustawa nie obliguje ich do prowadzenia takiej działalności.
- W ostatnich latach nastąpił ogromny rozwój transportu publicznego w miastach (zwłaszcza dużych) przy jednoczesnym znaczącym osłabieniu komunikacji między małymi ośrodkami (wieś – małe i średnie miasta).
- W ostatnim czasie samorzządy podejmują działania na rzecz zwiększenia atrakcyjności komunikacji miejskiej.
- Korzystanie z transportu publicznego ogranicza zanieczyszczenia środowiska powstające w wyniku nadużywania transportu prywatnego (samochodów).

Tekst opracowany przez autora scenariusza na podstawie poniższych źródeł:

Źródło: Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym

Dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110050013/T/D20110013L.pdf>

Źródło 4.2 Fragmenty artykułu **14 milionów Polaków nie ma na co dzień dostępu do transportu publicznego**, Aleksander Fedoruk, Forbes

Transport publiczny w Polsce nie odgrywa już takiej roli jak jeszcze trzy dekady temu, kiedy to właśnie o kolej lub autobusy opierał się cały system dowozu ludzi do pracy, a dzieci i młodzieży do szkół. W 1990 roku z komunikacji miejskiej korzystało rocznie w Polsce ok. 7,3 mld pasażerów, natomiast pociągami podróżowało 789,9 mln osób. W tym samym roku zarejestrowanych było 5,2 mln samochodów osobowych. W latach 90. statystyki szybko zaczęły się zmieniać i w praktyce doszło do odwrócenia tendencji.

– Przyczyniła się do tego także degradacja infrastruktury transportu publicznego. Chodzi tu zarówno o stan torów kolejowych, dworców, jak i połączeń drogowych, a także niewymieniany przez lata tabor. Ograniczenie liczby kursów lub zupełne zamykanie linii kolejowych postawiło użytkowników w sytuacji, gdy jedynym wyborem była przesiadka do prywatnego auta – mówi Przemysław Panek, ekspert Multiconsult Polska.

Skutek jest taki, że na koniec ubiegłego roku w Polsce było już 22,5 mln zarejestrowanych samochodów osobowych (o ponad 17 mln więcej niż 28 lat temu). Nasz kraj w statystykach, w których przelicza się liczbę samochodów na tysiąc mieszkańców, dogonił Niemcy i przebił większość krajów Europy Zachodniej. Niestety nie napawa optymizmem to, czym jeździmy. Polska jest niechlubnym liderem w statystykach dotyczących wieku pojazdów. Nasze auta osobowe mają średnio 17 lat. Niewiele lepiej jest w Rumunii, na Litwie, w Łotwie i Estonii. Średnia dla Unii Europejskiej to 11 lat.

(...) Akurat w przypadku komunikacji miejskiej doszło do jakościowej poprawy. Co prawda liczba pasażerów w ciągu ostatnich lat spadła z 7,3 mld do 3 mld 739 mln w ubiegłym roku, jednak zmiany na ulicach miast widać gołym okiem. To efekt wielkich dostaw kolejnych partii pojazdów za pieniądze z funduszy unijnych.

GUS chociażby wylicza, że z ogólnej liczby autobusów aż 61 proc. ma mniej niż 10 lat. Ponad pół tysiąca autobusów jeździ już na alternatywne paliwa, a samorządy przymierzają się do zakupu coraz większej liczby pojazdów zasilanych na prąd oraz rozbudowy niezbędnej infrastruktury do ich obsługi.

W 15 krajowych systemach tramwajowych także prowadzono inwestycje na szeroką skalę. Wymienić można pierwsze z brzegu: zakup nowych tramwajów lub modernizację pojazdów we wszystkich miastach, budowę nowych tras m.in. w Warszawie, Krakowie, Bydgoszczy, Szczecinie, kompleksową modernizację sieci w Gorzowie Wielkopolskim czy wreszcie odtworzenie po 50 latach sieci tramwajowej w Olsztynie w 2015 r.

(...) Klub Jagielloński przypomina, że wydatki ponoszone przez gminy na transport lokalny wynoszą ponad 8 mld zł. Ale od razu trzeba mieć na uwadze dwie liczby. Po pierwsze, ponad 90 proc. z tej kwoty wydają miasta na prawach powiatu. Po drugie, sama Warszawa na ten rok zaplanowała aż 2,8 mld zł na transport zbiorowy. Są to wyłącznie wydatki na bieżące funkcjonowanie komunikacji miejskiej, bez wliczania do nich np. kosztów budowy metra, którego Warszawa dorobiła się w 1995 r. i sukcesywnie je rozbudowuje.

(...) Obecnie 60 proc. gmin w ogóle nie zajmuje się transportem publicznym. To sprawia, że aż 13,8 mln Polaków zamieszkuje gminy, który w ogóle nie organizują transportu lokalnego i nie wydają na niego ani złotówki (czasami jedynym ratunkiem jest kolej, o ile wciąż jeszcze pociągi kursują w danym regionie). I to

pomimo że ustawa o publicznym transporcie zbiorowym z 2011 r. miała naprawić błędy popełnione w latach 90. Najpierw sześć, a później osiem kategorii podmiotów wskazano jako potencjalnych organizatorów transportu w samorządach. Niewiele to pomogło.

Klub Jagielloński wylicza, że w latach 1993–2016 komunikacja autobusowa poza miastami straciła 75 proc. klientów. Natomiast spadek liczby tras dawnej sieci PKS o połowę sprawił, że do 20 proc. wsi w Polsce nie dociera jakkolwiek transport publiczny. (...)

Odpowiedz na poniższe pytania:

1. Czy zdaniem autora transport publiczny w Polsce rozwija się równomiernie?
2. Gdzie i jakie pozytywne zmiany zaszły według autora w polskim transporcie publicznym w ostatnich latach?
3. Gdzie i dlaczego transport publiczny w Polsce jest dziś zaniedbany?

Źródło: Fragmenty artykułu 14 milionów Polaków nie ma na co dzień dostępu do transportu publicznego, Aleksander Fedoruk, Forbes

Dostęp: <https://www.forbes.pl/gospodarka/transport-publiczny-w-polsce-w-latach-1989-2018/6r7jjxw>

Źródło 4.C. Artykuł **Boom na komunikację miejską w Tomaszowie Mazowieckim to efekt bezpłatnych przejazdów**, Portal Samorządowy

Co miesiąc z usług komunikacji miejskiej w Tomaszowie Mazowieckim korzysta blisko 473 tysiące osób. To o niemal 194 tysiące więcej niż rok temu. Co się stało, że w tak krótkim czasie nastąpił tak gwałtowny wzrost liczby użytkowników transportu miejskiego? M.in. wprowadzono darmowe przejazdy i zwiększono liczbę połączeń.

- *Nawet 6 milionów pasażerów może w tym roku przewieźć komunikacja miejska w liczącym ok. 63 tysiące mieszkańców Tomaszowie Mazowieckim.*
- *Gwałtowny wzrost zainteresowania transportem publicznym to efekt nowego taboru, zwiększenia połączeń i przyznania prawa do bezpłatnych przejazdów dla mieszkańców posiadających Kartę Tomaszowianina.*
- *W planach mamy transport elektryczny – m.in. skutery, rowery, hulajnogi, które będzie można wynająć za niewielką opłatą – zapowiada Marcin Witko, prezydent Tomaszowa Mazowieckiego.*

Od Nowego Roku Tomaszów Mazowiecki uruchomił bezpłatną komunikację miejską dla mieszkańców miasta posiadających Kartę Tomaszowianina (...) oraz osób zamieszkujących tereny gminy wiejskiej na podstawie Tomaszowskiej Karty Komunikacyjnej. Równocześnie utworzono węzeł przesiadkowy w centrum miasta, a także wprowadzono nowy rozkład jazdy, z jednej strony upraszczając schemat połączeń, z drugiej zaś zwiększając ich liczbę. Jak podaje miejscowy ratusz, po wprowadzeniu bezpłatnej komunikacji miejskiej i nowego rozkładu jazdy Miejski Zakład Komunikacyjny wykonuje 773 kursy (wzrost o 40,6 proc.) w dniu powszednim (nauki szkolnej), 375 kursów w soboty (wzrost o 30,7 proc.) i 323 kursy w niedziele (wzrost o 56,8 proc.). Miesięcznie pojazdy komunikacji miejskiej wykonują blisko 200 tys. kilometrów. Ostatnim elementem „układanki” był zakup 25 nowoczesnych hybrydowych autobusów, które skierowano do obsługi nowej siatki połączeń.

(...) Jak podaje ratusz, z przeprowadzonych badań wynika, że wzrost liczby pasażerów w granicach administracyjnych miasta zdeterminowany został przez cztery czynniki: przyznanie prawa do bezpłatnych przejazdów dla mieszkańców posiadających Kartę Tomaszowianina; wprowadzenie do ruchu nowego taboru, zwiększenie wykonywanej pracy eksploatacyjnej i nowy układ tras linii, a także wprowadzenie stałej częstotliwości funkcjonowania wszystkich linii miejskich, czego efektem jest synchronizacja odjazdów różnych linii na głównych ciągach komunikacyjnych.

– Takie wyniki świadczą o tym, że idziemy w dobrym kierunku i na pewno na tym nie poprzestaniemy. W planach mamy również transport elektryczny, m.in. skutery, rowery, hulajnogi, które będzie można wynająć za niewielką opłatą – zapowiada Marcin Witko, prezydent Tomaszowa Mazowieckiego.

Odpowiedz na poniższe pytanie:

1. Na czym polega sukces reformy transportu publicznego wprowadzonej przez władze Tomaszowa Mazowieckiego?

Źródło: Artykuł *Boom na komunikację miejską w Tomaszowie Mazowieckim To efekt bezpłatnych przejazdów*, Portal Samorządowy

Dostęp: <https://www.portalsamorzadowy.pl/gospodarka-komunalna/boom-na-komunikacje-miejska-w-tomaszowie-mazowieckim-to-efekt-bezplatnych-przejazdow,111095.html>

Źródło 5. Ochrona środowiska w twojej gminie – materiały dla nauczyciela

UZUPEŁNIJ INFORMACJE DOTYCZĄCE GMINY, W KTÓREJ PRZEPROWADZANE SĄ ZAJĘCIA. Możesz je znaleźć w Biuletynie Informacji Publicznej JST oraz w raportach o stanie gminy/powiatu/województwa.

Grupa	Dodatkowe informacje	Sytuacja w waszej JST
WODA I ŚCIEKI	<ul style="list-style-type: none"> Wiele sieci kanalizacyjnych, wodociągowych i oczyszczalni ścieków sfinansowano ze środków europejskich po 2004 roku. Przydomowe oczyszczalnie są popularne np. w województwie świętokrzyskim, co tłumaczy się falistością terenu i trudnością budowy „klasycznych” sieci kanalizacyjnych. 	<ul style="list-style-type: none"> Sprawdź Gminny Program Ochrony Środowiska. Czy twoja gmina sama zarządza wodociągami i kanalizacją, czy powierzyła to zadanie firmie prywatnej? Ile środków gmina przeznaczyła w ostatnich latach na rozwój sieci wodno-kanalizacyjnej? Czy planuje tego typu inwestycje? Jaka jest jakość wody w gminie?
ŚMIECI	<ul style="list-style-type: none"> Od czasu „rewolucji” w zakresie systemu gospodarowania odpadami w 2013 roku odpowiedzialność za nie ciąży na gminie. Dawniej było to zadanie zarządców nieruchomości. 	<ul style="list-style-type: none"> Czy twoja gmina prowadzi odbiór śmieci i recycling, czy powierzyła to zadanie firmie prywatnej? Jak wyglądają opłaty za odbiór śmieci? Są wyższe czy niższe niż w sąsiednich gminach? Czy gmina ma własną sortownię śmieci, czy dzieli ją z innymi gminami?
SMOG	<ul style="list-style-type: none"> Smog w debacie publicznej pojawił się dopiero w ostatnich latach. Wcześniej wielu mieszkańców miast nawet nie zdawało sobie sprawy z tego, jak zanieczyszczone jest powietrze. Uchwały antysmogowe uchwalono w wielu województwach, jednakże nigdzie nie są tak radykalne i daleko idące jak w Krakowie. Niektóre samorzady wspierają swoich mieszkańców finansowo w wymianie pieców węglowych oraz termomodernizacji budynków. 	<ul style="list-style-type: none"> Na stronie JST sprawdź, jaka jest jakość powietrza w twojej gminie. Przejrzyj program Ochrony Powietrza w twoim województwie i sprawdź jakie przewiduje cele oraz środki na ich realizację. Czy gmina/miasto prowadzi program wsparcia mieszkańców przy wymianie pieców? Sprawdź, czy na terenie twojej gminy lub powiatu przyjęto uchwałę antysmogową, i dowiedz się, jakie są jej postanowienia.
TRANSPORT	<ul style="list-style-type: none"> Już ponad 30 miast wprowadziło w Polsce bezpłatną komunikację miejską. Nie ma wśród nich największych metropolii. Pręźnie rozwijają się należące do samorządów wojewódzkich regionalne spółki kolejowe (np. Koleje Dolnośląskie i Małopolskie). Problem połączeń lokalnych poza miastami został ostatnio zauważony przez polityków – wiele partii obiecuje środki na ich rozbudowę. 	<ul style="list-style-type: none"> Czy gmina/powiat/województwo realizują zadania transportowe? W jaki sposób? Jakie są założenia lokalnych i regionalnych planów rozwoju transportu?

NARODOWA LEKCJA O SAMORZĄDZIE TERYTORIALNYM

6

SCENARIUSZ

Ład czy chaos w naszej gminie? Jak zagospodarować przestrzeń wokół nas?

Autor: Stanisław Zakroczyński, Magdalena Babiszewska
Redakcja: Anna Hejda, Aneta Sałajczyk

Cele lekcji w języku nauczyciela/nauczycielki:

Uczniowie i uczennice:

- rozumieją, w jaki sposób kształtowana jest przestrzeń wokół nich i że władze samorządowe oraz obywatele mają wpływ na jej kształt
- rozumieją, że złe planowanie przestrzenne może prowadzić do obniżenia komfortu życia mieszkańców i narażać gminę/miasto na poważne koszty.

Cele lekcji w języku ucznia/uczennicy:

- Zrozumiem, na jakich zasadach jest kształtowana przestrzeń wokół mnie i w jaki sposób może na to wpływać samorząd i my sami.
- Zrozumiem, że złe planowanie przestrzenne może pogorszyć mój komfort życia jako mieszkańca i wpłynąć na budżet gminy.

Etap kształcenia: uczniowie 7 i 8 klasy szkoły podstawowej oraz 1 i 2 klasy szkoły ponadpodstawowej.

Przedmiot: Materiał może być realizowany w ramach lekcji WOS-u, godziny wychowawczej, lekcji fakultatywnych lub jako zajęcia dodatkowe.

Metody pracy: głosowanie, rozsypanka, dyskusja, gra planszowa, praca w grupach.

Materiały pomocnicze: 5 czystych kartek A3, kredki lub flamastry dla każdej grupy, opcjonalnie kolorowe drewniane klocki lub pudełko kartonowe do gry planszowej.

WPROWADZENIE

Proponowany scenariusz prowadzenia zajęć składa się z **5 części**. Rekomendowany czas realizacji tematu to dwie godziny lekcyjne. Pamiętaj, że możesz zachować sugerowaną kolejność lub zrealizować wybrane formy pracy w zależności od czasu i możliwości uczestników. Część pierwsza zawiera propozycję prowadzenia zajęć. Część druga to baza wiedzy z materiałami źródłowymi dla prowadzącego i uczestników zajęć.

LEGENDA do części drugiej [baza wiedzy]

ŹRÓDŁO A.

Źródło oznaczone literą A to oryginalny tekst, grafika lub film przeznaczony do wydruku lub prezentacji uczniom

ŹRÓDŁO B.

Źródło oznaczone literą B to część opisowa źródła dla nauczyciela

Oznaczenie pochodzenia źródła w tekście

Adres dostępu

Spis treści

1. CZĘŚĆ A – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

05

1.1. Wprowadzenie	05
1.2. Historia pana Jana – głosowanie	05
1.3. System planowania przestrzennego w Polsce - praca w grupach, rozsypanka	05
1.4. Planowanie przestrzenne w naszej gminie – dyskusja	06
1.5. Zaplanuj miasto – gra planszowa i dyskusja	07
1.6. Podsumowanie	08

2. CZĘŚĆ B – BAZA WIEDZY

09

Źródło 1.A. Historia firmy deweloperskiej pana Jana	10
Źródło 1.B. Historia firmy deweloperskiej pana Jana – omówienie dla nauczyciela	11
Źródło 2.A. System planowania przestrzennego w Polsce – rozsypanka	12
Źródło 2.B. System planowania przestrzennego w Polsce – rozsypanka – omówienie dla nauczyciela	14
Źródło 3. Przykładowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	15
Źródło 4. Przykładowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w mojej gminie – instrukcja pozyskania informacji	17
Źródło 5. Gra „Zaplanuj miasto” – zasady gry	18

1. CZĘŚĆ PIERWSZA – SCENARIUSZ ZAJĘĆ

1.1. WPROWADZENIE

Zapowiedz uczniom i uczennicom temat, cele i tryb pracy w czasie zajęć.

1.2. HISTORIA PANA JANA – głosowanie

- 1.2.1. Rozdaj uczniom i uczennicom wydrukowaną historię firmy deweloperskiej pana Jana (**ŹRÓDŁO 1.A.**) i poproś, żeby ją przeczytali. Aby dobrze ją zapamiętali, rozdaj minimum jeden egzemplarz na parę.
- 1.2.2. Poproś uczniów i uczennice, żeby na kawałku kartki anonimowo zagłosowali, czy są za, czy przeciw planom budowy biurowca przez firmę deweloperską pana Jana.
- 1.2.3. Poproś dwójkę uczniów, żeby zebrali do pojemnika głosy, przeliczyli je i podali wyniki. (Jeśli zależy ci na czasie, możesz również przeprowadzić głosowanie jawne przez podniesienie ręki).
- 1.2.4. Następnie poproś uczniów, żeby przedstawili argumenty, dlaczego zagłosowali tak, a nie inaczej. Uzupełnij wypowiedzi uczniów, korzystając z informacji dla nauczyciela zamieszczonych w bazie wiedzy (**ŹRÓDŁO 1.B.**)
- 1.2.5. Po przedstawieniu argumentów zapytaj uczniów i uczennice: „Kto i w jaki sposób powinien decydować Twoim zdaniem o tym, czy pan Jan może zrealizować swój pomysł”.

WSKAZÓWKA

Staraj się naprowadzać uczniów i uczennice na takie pojęcia, jak: ład przestrzenny, estetyka przestrzeni, dobro wspólne, dostępność usług, dobre sąsiedztwo, planowanie przestrzenne, własność prywatna, transport publiczny.

Dyskusja ma na celu uświadomienie uczniom, że planowanie przestrzenne jest procesem, który w Polsce rodzi kontrowersje, ponieważ dotyczy „prawa własności” i obiegowej zasady wyrażonej starym polskim przysłowiem: „Wolność, Tomku, w swoim domku”.

1.3. SYSTEM PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO W POLSCE – praca w grupach, rozsypanka

- 1.3.1. Podziel klasę na grupy 4-osobowe i rozdaj uczniom przygotowaną wcześniej rozsypankę oraz słowniczek – **ŹRÓDŁO 2.A.**
- 1.3.2. Poproś uczniów, żeby umieścili w piramidzie w odpowiedniej kolejności karteczki z nazwami dokumentów planistycznych. Aby zrobić to poprawnie, uczniowie mogą wykorzystać informacje zamieszczone w słowniczkach.

WSKAZÓWKA

Jeśli grupa zgłosi zakończenie pracy, a ty zauważysz błąd, nie wskazuj go bezpośrednio, jedynie poproś, żeby grupa zastanowiła się jeszcze raz.

1.3.3. Po zakończeniu zadania przez wszystkie grupy ustalcie wspólnie prawidłowe ułożenie haseł rozsypanki. Poproś uczniów i uczennice, aby powiedzieli własnymi słowami, co dokładnie oznaczają hasła, które mieli uporządkować, czyli dokumenty, które wchodzą w skład polskiego systemu planowania przestrzennego.

WSKAZÓWKA

Zacznij omawianie ryciny „piramidy” od jej podstawy, czyli od aktów wydawanych przez samorzady, które mają największe znaczenie dla mieszkańców.

1.3.4. Następnie wskaż, że niestety w praktyce sytuacja jest bardziej skomplikowana, a na to, jak wygląda przestrzeń wokół nas, wpływają też DECYZJE O WARUNKACH ZABUDOWY („wuzetki”) oraz SPECUSTAWY. Skorzystaj z informacji zawartych w **ŹRÓDLE 2.B.**

1.4. PLANOWANIE PRZESTRZENNE W NASZEJ GMINIE – dyskusja

1.4.1. Zbadaj, jak uczniowie i uczennice postrzegają ład przestrzenny w ich najbliższej okolicy. Tablicę lub flipcharta podziel na dwie kolumny i zatytułuj je: „Przestrzeń dobrze zaplanowana” i „Przestrzeń źle zaplanowana”.

1.4.2. Zanotuj hasłowo odpowiedzi uczniów na następujące pytania (pozytywy – niebieskim markerem lub białą kredą, negatywy – czerwonym markerem lub czerwona kredą).

Zapytaj uczniów i uczennice:

1. Co świadczy o tym, że przestrzeń w waszej okolicy jest dobrze zorganizowana. Co wam się podoba?
2. Co świadczy o tym, że przestrzeń w waszej okolicy jest źle zorganizowana. Co wam się nie podoba?

1.4.3. Wyświetl na ekranie lub rozdaj wydrukowane **ŹRÓDŁO 3**, które przedstawia przykładowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

1.4.4. Wspólnie z uczniami i uczennicami przyjrzyj się zaznaczonym na planie obiektom, przeczytajcie legendę i postarajcie się wyobrazić sobie, jak ta okolica będzie wyglądała po realizacji założeń. Oceń wspólnie z uczestnikami zajęć, czy mieszkańcom dobrze się mieszka lub będzie mieszkać w tak zaplanowanej okolicy.

1.4.5. Pokaż uczniom przygotowany wcześniej przykładowy plan zagospodarowania przestrzennego dla twojej miejscowości/gminy (**ŹRÓDŁO 4 – INSTRUKCJA**). Opowiedz, ile w waszej gminie obowiązuje planów zagospodarowania przestrzennego, i podaj przybliżony obszar, jaki te plany obejmują (w procentach).

1.4.6. Poproś uczniów, żeby na podstawie legendy do planu opowiedzieli własnymi słowami, co się na nim znajduje. Oceń wspólnie z uczniami i uczennicami, czy ten plan jest dobry, czy realizuje potrzeby mieszkańców.

1.5. ZAPLANUJ MIASTO – gra planszowa i dyskusja

1.5.1. Podziel klasę na 4-osobowe grupy i rozdaj wydrukowane zasady gry zamieszczone w **ŹRÓDLE 5**.

1.5.2. Przed lekcją przygotuj lub poproś uczniów i uczennice o przygotowanie kartonu lub białej kartki A3, flamastrów lub kredek, pudełek lub klocków, które będą symbolizować budynki, lub rozdaj uczniom wycinanki zaprezentowane w **ŹRÓDLE 5**.

1.5.3. Wytlumacz uczniom zasady, ustalcie wspólnie wielkość projektowanej przez uczestników miejscowości oraz inne parametry gry. Każda grupa ma około 20 minut na zbudowanie swojego miasta.

1.5.4. Po zakończeniu budowania miasta każda grupa podlicza punkty i zostaje wyłoniona zwycięska grupa.

WSKAZÓWKA

Uczniowie i uczennice wraz z nauczycielem mogą sami ustalić, ile ich zdaniem powinno być budynków użyteczności publicznej i mieszkaniowej, ile powinno kosztować wybudowanie infrastruktury, jeśli mają dane dla ich gminy. Jednak zasady muszą być jasno ustalone przed przystąpieniem do gry i przestrzegane przez wszystkich graczy.

1.5.5. Po zakończeniu gry zaproponuj grupie, która wygrała, przesunięcie jednego klocka symbolizującego blok mieszkalny poza obręb miasta. Zastanówcie się wspólnie:

- Czy zmieni to wynik gry? Dlaczego?
- Czy osobom w bloku mieszkalnym wybudowanym poza miastem będzie się dobrze mieszkało, jak wydłuży się czas dotarcia do pracy/szkoły i budynków użyteczności publicznej?
- Czy takie ulokowanie budynku może wpływać na środowisko i krajobraz? W jaki sposób?

DLA NAUCZYCIELA

W sytuacji, gdy deweloper wybuduje blok mieszkalny lub całe osiedle w znacznej odległości od centrum miasta lub miasteczka, gmina musi doprowadzić drogę dojazdową oraz kanalizację, wodociąg i sieć elektryczną. Ponadto na nowo zaplanować komunikację miejską (jeśli jest taka możliwość) i postawić przystanek. Te wszystkie inwestycje są pokrywane z budżetu gminy, czyli z pieniędzy nas wszystkich. Ponadto komfort życia osób mieszkających daleko od punktów usługowych, sklepów i ważnych budynków użyteczności publicznej ulega pogorszeniu ze względu na długie dojazdy i większe koszty benzyny. Co więcej zagęszczenie sieci dróg związane jest ze wzrostem intensywności ruchu i, co za tym idzie, zwiększeniem liczby wypadków i likwidacją wielu lokalnych korzyści ekologicznych.

1.6. PODSUMOWANIE

Podsumuj zajęcia, podkreślając przede wszystkim:

1. W Polsce miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pokrywają tylko 30% powierzchni kraju. Na pozostałych 70% powierzchni wójtowie/burmistrzowie/prezydenci gmin i miast sami decydują, jakie budynki i gdzie mają powstać, za pomocą wydawania decyzji o warunkach zabudowy (tzw. wuzetek). Niestety, wydając takie decyzje, często nie biorą pod uwagę studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy, nie uwzględniają potrzeb mieszkańców i charakteru miasta/wsi/gminy.
2. Aby zapobiec budowaniu np. bloków mieszkalnych w miejscach do tego nieodpowiednich, potrzebne jest zwiększenie liczby dobrze przygotowanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które uwzględnią charakter miasteczka i potrzeby jego mieszkańców.

Zakończ zajęcia, zachęcając uczniów i uczennice do zdobycia informacji o tym, jak wygląda plan zagospodarowania przestrzeni ich najbliższego otoczenia. Powiedz, że mieszkańcy mogą uczestniczyć w pracach nad dokumentami planistycznymi dla swojej okolicy i mogą wpływać na decyzje urzędników, jeśli ci nie biorą pod uwagę dobra ogólnego (więcej o możliwościach wpływu mieszkańców na władze lokalne w scenariuszu nr 3 pt. *Wszyscy mamy wpływ. Jak mogę współtworzyć swój samorząd?*).

2

**CZĘŚĆ
DRUGA
– BAZA
WIEDZY**

ŹRÓDŁO 1.A. Historia firmy deweloperskiej pana Jana

Pan Jan jest właścicielem firmy deweloperskiej, która z kolei jest właścicielem dużej niezabudowanej działki o powierzchni 6 tys. m² położonej w mieszkaniowej dzielnicy na obrzeżach sporego miasta. Wokół stoją wyłącznie domy jednorodzinne i małe domy wielorodzinne. Oprócz tego w bliskiej okolicy znajdują się park, szkoła, poczta, niewielki sklep spożywczy, apteka i przychodnia. Działka znajduje się przy niewielkiej ulicy z jednym pasem ruchu w każdą stronę.

Ponieważ miasto się rozwija, firma deweloperska pana Jana postanawia wybudować na swojej działce 10-piętrowy biurowiec z parkingiem na 100 samochodów. Czy firma deweloperska pana Jana powinna zrealizować swój plan?

ŹRÓDŁO 1.B. Historia firmy deweloperskiej pana Jana – omówienie dla nauczyciela

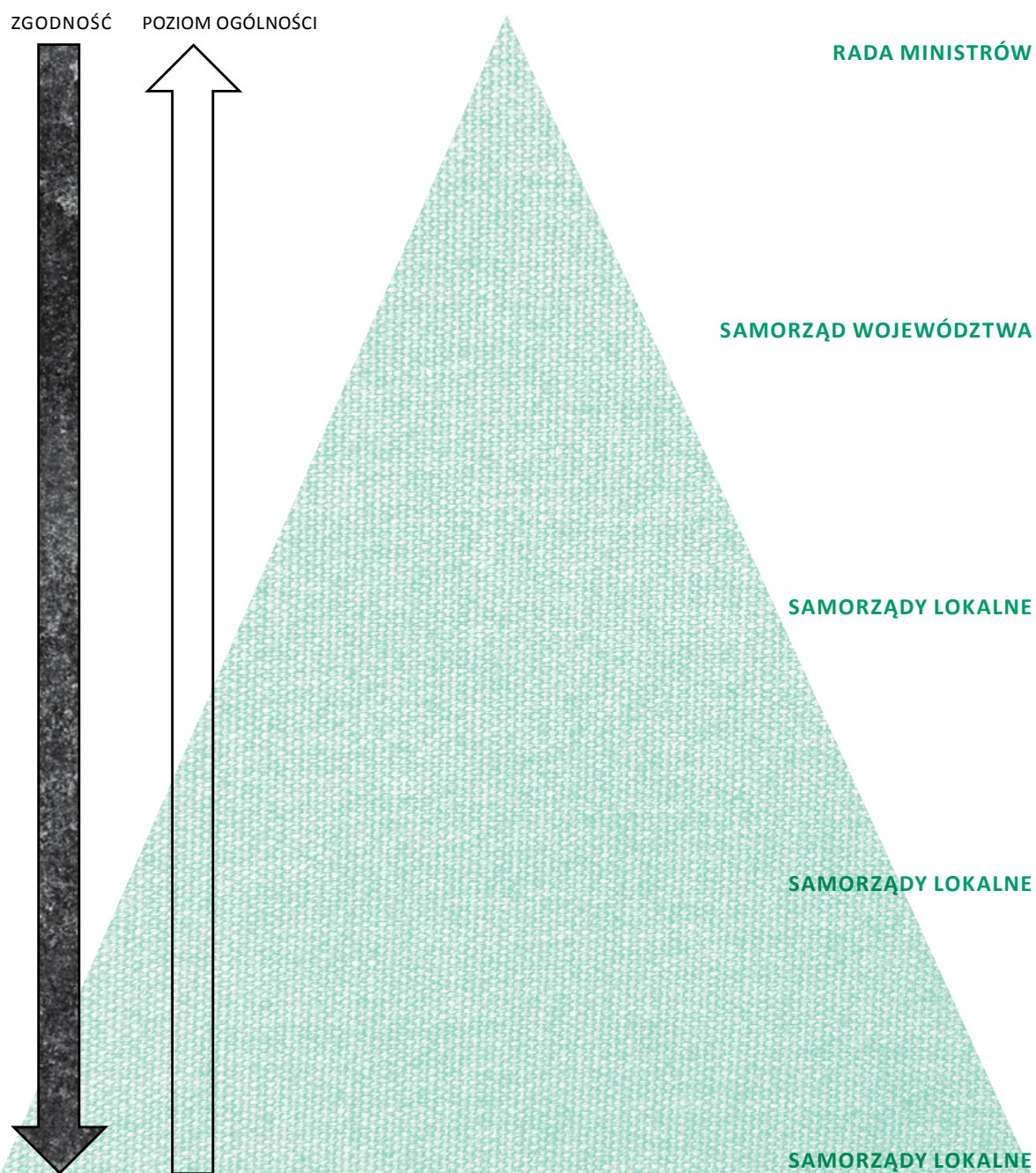
W opowiedzianej historii widać wyraźnie konflikt między prawem własności a interesem i ładem publicznym. Wprawdzie pan Jan może dużo zarobić na budowie biurowca i wynajmie powierzchni firmom prywatnym (interes prywatny i prawo właściciela do decydowania), jednak wpłynie to negatywnie na komfort funkcjonowania wszystkich zainteresowanych stron (ład publiczny). Zwiększenie ruchu na wąskiej, lokalnej drodze dojazdowej do biurowca w godzinach rannych i popołudniowych może spowodować korki. Zwiększenie ruchu na drodze może doprowadzić również do większej liczby wypadków. Ponadto brak odpowiedniego skomunikowania biurowca z centrum miasta (mała ilość lub rzadko jeżdżący transport komunikacji miejskiej) może utrudnić dojazd do pracy osób nieposiadających samochodu. Wysoki biurowiec będzie poza tym znacząco wybijał się ponad okoliczną zabudowę, zaburzając charakter okolicy.

UWAGA: Możesz zmienić przykład tak, aby najlepiej dostosować go do lokalnych warunków.

ŹRÓDŁO 2.A. System planowania przestrzennego w Polsce – ROZSYPANKA

ZADANIE. Rysunek przedstawia polski system planowania przestrzennego, który ma charakter hierarchiczny – „piramidy”. Oznacza to, że każdy dokument planistyczny bardziej szczegółowy, czyli położony niżej w piramidzie, powinien uwzględniać dokumenty bardziej ogólne położone wyżej. W ten sposób końcowy efekt w postaci pozwolenia na budowę zależy od miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, który z kolei zależy od wszystkich trzech dokumentów położonych „wyżej”. Ułóż hasła w piramidzie w odpowiedniej kolejności, korzystając z informacji zawartych w słowniczku.

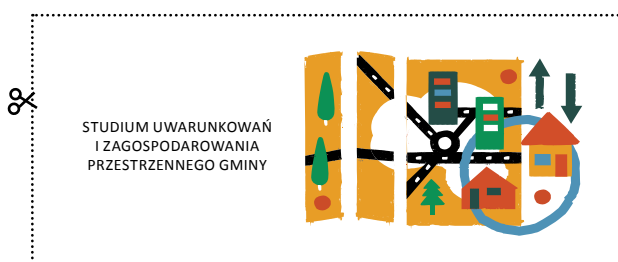
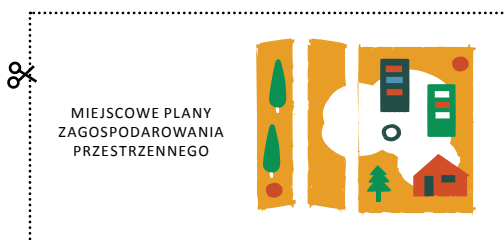
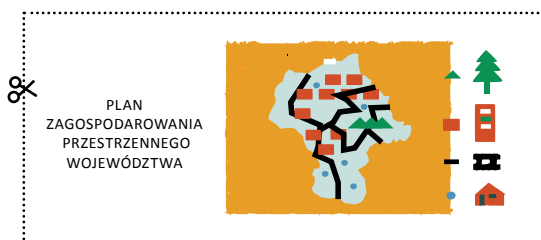
SŁOWNICZEK

POZWOLENIE NA BUDOWĘ (PNB) jest decyzją administracyjną umożliwiającą rozpoczęcie i prowadzenie budowy lub robót budowlanych na określonym terenie. W powiecie udziela jej starosta (lub upoważniony przez niego urzędnik powiatowy), a w mieście na prawach powiatu – prezydent miasta (lub upoważniony przez niego urzędnik miejski). O każdym budowanym obiekcie władze samorządowe muszą być poinformowane. Czasami obowiązkiem jest tylko zawiadomienie (tak jak na przykład w przypadku altany, garażu, gdy obiekty spełniają pewne wymagania), a czasami jednostka samorządowa musi wyrazić na budowę zgodę.

MIEJSCOWY PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO – jest przyjmowany uchwałą rady gminy lub rady miasta. Zazwyczaj dotyczy fragmentu gminy i określa, jakiego typu obiekty mogą się znajdować na danym terenie, czyli określa przeznaczenie terenu (budynki jedno-, wielorodzinne, budynki usługowe, przemysłowe, tereny zieleni). Ponadto Plan określa warunki zagospodarowania i zabudowy danego terenu, czyli na przykład to, jak duże mogą być działki, jaką część działki można zabudować, a jaką pozostawić jako część zieloną, ile pięter mogą mieć budynki. Plan miejscowy stanowi podstawę planowania przestrzennego w gminie i jako dokument prawny musi być przestrzegany przez każdego, kto planuje jakąkolwiek rozbudowę/zmianę na danym terenie. Plan nie może naruszać ustaleń **STUDIUM UWARUNKOWAŃ I ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY**. Na podstawie Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego wydawane są decyzje o pozwoleniu na budowę (PNB). Opracowanie Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego nie jest obowiązkowe, ale jeżeli gmina chce dobrze organizować swoją przestrzeń, koniecznie takie plany musi posiadać. Pozwala to ograniczyć chaos w zabudowie.

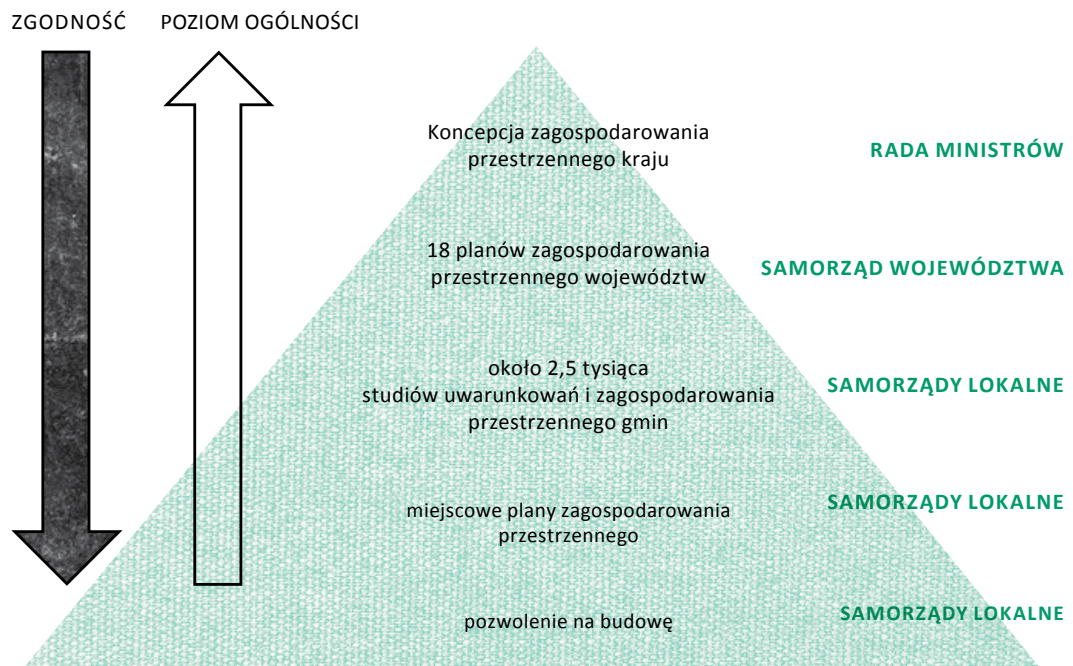
STUDIUM UWARUNKOWAŃ I ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY – jest przyjmowane uchwałą rady gminy lub rady miasta i jest dokumentem obowiązkowym. **Każda gmina w Polsce musi posiadać Studium.** Jest to ogólny dokument planistyczny obejmujący cały obszar gminy i określający zasadnicze kierunki jej rozwoju przestrzennego. Studium określa politykę przestrzenną gminy i jest powiązane z tym, w jakim kierunku gmina chce się rozwijać. Na przykład gdy w strategii rozwoju gminy przewiduje się rozwój turystyki, w Studium należy przewidzieć tereny, na których będą mogły powstawać obiekty takie jak hotele, parki wodne itp. Studium musi z kolei brać pod uwagę lokalizację ponadlokalnych inwestycji celu publicznego (np. autostrad czy sieci energetycznych), które są ustalane w **PLANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA**, ten zaś z kolei powinien uwzględniać zapisy **KONCEPCJI ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO KRAJU** uchwalanej przez Radę Ministrów.

✂️
WYTNIJ

ŹRÓDŁO 2.B. System planowania przestrzennego w Polsce – ROZSYPANKA – omówienie dla nauczyciela

Oprócz pojęć przedstawionych w słowniczku, wyjaśnij uczniom w kilku słowach, czym jest Decyzja o Warunkach Zabudowy oraz Specustawy.

DECYZJA O WARUNKACH ZABUDOWY (tzw. wuzetka) – czyli indywidualna decyzja administracyjna wydana dla konkretnej działki przez wójta/burmistrza/prezydenta. Może być wydawana w sytuacji, gdy dla danego terenu nie sporządzono Planu Miejsowego Zagospodarowania Przestrzeni.

SPECUSTAWY – potoczna nazwa ustaw, które w sposób szczególny odnoszą się do zasad przygotowywania i realizacji **inwestycji** w danym zakresie, zwykle ze względu na nieefektywność obowiązujących przepisów. Specustawa może na przykład dopuścić budowę bez przygotowania uprzednio miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub wbrew niemu. Mamy dobre i złe przykłady specustaw. Jedną z najstynniejszych takich ustaw jest tzw. specustawa mieszkaniowa (Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących), która dopuszcza budowę zabudowy mieszkaniowej wbrew przepisom planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego, jeśli tylko zgodzi się na to rada gminy. Prowadzi to do chaosu, nikt bowiem nie może być pewien, czy przepisy planu będą respektowane. Dobrym przykładem jest natomiast inna specustawa – Ustawa z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych. Ta ustawa umożliwiła znacznie sprawniejszą budowę wielu dróg w Polsce.

Dowiedz się więcej!

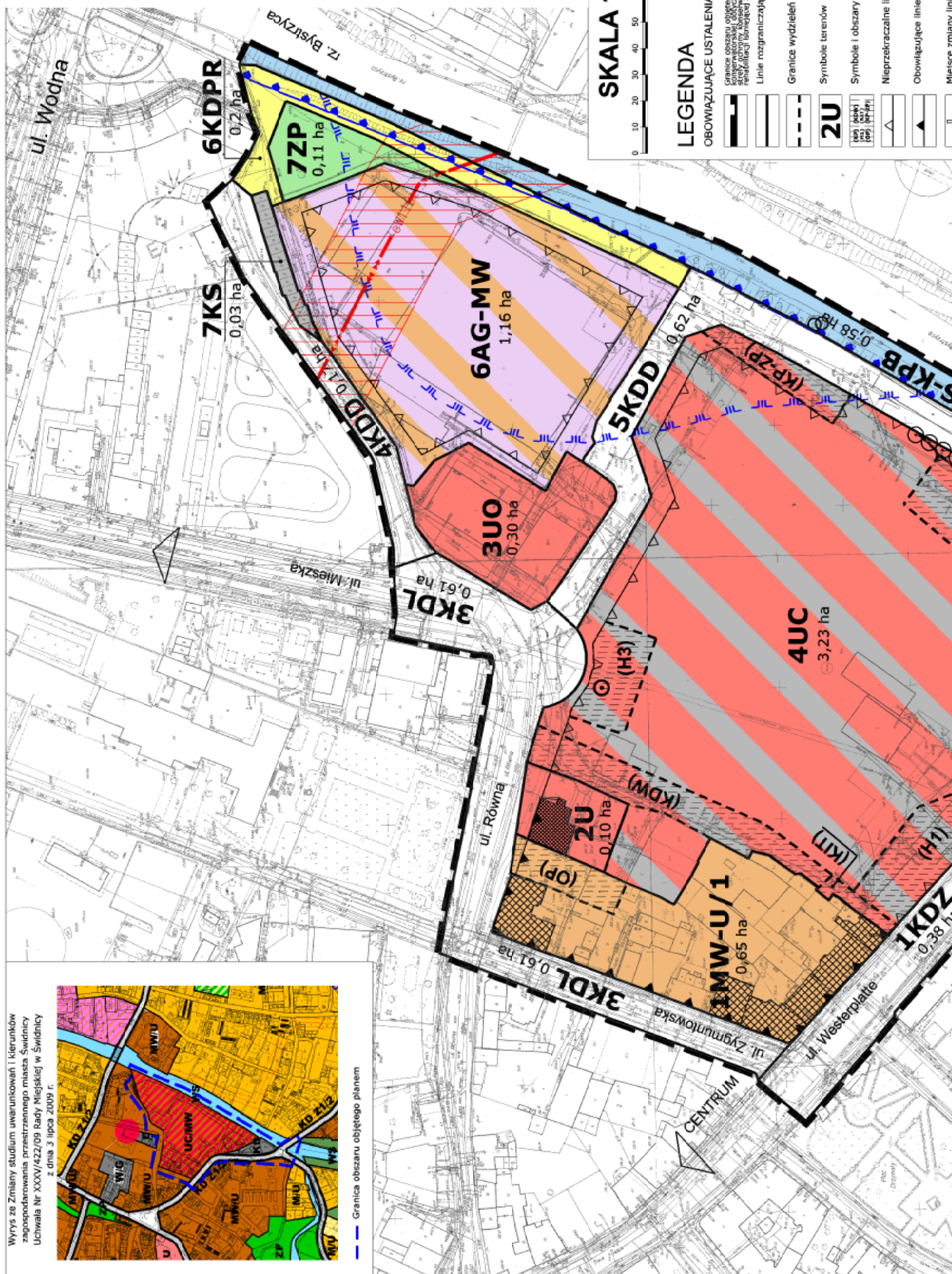
 Źródło: Ustawa z dnia 5 lipca 2018 r. o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących

 Dostęp: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001496/T/D20181496L.pdf>

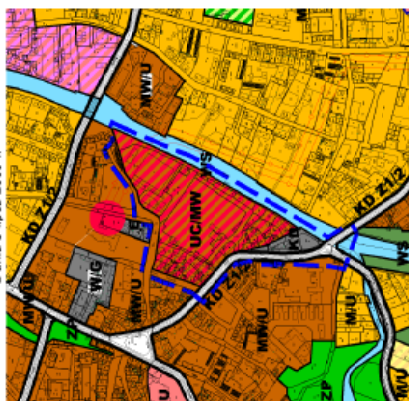

ŹRÓDŁO 3.A. Przykładowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

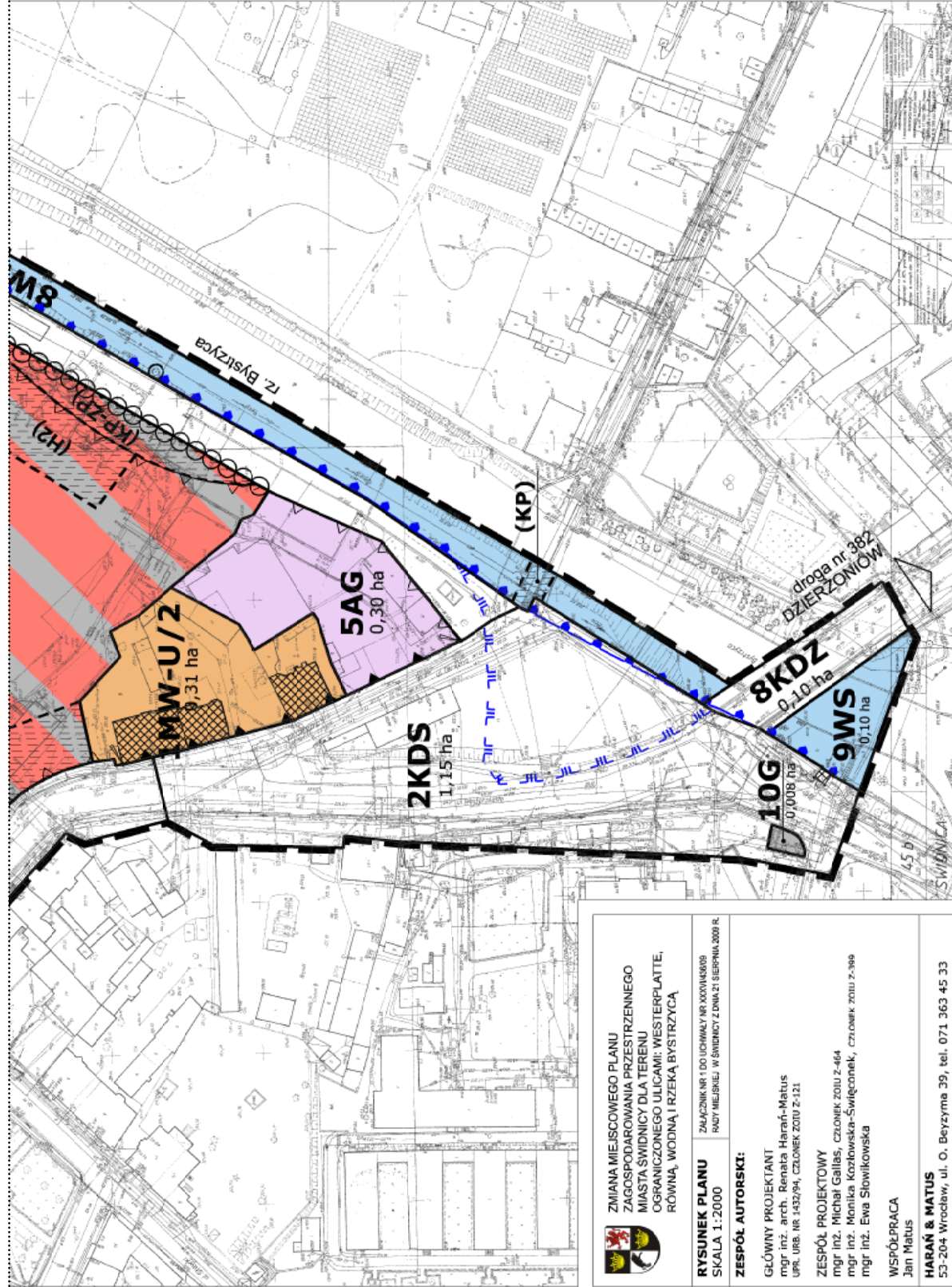
WYTYCZNIKI

Wzrys ze Zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Świdnicy Uchwała Nr XXXV/422/09 Rady Miejskiej w Świdnicy z dnia 3 lipca 2009 r.

— Granica obszaru objętego planem

ŹRÓDŁO 4. Przykładowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w mojej gminie – instrukcja pozyskania informacji

Gminy i miasta w różny sposób informują o dokumentach dotyczących zagospodarowania przestrzennego. Istnieją gminy, w których znalezienie takich dokumentów będzie łatwe. Przykładem dobrego systemu jest Świdnica, która opublikowała mapę obowiązujących planów i wymieniła je w czytelnej tabeli. W innych gminach może być konieczne przeszukanie Dziennika Urzędowego Województwa bądź skontaktowanie się z wyprzedzeniem z urzędem gminy.

- **Źródło:** Miejskowe plany zagospodarowania przestrzennego, Biuletyn Informacji Publicznej – Gmina Miasto Świdnica
- **Dostęp:** <http://bip.swidnica.nv.pl/swidnica,a,107429,miejscowe-plany-zagospodarowania-przestrzennego.html>

ŹRÓDŁO 5. Gra „Zaplanuj miasto” – zasady gry

ROZPOCZĘCIE GRY

Na kartonie lub kartce A3 (**UWAGA!** najlepiej sprawdzi się papier milimetrowy lub arkusz w kratkę, który ułatwi rysowanie i odmierzanie długości) gracze rysują plan miasteczka – zaznaczają place, ulice i drogi dojazdowe do miasteczka, tory kolejowe lub obwodnicę miejską. Następnie ustawiają następujące obiekty użyteczności publicznej na planie w skali 1 cm = 10 m:

- ratusz lub urząd gminy,
- komisariat policji,
- straż pożarną,
- przychodnię lub szpital,
- przedszkole,
- szkołę podstawową,
- szkołę średnią lub zawodową,
- sklepy spożywcze, punkty usługowe i sklepy (do wyboru: np. poczta, fryzjer, księgarnia, sklep odzieżowy, warsztat samochodowy itd.) – w sumie nie może być ich więcej niż 7,
- dom kultury lub kino,
- parki z placami zabaw (max. 3).

Po rozmieszczeniu tych obiektów wybuduj:

- biurowce (max. 3),
- fabrykę,
- hotel (liczba gości to 60 osób)
- domy jednorodzinne w zabudowie szeregowej* (w 4 domach mieszkają 4 czteroosobowe rodziny = 16 osób),
- domy bliźniacze lub wolno stojące* (ustal, ile osób mieszka w każdym z domów, i napisz markerem na kločku/pudełku),
- mieszkania w bloku do 4 pięter* (ustal, ile osób mieszka w każdym z domów, i napisz markerem na kločku/pudełku),
- mieszkania w bloku powyżej 4 pięter* (ustal, ile osób mieszka w każdym z domów, i napisz markerem na kločku/pudełku).

*Liczba domów mieszkalnych wpływa na wielkość miasta i tym samym na długość gry, zatem nauczyciel wraz z uczniami wspólnie określa ich liczbę w zależności od ilości czasu na lekcji.

UWAGA! – wszystkie grupy muszą mieć taką samą liczbę mieszkańców. Gdy wszystkie budynki zostaną ułożone na planie i liczba mieszkańców będzie jednakowa we wszystkich grupach, można przystąpić do kolejnego punktu gry.

DOPROWADZENIE MEDIÓW

Następnie do każdego z budynków mieszkalnych (jeśli wystarczy czasu, to również do pozostałych typów budynków) doprowadź drogę dojazdową oraz następujące media: sieć energetyczną, kanalizację, wodociąg. **UWAGA!** Sieć energetyczna, kanalizacja i wodociągi muszą być położone wzdłuż drogi lub pod nią. Zaznacz na planie również przystanki autobusowe i trasę poruszania się komunikacji miejskiej (jednej linii autobusowej).

Za wybudowanie 10 m sieci energetycznej (przyłącze o mocy 12 kW) gmina musi zapłacić 150 zł.

Za wybudowanie 10 m kanalizacji gmina musi zapłacić 2000 zł.

Za wybudowanie 10 m wodociągu gmina musi zapłacić 1470 zł.

Za wybudowanie 10 m drogi wraz z chodnikami gmina musi zapłacić 20 000 zł.

UWAGA! – podane ceny są tylko przykładowe. Koszty wykonania powyższych instalacji w dużej mierze zależą od uwarunkowań lokalnych, tj. rodzaju podłoża i nachylenia terenu. Pamiętaj, że na całkowity koszt budowy oprócz materiałów składają się też koszty wykonania projektu, koszty robocizny, opłaty geodezyjne i inne wynikające z charakterystyki terenu.

PODLICZANIE PUNKTÓW

1. Za pomocą linijki dodaj długość wszystkich rur kanalizacyjnych w całym mieście i pomnóż przez koszt ich zbudowania, pamiętając, że 1 cm symbolizuje 10 m, a 10 m położenia rur kanalizacyjnych kosztuje 1800 zł. Następnie podobne obliczenia wykonaj dla wodociągów i sieci energetycznej.

2. Obliczając czas dojazdu, skorzystaj ze wzoru: $\text{czas} = \text{droga (km)} / \text{prędkość (km/h)}$. Weź pod uwagę najkrótszą drogę dotarcia z danej posesji i pomnóż przez liczbę osób, które z danego budynku muszą tam dotrzeć. Pamiętaj, że maksymalną dopuszczalną prędkością w terenie zabudowanym jest 50 km/h.

ZAKOŃCZENIE GRY

Wygrywa ta grupa, która wybudowała najlepiej rozplanowane miasto:

- wydała najmniej pieniędzy na zbudowanie infrastruktury (wodociągów, kanalizacji, sieci energetycznej i dróg dojazdowych do posesji),
- mieszkańcom żyje się wygodnie, bo mają krótki czas dojazdu do pracy/szkoły oraz miejsc użyteczności publicznej.

